

Jaarverslag 2015

Inhoudsopgave

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen	4
1 Woord van de voorzitter	6
2 Algemene informatie	8
2.1 Profiel	8
2.2 Organisatie	8
2.3 Personalia	9
2.4 Bestuurscommissies en uitvoering	11
2.5 Missie, visie en doelstellingen	13
2.6 Risicohouding	14
3 Financiële positie en beleid in 2015	15
3.1 Financiële positie	15
3.2 Status herstelplan	17
3.3 Haalbaarheidstoets en herstelkracht	18
3.4 Toeslagbeleid	18
3.5 Kostentransparantie	20
3.6 Beleidsontwikkeling	24
3.6.1 Pensioenregeling en uitvoeringsovereenkomsten	24
3.6.1.1 Pensioenregeling	24
3.6.1.2 Uitvoeringsovereenkomsten	25
3.6.2 Beleggingsbeleid	26
3.6.2.1 Maatschappelijk verantwoord beleggen	27
4 Integraal risicomanagement	29
4.1 Risicobeeld pensioenfonds	29
4.2 Risiko Management Systeem	30
4.2.1 Governance (3 lines of defense)	30
4.2.2 Risicocultuur	31
4.2.3 Monitoring en vastlegging	31
4.3 Concrete risico's	32
4.3.1 Risicomatrix	32
4.3.2 Toelichting per risico	32
5 Beleggingen	36
5.1 Marktontwikkelingen 2015	36
5.2 Resultaten beleggingsportefeuille	36
5.3 Individueel pensioensparen	42
6 Pensioenen	43
6.1 Pensioencommunicatie	43
6.2 Pensioenadministratie	45
7 Wet- en regelgeving en relevante ontwikkelingen	46
8 Actuariële analyse	48
9 Besturing en toezicht	50
9.1 Code Pensioenfonds	50
9.2 Geschiktheidstoets	50
9.3 Gedragscode	51
9.4 Onderhoud fondsdocumenten	51
9.5 Intern toezicht en verantwoording	52
9.6 Extern toezicht	53
10 Verslag Visitatiecommissie	54
11 Verslag verantwoordingsorgaan	56
12 Vooruitblik	61

13	Jaarrekening	64
	13.1 Balans per 31 december 2015	64
	13.2 Staat van baten en lasten	65
	13.3 Kasstroomoverzicht	66
	13.4 Toelichting op de jaarrekening	67
	13.4.1 Algemeen	67
	13.4.2 Grondslagen	67
	13.4.2.1 Algemene grondslagen	67
	13.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva	70
	13.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van saldo van baten en lasten	73
	13.4.2.4 Grondslagen kasstroomoverzicht	76
	13.5 Toelichting op de balans per 31 december 2015	77
	13.6 Risicobeheer	89
	13.7 Niet in de balans opgenomen verplichtingen	99
	13.8 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2015	100
14	Overige gegevens	106
	14.1 Resultaatverdeling	106
	14.2 Gebeurtenissen na balansdatum	106
	14.3 Actuariële verklaring	107
	14.4 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	109

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen

Bedragen x €1.000

	2015	2014	2013	2012	2011
Aantal verzekerden (per jaareinde)					
Deelnemers, actief en voortgezet	1.753	1.708	1.728	1.774	1.714
Gewezen deelnemers	560	578	586	610	624
Pensioengerechtigden	1.655	1.631	1.564	1.469	1.511
Totaal aantal verzekerden	3.968	3.917	3.878	3.853	3.849
Pensioenen					
Kostendekkende premie	30.556	25.523	30.239	31.771	30.619
Gedempte premie	21.619	21.028	21.722	29.994	34.136
Feitelijke premie					
- Jaarpremie	26.149	26.621	28.760	22.573	25.985
- Bijstortingen	0	0	0	7.831	8.593
Uitkeringen	37.899	38.293	38.327	38.749	39.157
Toeslagverlening					
Actieve deelnemers	1,53%	1,70%	1,80%	nvt ¹	nvt
Gewezen deelnemers en ingegane pensioenen	0,0%	0,1%	0,2%	0,0%	0,5%
Vermogen en solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen	42.318	111.714	118.479	53.906	32.097
Minimaal vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 131)	55.046	52.217	43.485	44.990	41.399
Vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 132)	325.888	184.875	156.172	144.057	137.157
Technische voorzieningen	1.308.789	1.243.262	1.035.369	1.078.105	985.686
Dekkingsgraad	103,2%	109,0%	111,4%	105,0%	103,3%
Beleidsdekkingsgraad	105,5%	111,9%	nvt	nvt	nvt
Minimaal vereiste dekkingsgraad (PW art. 131)	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%
Dekkingsgraad behorende bij Vereist eigen vermogen (PW art. 132)	124,9%	114,9%	115,1%	113,4%	113,9%
Gemiddelde duratie Voorziening	17,4	16,9	15,6	15,9	16,2
Gemiddelde marktrente (interne rekenrente)	1,67%	1,88%	2,76%	2,4%	2,7%

¹ Tot en met het jaar 2012 was sprake van een eindloonregeling

Bedragen x €1.000

	2015	2014	2013	2012	2011
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Balanswaarde	1.361.043	1.360.955	1.154.601	1.125.334	1.008.500
Beleggingsopbrengsten	13.156	207.403	7.822	124.464	52.867
Samenstelling beleggingsportefeuille					
Aandelen	47,3%	33,5%	34,2%	22,9%	34,9%
Vastrentende waarden	44,3%	52,7%	53,4%	62,8%	48,8%
Vastgoed	7,4%	7,1%	7,8%	8,1%	8,8%
Derivaten	1,0%	6,7%	4,6%	6,2%	7,5%
Beleggingsrendement					
Jaarrendement portefeuille	1,05%	18,1%	0,7%	12,5%	5,6%
Beheerskosten²					
Directe uitvoeringskosten vermogensbeheer	988 ³	723	710	653	839
Uitvoeringskosten pensioenbeheer	1.743 ⁴	1.636	1.671	1.541	1.400
Pensioenbeheer (kosten in € per deelnemer)	351	343	502	475	434
Vermogensbeheerkosten, prestatie afhankelijke vergoeding (in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,19%	0,19%	0,16%	0,17%	0,18%
Transactiekosten (in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,07%	0,08%	0,10%	0,12%	0,09%

² Voor een nadere uiteenzetting van dit onderwerp, zie paragraaf 3.5.

³ In de jaarrekening is hier € 546 duizend aan toegewezen zodat deze post uitkomt op € 1.534 duizend, zie paragraaf 3.5.

⁴ In de jaarrekening is hier een correctie van € 546 duizend negatief toegepast, zodat deze post uitkomt op € 1.197 duizend.

1 Woord van de voorzitter

De pensioenwereld is al een aantal jaren volop in beweging en dat lijkt op de korte termijn niet anders te worden. Ook het jaar 2015 kenschetste zich door een veelheid aan nieuwe of gewijzigde regelgeving, intensief toezicht en onrust op de financiële markten.

De pensioenregeling is aangepast als gevolg van wijzigingen in fiscale wetgeving, het zogenaamde Witteveenkader. In dat kader zijn het opbouwpercentage en de franchise met ingang van 1 januari 2015 verlaagd en is het inkomen waarover pensioen wordt opgebouwd gemaximeerd.

Als gevolg van het nieuwe Financieel Toetsingskader (nFTK) heeft het bestuur onder andere een herstelplan opgesteld en een haalbaarheidstoets uitgevoerd. Het nFTK heeft tevens gevolgen voor de mogelijkheid tot het toekennen van toeslagen en het eventueel korten van pensioenen en pensioenaanspraken. Besloten is gebruik te maken van de wettelijke ruimte om kortingen, mochten deze in de toekomst onvermijdelijk zijn, uit te smeren over een periode van tien jaar. Het bestuur heeft in 2015 een Asset Liability Management (ALM) studie uitgevoerd om te onderzoeken of het, binnen de geldende doelstellingen, verstandig zou zijn om het beleggingsbeleid aan te passen. Dit met als doel om bij de bestaande risicohouding de kans op toeslagen te vergroten. De resultaten op grond van de ALM zijn getoetst aan de doelstellingen van het fonds en waren positief, waarna besloten is gebruik te maken van de eenmalige mogelijkheid die het nFTK bood om, ondanks een reservetekort, het beleggingsbeleid risicovoller in te steken.

Uitgaande van dit beleggingsbeleid is vervolgens een haalbaarheidstoets uitgevoerd. De uitkomsten hiervan zijn besproken met het verantwoordingsorgaan en de sociale partners. Met deze partijen is, in goed overleg, overeenstemming bereikt over de risicohouding gedurende de resterende looptijd van de huidige pensioenovereenkomst.

Mede vanwege de wettelijke wijzigingen, maar ook door aanhoudend verslechterende marktomstandigheden, is de actuele dekkingsgraad eind 2015 gezakt met circa 6% ten opzichte van eind 2014. Per eind april 2016 is de dekkingsgraad nog 4% verder gezakt naar 99% door een verder dalende rente. Ondanks de verslechterde financiële positie is deze dekkingsgraad nog steeds enige procenten hoger dan die van het gemiddelde Nederlandse pensioenfonds.

Ook op het gebied van communicatie was sprake van gewijzigde wetgeving. Daarnaast is pensioen een onderwerp dat, door alle maatschappelijke ontwikkelingen, meer en meer in de belangstelling staat. Binnen dit kader heeft het bestuur in 2015 veel aandacht besteed aan het vormgeven van het communicatiebeleid. Het is van belang om als bestuur verantwoording af te leggen en transparant te zijn. Daarnaast vindt het bestuur het belangrijk om te trachten het pensioenbewustzijn van de deelnemers te vergroten. Om die reden is onder andere de website van het pensioenfonds volledig vernieuwd en het aantal communicatiemomenten vergroot.

De overgang van de eindloonregeling naar de middelloonregeling met CDC-financiering in 2013 en, in samenhang daarmee, het wijzigen van het beleid omtrent inhaalindexatie in 2014, heeft geleid tot een aantal klachten. Zowel vanuit de geleding van de gepensioneerden als door een aantal slapers. Het bestuur heeft mondeling en schriftelijk toegelicht wat haar beweegredenen zijn geweest bij de besluitvorming en wat haar wettelijke taak en positie is bij wijziging van de pensioentoezegging. Het besluit met betrekking tot inhaalindexatie is in 2014 genomen op grond van kwalitatieve overwegingen. In 2015 heeft het bestuur opdracht gegeven tot een kwantitatieve analyse, om ook cijfermatig inzicht te bieden in de evenwichtigheid van de eerder genomen besluiten.

In 2015 is het bestuur gestart met een strategische discussie. Wat zijn de ontwikkelingen die op ons af komen en wat betekenen die voor de toekomst van het fonds? Wat zijn onze sterke kanten als middelgroot ondernemingspensioenfonds en wat de mogelijke bedreigingen?

In een tijd waarin de systematiek met de doorsnee premie ter discussie staat, er sprake is van mogelijk veranderende inkomensgrenzen voor pensioenopbouw en negatieve rentes niet meer hypothetisch zijn, levert dat boeiende discussies op. In 2016 zullen deze worden vervolgd.

Ons pensioenfonds was tot 2013 nog één van de weinige fondsen met een eindloonregeling met een bijstortverplichting voor de sponsors. Voor een pensioenfonds een comfortabele setting. De afgelopen twee jaar hebben we mogen besturen binnen de context van een pensioentoezegging met CDC-financiering, onrustige financiële markten en een aanhoudend lage rentestand. Dit geeft het besturen een andere dimensie en tevens uitdagingen die door het bestuur zo professioneel mogelijk en met respect voor een ieders positie zijn opgepakt.

Vooruitblik

Als gevolg van de aanhoudend lage rente in combinatie met de gevolgen van het nFTK komt de ambitie van het fonds in toenemende mate onder druk te staan. Jaren van geen of beperkte toeslagverlening liggen in het verschiet, nu ook voor actieve deelnemers. Het Bestuur zal dit continu blijven monitoren en dit tijdig bij de diverse belanghebbenden onder de aandacht brengen. Het herstelplan dat in maart 2016 is vastgesteld geeft aan dat herstel mogelijk is zonder gebruik te maken van aanvullende maatregelen. Er worden op dit moment dan ook geen extra maatregelen genomen.

2 Algemene informatie

2.1 Profiel

Stichting Pensioenfonds Gasunie

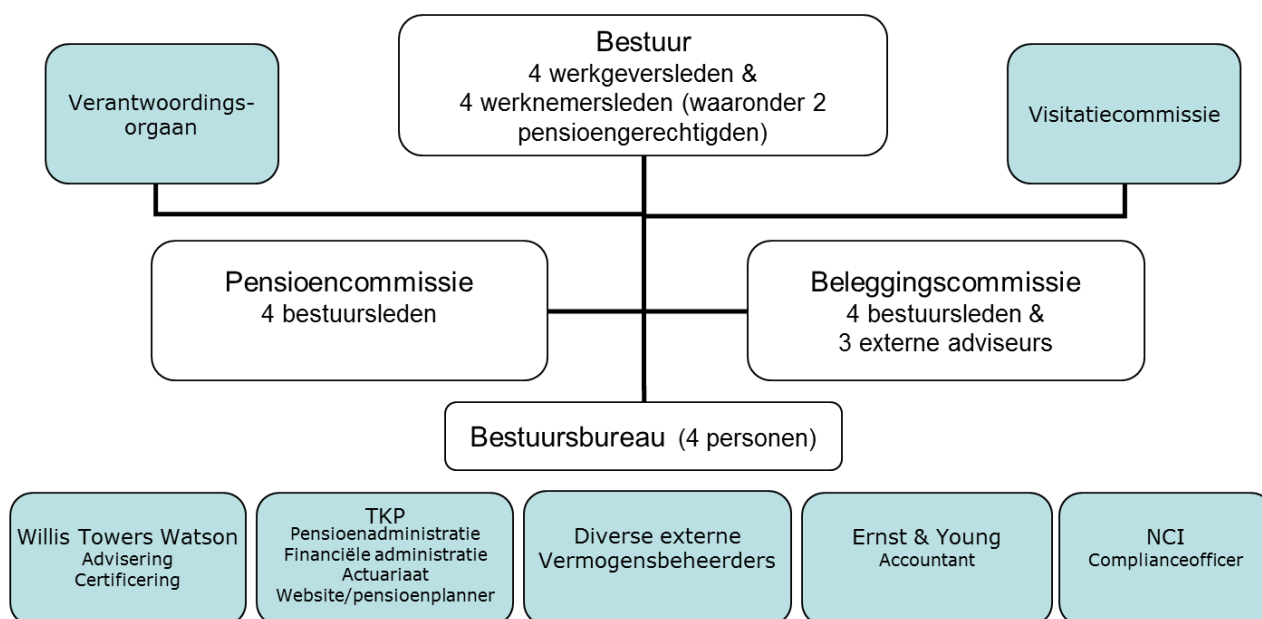
Stichting Pensioenfonds Gasunie ('het pensioenfonds') is statutair gevestigd te Groningen en is opgericht op 15 september 1965. De laatste statutenwijziging was op 1 juli 2014. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41009373.

Statutaire doelstellingen

Het pensioenfonds heeft ten doel het zeker stellen en verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan gewezen werknemers en aan nagelaten betrekkingen van werknemers en gewezen werknemers van N.V. Nederlandse Gasunie (Gasunie) en van de aangesloten onderneming GasTerra B.V. (GasTerra).

2.2 Organisatie

De samenhang van alle organen en commissies binnen het pensioenfonds wordt in het onderstaande schema visueel weergegeven.

De invulling van de verschillende organen en commissies wordt hierna weergegeven.

2.3 Personalia

Bestuur

Naam	Functie	Benoemd/gekozen door:	Bestuurslid sinds	Einde zittingsduur
A.J. den Herder	lid	Ondernemingsraden Gasunie/GasTerra	01-03-2015	01-07-2019*
Mw. J. Hermes	lid	N.V. Nederlandse Gasunie	19-08-2008	01-07-2018*
Mw. A. de Jong-Nonner	plv. secretaris	Pensioengerechtigden	01-07-2008	01-07-2018
P.L. Kwast	secretaris	Ondernemingsraad Gasunie	01-07-2005	01-07-2018
I.M. Oudejans	plv. voorzitter	N.V. Nederlandse Gasunie	01-07-2013	01-07-2018*
C.S. Pisuisse	voorzitter	N.V. Nederlandse Gasunie	01-07-2000	01-07-2017
R. Snijder	lid	Pensioengerechtigden	01-07-2014	01-07-2018*
M.W.J. de Wilde	lid	GasTerra B.V.	01-07-2014	01-07-2018

* Herbenoembaar

Bestuursbureau

Naam	Functie
J.G. Hoekzema	Pensioenbeheer
H.W. Scholtens	Finance & Control
Mw. C. Verkaik	Manager bestuursbureau
A.W.G. de Vries	Vermogensbeheer

Beleggingscommissie

Naam	Functie
Mw. J. Hermes	plv. voorzitter
I.M. Oudejans	voorzitter
R. Snijder	lid
M.W.J. de Wilde	lid
W.W. Boonstra	extern adviseur
R.A.H. van der Meer	extern adviseur
H. Schuijt	extern adviseur

Pensioencommissie

Naam	Functie
A.J. den Herder	lid
Mw. A. de Jong-Nonner	lid
P.L. Kwast	voorzitter
C.S. Pisuisse	lid

Compliance Officer

Naam	Organisatie
A. de Jong ⁵ en M. Elmas	Nederlands Compliance Instituut

Verantwoordingsorgaan

Naam	Benoemd/gekozen door:
A.F. Elzinga	namens de werkgevers
A.E.C. Faas	namens de pensioengerechtigden
J. Hooghiem	namens de werknemers

Visitatiecommissie

Naam	Functie
J.W. Baan	lid
Mw. J. Homan ⁶	voorzitter
T. Roorda	lid

Certificerend accountant

Ernst & Young Accountants LLP A. Snaak RA

Adviserend actuaris

Willis Towers Watson W. Eikelboom AAG

Certificerend actuaris

Willis Towers Watson R. Kruijff AAG

⁵ Tot 1 november 2015 de heer B.M. Peters

⁶ Tot 1 januari 2016 de heer D.M. Swagerman

2.4 Bestuurscommissies en uitvoering

Bestuur

Het Bestuur voert het beheer van het pensioenfonds in de meest uitgebreide zin en is bevoegd alle zaken van het pensioenfonds te behandelen en dienaangaande beslissingen te nemen, een en ander met inachtneming van de bepalingen in de statuten en de reglementen. Het Bestuur blijft, conform de Pensioenwet, altijd verantwoordelijk voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken.

Na instemming van DNB is de heer Den Herder thans benoemd als bestuurslid namens de werknemers.

Uitvoeringsorganisatie

Het Bestuur heeft een bestuursbureau ingesteld om alle werkzaamheden voor de Stichting Pensioenfonds Gasunie te coördineren en het secretariaat te voeren. Het bestuursbureau coördineert en bewaakt tevens alle uitbestede werkzaamheden.

Deze werkzaamheden zijn onderverdeeld in twee aandachtsgebieden, namelijk vermogensbeheer en pensioenbeheer. Tevens draagt het bestuursbureau zorg voor de algehele ondersteuning van het Bestuur, de Beleggings- en de Pensioencommissie, het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie.

Het Bestuur heeft een aantal bevoegdheden gedelegeerd aan het bestuursbureau. Dit is vastgelegd in het document 'Delegatie van bevoegdheden'. Hierin zijn de gedelegeerde bevoegdheden opgenomen die voortvloeien uit de pensioenreglementen en de richtlijnen met betrekking tot het ondertekenen van overeenkomsten en transacties.

Het bestuursbureau is het eerste aanspreekpunt voor het pensioenfonds en beheert alle contracten. Daarnaast houdt het bestuursbureau ontwikkelingen bij op het gebied van pensioenbeheer en adviseert het bestuursbureau het Bestuur hierover. Het bestuursbureau is gevestigd in het hoofdkantoor van Gasunie te Groningen.

Het pensioenfonds heeft in het verslagjaar alle dagelijkse werkzaamheden met betrekking tot het uitvoeren van de pensioenregelingen en de financiële administratie uitbesteed aan TKP Pensioen B.V. (TKP) te Groningen.

De beleggingsadministratie is uitgevoerd door Kas Bank N.V. (Kas Bank). De genoemde werkzaamheden bij deze beide instellingen zijn vastgelegd in uitbestedingsovereenkomsten. Onderdeel van deze overeenkomsten vormt een Service Level Agreement (SLA) waarin de wijze van uitvoering van de overeengekomen werkzaamheden concreet is omschreven, indien van toepassing aan de hand van normen voor de geleverde prestaties.

Het pensioenfonds heeft het vermogensbeheer bijna volledig uitbesteed aan externe vermogensbeheerders. Lombard Odier (Europe) S.A. beheert de vastrentende portefeuille. BlackRock Advisors (UK) limited (BlackRock) beheert de aandelenportefeuille. State Street Global Advisors is de beheerder van de beursgenoteerde vastgoedportefeuille. De onderdelen van de niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille worden beheerd door diverse externe vermogensbeheerders, namelijk Alterra, CBRE Global Investors, Eurindustrial en Bouwfonds Fairfield.

Ondersteuning bij het niet-beursgenoteerd vastgoed wordt geleverd door Grontmij Capital Consultants⁷. Voor het beheer van de grondstoffenportefeuille is FundLogic SAS geselecteerd en voor het afdekken van het valutarisico en het collateral management Kas Bank. Voor zover activiteiten op beleggingsgebied niet

⁷ Grontmij Capital Consultants gaat sinds 4 april 2016 verder onder de nieuwe naam van Sweco Capital Consultants

zijn uitbesteed worden zij beheerd door het bestuursbureau. Niet uitbesteed is het liquiditeitenbeheer en het beheersen van het rente- en aandelenrisico door middel van het gebruik van derivaten.

Met NN Investment Partners heeft het Bestuur een dienstverleningsovereenkomst en SLA gesloten voor het onderbrengen van het pensioenspaarkapitaal.

Beleggingscommissie

De Beleggingscommissie stelt jaarlijks een beleidsplan beleggingen op dat vervolgens ter vaststelling aan het Bestuur wordt voorgelegd. De Beleggingscommissie adviseert het Bestuur over het strategische beleggingsbeleid en over de uitgangspunten en uitkomsten van ALM-studies. Aan de hand van de kwartaalrapportages stelt de Beleggingscommissie, met inachtneming van het vastgestelde beleggingsbeleid, een concreet plan vast voor de invulling van de beleggingen voor het nieuwe kwartaal.

In de Beleggingscommissie hebben minimaal drie bestuursleden zitting en minimaal twee externe adviseurs. Uitsluitend de bestuurlijke leden van de commissie hebben stemrecht. De externe leden hebben het recht om adviezen te geven.

Thans bestaat de Beleggingscommissie uit vier bestuursleden en drie externe adviseurs. De heer Snijder is volwaardig lid met stemrecht nu de toetsing door DNB is afgerond. De samenstelling van de Beleggingscommissie is in 2015 niet gewijzigd.

Pensioencommissie

De Pensioencommissie adviseert het Bestuur over het te voeren pensioenbeleid, de communicatie over het pensioen en het beheer en de uitvoering van de pensioenregelingen. Daarnaast zorgt de Pensioencommissie voor de afhandeling dan wel implementatie van het pensioenbeleid zoals het Bestuur dat heeft vastgesteld.

In de Pensioencommissie hebben minimaal drie bestuursleden zitting. De leden zijn afkomstig uit zowel de werkgevers- als de werknemersvertegenwoordiging van het Bestuur. In de werknemersvertegenwoordiging is ten minste één lid namens de pensioengerechtigden opgenomen. Het Bestuur heeft de mogelijkheid om, op voordracht van de Pensioencommissie, een externe adviseur aan te nemen.

Thans bestaat de Pensioencommissie uit vier bestuursleden. De samenstelling van de Pensioencommissie is in 2015 niet gewijzigd.

Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur heeft een Verantwoordingsorgaan bestaande uit 3 leden waaraan jaarlijks verantwoording wordt afgelegd. Naast de jaarlijkse verantwoording vindt door het jaar heen overleg plaats over adviesplichtige onderwerpen.

Visitatiecommissie

Het Bestuur heeft het interne toezicht ingevuld door middel van een Visitatiecommissie met drie externe deskundigen. De visitatie vindt jaarlijks plaats. Met ingang van 1 januari 2016 is de heer D.M. Swagerman opgevolgd door mevrouw J. Homan. Zij is tevens de nieuwe voorzitter van de visitatiecommissie.

Compliance

De compliance functie is door het Bestuur uitbesteed aan het Nederlands Compliance Instituut (NCI). Jaarlijks brengt het NCI een rapport uit aan het Bestuur. Vanaf 1 november 2015 vervullen de heren A. de Jong en M. Elmas de functie van compliance officer in de plaats van de heer B.M. Peters.

Overige externe ondersteuning

Het pensioenfonds wordt bijgestaan door een externe adviserend actuaire. Daarnaast maakt het pensioenfonds ten behoeve van de certificering van de jaarrekening gebruik van een certificerend actuaire en een registeraccountant. Waar nodig worden door het Bestuur andere externe deskundigen geraadpleegd.

Diversiteit

Vanuit het oogpunt van diversiteit streeft het bestuur naar een samenstelling waarbij minimaal één vrouw en minimaal één jongere (< 40 jaar) deel uitmaakt van het bestuur en het verantwoordingsorgaan. In 2014 is in het beleid opgenomen dat wordt getracht dit binnen een tijdsbestek van vier jaar te realiseren. Op dit moment bestaat het bestuur uit twee vrouwen en zes mannen. Eén bestuurslid is jonger dan 40. De samenstelling van het bestuur voldoet daarmee aan de gewenste mate van diversiteit.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit drie mannen waarvan één lid jonger is dan 40 jaar.

Bij toekomstige vacatures in dit orgaan zal dan ook in de profielschets worden aangegeven dat de voorkeur uit gaat naar een vrouw. Voor de vervulling van de vacature in de Visitatiecommissie is bewust voor een vrouw gekozen.

2.5 Missie, visie en doelstellingen

Missie

“Stichting Pensioenfonds Gasunie voert de pensioenregelingen uit voor de (gewezen) medewerkers van de N.V. Nederlandse Gasunie en van de aangesloten onderneming GasTerra B.V. Het is de ambitie om een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn dat de (financiële) verwachtingen van zijn deelnemers nu en in de toekomst kan waarmaken. Het pensioenfonds bewaakt de balans tussen kwaliteit en kosten, communiceert duidelijk en transparant met de deelnemers en andere belanghebbenden en biedt flexibiliteit aan de medewerkers van Gasunie en GasTerra zodat zij hun pensioen waar mogelijk af kunnen stemmen op de persoonlijke situatie.”

Visie

“Transparantie, (intergenerationele) solidariteit en financierbaarheid van het pensioenstelsel zijn belangrijk. Heldere en transparante communicatie zijn van toenemend belang om het pensioenbewustzijn van de deelnemers te vergroten en om de betrokkenheid bij het pensioenfonds te borgen.

Het pensioenfonds vindt een afgewogen beleidskader inclusief integraal risicomanagement, efficiënte samenwerking met het bestuursbureau, de sponsor(s) en adviseurs en adequaat toezicht op uitvoerende partijen op het gebied van vermogensbeheer en pensioenuitvoering essentieel en besteedt daar dus veel aandacht aan. Zodoende streeft het pensioenfonds naar een onbezorgd pensioen voor zijn deelnemers.”

Doelstellingen

Doelstelling 1: Het op lange termijn zeker stellen van de nominale pensioenaanspraken en pensioenrechten.

Over een 10-jaars periode is de streefnorm om met hoge mate van zekerheid (97,5%) de cumulatieve korting te limiteren tot 10%. De doelstelling wordt niet meer gehaald als dit meer dan 30% wordt. Per eind 2015 is de uitkomst van berekeningen een korting van 16,5% en daarmee lijkt deze doelstelling haalbaar.

Doelstelling 2: Het waardevast houden van ingegane pensioenen en (premiëvrije) pensioenaanspraken.

Over een 10-jaars periode wordt er naar gestreefd om in 70% van de scenario's een pensioenresultaat van 100% of meer (een hoger resultaat dan 100% kan ontstaan door inhaalindexatie) te behalen.

De doelstelling wordt niet meer gehaald als dit daalt onder de 90%. Per eind 2015 is de uitkomst van berekeningen een pensioenresultaat van 93% en lijkt deze doelstelling haalbaar.

Doelstelling 3: Het verstrekken van nominale pensioenaanspraken en –rechten op korte termijn. Deze doelstelling is gerealiseerd.

Doelstelling 4: Het eigen pensioenbewustzijn en –verantwoordelijkheid vergroten door klantgericht en transparant te communiceren. Naast de standaard communicatiemiddelen beogen de pensioenplanner en de digitale nieuwsbrieven bij te dragen aan het hier gestelde doel. In 2015 is het communicatiebeleid verder vormgegeven en onderzocht op welke wijze de communicatie verder bij kan dragen aan deze doelstelling. Naar de mening van het bestuur is aan deze doelstelling voldaan.

Doelstelling 5: Het zorgdragen voor een adequate uitvoering van de pensioenregeling. Naast continue monitoring aan de hand van kwartaalrapportages vindt wekelijks overleg plaats met de uitvoeringsorganisatie. In 2015 is tevens de kwaliteit van de uitvoering onderzocht met behulp van Quinto-P, een jaarlijks steekproefonderzoek in de pensioenadministratie. Deze doelstelling is gerealiseerd.

2.6 Risicohouding

De risicohouding is een belangrijk uitgangspunt voor de vaststelling van de mate waarin het pensioenfonds beleggingsrisico kan en wil nemen (beleggingsbeleid) om de (strategische) doelstellingen van het pensioenfonds te realiseren. Binnen de driehoek ambitie – premie – risicohouding, worden door het pensioenfonds de afwegingen gemaakt die moeten leiden tot de gewenste uitvoering van de afgesproken pensioenregeling(en).

Conform de Pensioenwet en het vanaf 1 januari 2015 van kracht geworden Financieel Toetsingskader maakt het bestuur onderscheid tussen de risicohouding op lange en korte termijn. Daarnaast hanteert het fonds ook nog een risicohouding op middellange termijn.

De risicohouding op de korte termijn (<1 jaar) is geformuleerd in termen van het vereist eigen vermogen (VEV) en is gelijk aan 124,9%. Deze wordt per kwartaal vastgesteld. Vanwege het dynamische beleggingsbeleid kan deze wijzigen.

De risicohouding op middellange termijn (10 jaar) is geformuleerd via de concretisering van de doelstellingen 1 en 2 van de vorige paragraaf. Via een mini ALM in de vorm van een risicomonitor wordt elk kwartaal de haalbaarheid van deze doelstellingen bepaald.

De risicohouding op lange termijn (60 jaar) wordt uitgedrukt in het pensioenresultaat conform de zogenaamde haalbaarheidstoets (zie paragraaf 3.3). Het pensioenfonds voert jaarlijks een haalbaarheidstoets uit. De resultaten van de haalbaarheidstoets worden getoetst aan de na overleg met de sociale partners en het Verantwoordingsorgaan geformuleerde grenzen. De uitkomsten van de haalbaarheidstoets worden jaarlijks uiterlijk 30 juni gerapporteerd aan DNB.

Vanzelfsprekend streeft het fonds er naar om het korten van aanspraken zoveel mogelijk te voorkomen. Indien er door tegenvallende ontwikkelingen toch gekort zou moeten worden, heeft het pensioenfonds een Crisisplan opgesteld. In het Crisisplan wordt omschreven welke kaders in welke omstandigheden gelden voor het korten.

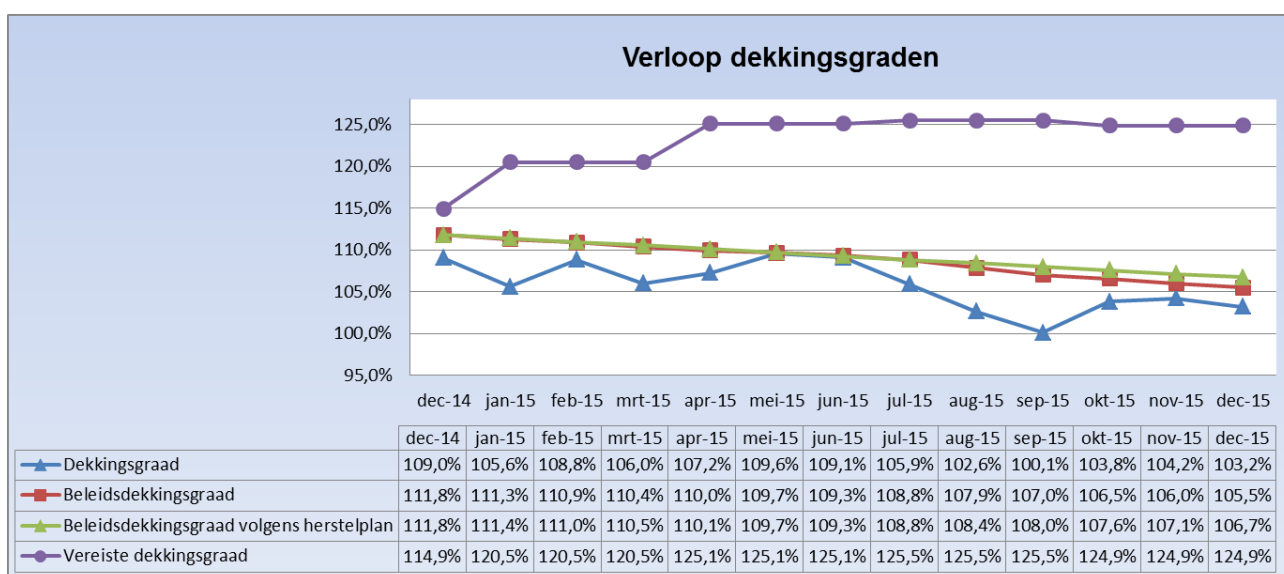
3 Financiële positie en beleid in 2015

3.1 Financiële positie

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad is een belangrijke maatstaf voor de financiële positie van een pensioenfonds. Het geeft het pensioenvermogen als percentage van de contante waarde van de pensioenverplichtingen weer. De dekkingsgraad kan wijzigen door diverse factoren, zoals de ontwikkeling van het beleggingsresultaat, verzekeringstechnische ontwikkelingen, veranderende regelgeving en de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur.

De ontwikkeling van de dekkingsgraad van het pensioenfonds gedurende het jaar is hieronder weergegeven.

De in bovenstaande tabel opgenomen vereiste dekkingsgraden zijn met uitzondering van het eerste kwartaal gebaseerd op het strategisch vereist eigen vermogen.

De vereiste dekkingsgraad ultimo 2014 is conform de in 2014 geldende rekenregels berekend. De rekenregels zijn in 2015 aangepast. Dit verklaart de relatief grote mutatie tussen de vereiste dekkingsgraad ultimo 2014 en ultimo het eerste kwartaal van 2015. In juli 2015 is de vereiste dekkingsgraad gestegen in verband met het verhogen van het risicoprofiel.

De dekkingsgraad ultimo 2014 is in tegenstelling tot de dekkingsgraden in 2015 gebaseerd op drie-maands-middeling van de rentecurve hetgeen de daling van de dekkingsgraad in januari 2015 ten opzichte van december 2014 verklaart. Daarnaast heeft DNB per 15 juli 2015 de UFR methodiek gewijzigd. In de actuariële analyse zijn de effecten van de schattingswijzigingen (vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR, zie hierna onder beleidsdekkingsgraad) in tegenstelling tot bovenstaande grafiek ultimo boekjaar genomen. In bovenstaande grafiek zijn de effecten van de schattingswijzigingen primo boekjaar (vervallen driemaandsmiddeling effect) en medio boekjaar (UFR wijziging) zichtbaar.

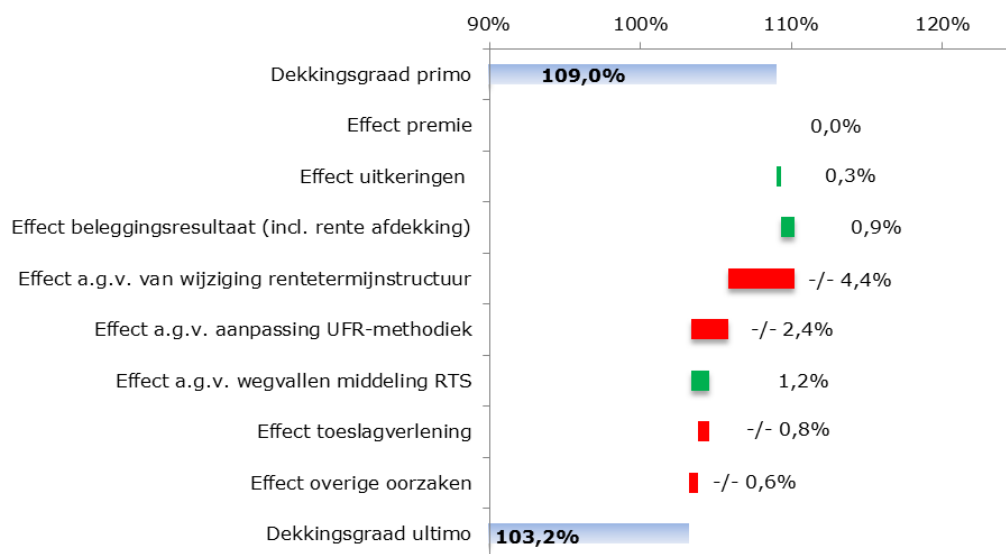
Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de over de afgelopen 12 maanden gepubliceerde dekkingsgraden, gebaseerd op de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (RTS) met Ultimate Forward Rate-methodiek. In de dekkingsgraadbepaling over 2014 was nog sprake van een drie-maands-middeling van de rentecurve, deze middeling samen met het UFR effect zit dus gedeeltelijk nog besloten in de bepaling van de beleidsdekkingsgraad gedurende 2015. In de beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar zit alleen het UFR effect gedeeltelijk besloten in de bepaling van de beleidsdekkingsgraad, omdat er niet langer dekkingsgraden met betrekking tot 2014 besloten zitten in de berekening van de beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar.

Per januari 2016 is een nieuwe berekeningsmethodiek door DNB voorgeschreven inzake de berekening van de dekkingsgraad. Vanaf 2016 dient de dekkingsgraad berekening te worden uitgevoerd op basis van het totaal van de technische voorzieningen oftewel inclusief de technische voorzieningen voor risico deelnemer en eventuele herverzekeringen. Voor de beleidsdekkingsgraad januari 2016 geldt dat de dekkingsgraden met betrekking tot 2015 (februari t/m december) moeten worden herrekend conform de nieuwe berekeningsmethodiek. Wanneer de beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar zou zijn berekend conform de nieuwe berekeningsmethodiek, bedraagt de beleidsdekkingsgraad eveneens 105,5%.

De verandering in de dekkingsgraad gedurende 2015 wordt door de volgende effecten veroorzaakt:

Ontwikkeling dekkingsgraad 2015

In bovenstaande grafiek zijn de schattingswijzigingen (vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR) per ultimo boekjaar genomen.

Effect beleggingen

Het beleggingsresultaat ultimo 2015 bedraagt 1,1% positief en heeft een positief effect op de dekkingsgraad van 0,9%-punt.

Effect rentetermijnstructuur

In 2015 zijn twee schattingswijzigingen verwerkt. Beide hangen samen met wijzigingen in de door DNB voorgeschreven rekenrente waartegen de voorziening voor pensioenverplichtingen contant wordt gemaakt.

Op 1 januari 2015 heeft DNB de rekenrente (RTS) aangepast waarbij deze niet meer gebaseerd is op een driemaandsmiddeling. Het effect van het afschaffen van de middeling per 31 december 2015 bedraagt circa € 13,9 miljoen positief (1,2%-punt positief op de dekkingsgraad).

Daarnaast heeft DNB op 15 juli 2015 de UFR-methodiek op de rentecurve aangepast. Deze curve is voor verplichtingen met een looptijd van meer dan 20 jaar naar beneden bijgesteld. Per 31 december 2015 heeft deze aanpassing er toe geleid dat de voorziening voor pensioenverplichtingen met € 27,5 miljoen is toegenomen (2,4%-punt negatief op de dekkingsgraad).

Effect toeslagverlening en overige oorzaken

In mei 2015 heeft DNB richtlijnen met betrekking tot bestemmingsdepots gepubliceerd. Dit heeft geleid tot wijzigingen in de verwerking van het toeslag- en opbouwdepot in de balans. Vorig verslagjaar waren beide depots onderdeel van het eigen vermogen en werden meegenomen bij de vaststelling van de dekkingsgraad. Vanaf juli 2015 is de toeslagverlening uit het toeslagdepot onvoorwaardelijk geworden. Vanwege het onvoorwaardelijke karakter is het toeslagdepot onderdeel geworden van zowel het vermogen als de verplichtingen van het pensioenfonds. Dit heeft een eenmalige impact op het vermogen van circa € 9 miljoen in negatieve zin.

Het opbouwdepot is per juli 2015 verplaatst van het eigen vermogen naar de overlopende passiva en valt daarmee buiten de vaststelling van de dekkingsgraad. Dit heeft een eenmalige impact op het vermogen van circa € 10 miljoen negatief.

3.2 Status herstelplan

De dekkingsgraad bevond zich ultimo 2014 nog steeds in een situatie van reservetekort, hetgeen zou betekenen dat het langetermijnherstelplan onverminderd van toepassing zou zijn. Per 1 januari 2015 is door de invoering van het nieuw Financieel Toetsingskader het langetermijnherstelplan echter komen te vervallen en moest vóór 1 juli 2015 een nieuw herstelplan worden ingediend dat voldeed aan dat nieuwe kader.

In juni 2015 heeft het pensioenfonds een herstelplan opgesteld. In dat herstelplan komt naar voren dat, gegeven de gehanteerde aannames, het pensioenfonds binnen 10 jaar nog een dekkingsgraad kan bereiken die zich boven het niveau van de vereiste dekkingsgraad bevindt. Dit vindt plaats binnen de gehanteerde veronderstellingen zonder dat er aanvullende maatregelen benodigd zijn. Het herstel wordt voornamelijk gerealiseerd door het beleggingsrendement dat volgt uit de gebruikte aannames.

Zolang het pensioenfonds in herstel is zal het pensioenfonds het herstelplan jaarlijks actualiseren. De looptijd van het geactualiseerde herstelplan is 10 jaar. Intussen is in het eerste kwartaal van 2016 opnieuw een herstelplan opgesteld. Ook hieruit blijkt dat, gegeven de gehanteerde aannames, herstel binnen 10 jaar mogelijk is. Het herstel wordt voornamelijk gerealiseerd door het beleggingsrendement en het achterwege blijven van toeslagen.

3.3 Haalbaarheidstoets en herstelkracht

Om toeslagen te kunnen financieren is het pensioenfonds bereid risico te lopen. Het pensioenfonds meet het lange termijn risico in termen van het pensioenresultaat. Het pensioenfonds hanteert daarbij de volgende grenzen voor het pensioenresultaat:

- de ondergrens voor de mediaan van het pensioenresultaat is gesteld op 80%;
- de ondergrens voor de mediaan van het pensioenresultaat, uitgaande van een dekkingsgraad gelijk aan de wettelijke eisen ten aanzien van het vereist eigen vermogen, is gesteld op 80%;
- de bovengrens voor de afwijking van het pensioenresultaat in een slechtweerscenario ten opzichte van de mediaan is gesteld op 45%.

Het pensioenfonds toetst de risicohouding in de haalbaarheidstoets. Het pensioenresultaat is in de haalbaarheidstoets gedefinieerd als de pensioenuitkomsten zoals die volgen uit het beleid van het pensioenfonds ten opzichte van de pensioenuitkomsten zoals die zouden gelden als er nooit sprake zou zijn van een vermindering en er altijd conform de prijsindex zou worden geïndexeerd. Het ijkpunt voor het pensioenresultaat is dus een pensioenuitkomst die de prijsontwikkeling volledig bijhoudt. In de haalbaarheidstoets kijkt het pensioenfonds naar de mediaan van het pensioenresultaat en naar de maximale afwijking van het pensioenresultaat in een slechtweerscenario, uitgaande van een horizon van 60 jaar.

Het verantwoordingsorgaan en de sociale partners hebben ingestemd met de door het bestuur voorgestelde grenzen waarna deze gelden voor de resterende looptijd van de pensioenovereenkomst. Voor een eventuele nieuwe pensioenovereenkomst vanaf 1 januari 2018 zal een nieuwe haalbaarheidstoets worden uitgevoerd en worden de grenswaarden opnieuw vastgesteld.

Het pensioenfonds voert jaarlijks een haalbaarheidstoets uit. De resultaten van de haalbaarheidstoets worden getoetst aan de geformuleerde grenzen en jaarlijks gedeeld met sociale partners en het verantwoordingsorgaan. De uitkomsten van de haalbaarheidstoets worden jaarlijks uiterlijk 30 juni gerapporteerd aan DNB.

In 2015 bevond het pensioenresultaat zich binnen de grenzen van de risicohouding.

3.4 Toeslagbeleid

De financiële positie van het pensioenfonds heeft de laatste jaren gevolgen gehad voor de toekenning van toeslagen. Het Bestuur streeft naar waardevastheid van de ingegane pensioenen en premievrije pensioenaanspraken door middel van het verlenen van een jaarlijkse toeslag (indexatie).

Maatstaf voor de toeslagverlening is de gemiddelde stijging van de consumentenprijsindex (CPI) voor alle huishoudens (afgeleid) over de maanden augustus, september en oktober zoals gepubliceerd door het CBS. De feitelijke realisatie is afhankelijk van de hiervoor beschikbare financiële middelen.

Voor het toeslagenbeleid heeft het Bestuur de volgende richtlijnen geformuleerd:

- indien er sprake is van een dekkingsgraad van 110% of lager wordt geen toeslag verleend;
- bij een dekkingsgraad tussen de 110% en 122,4% kan een gedeeltelijke toeslag worden verleend;
- bij een dekkingsgraad boven circa 122,4%⁸ kan een volledige toeslag worden verleend.

⁸ Dit getal is de Toekomst Bestendig Indexeren (TBI) dekkingsgraad per 01-01-2016. Per 01-01-2015 bedroeg de (TBI) dekkingsgraad 129%. Deze grens wordt jaarlijks herijkt.

Verleende toeslagen

Pensioengerechtigden en gewezen deelnemers

In december 2014 is besloten een toeslag per 1 januari 2015 te verlenen over 2014 op basis van de financiële regels die in 2014 van toepassing waren. De systematiek is in 2014 vastgesteld. De daadwerkelijke hoogte van de toeslag is in januari 2015 berekend op 0,1%, nadat de dekkingsgraad per 31 december 2014 bekend was. Op basis van de maatstaf zou de volledige toeslag per 1 januari 2015 0,6% bedragen.

Ultimo 2015 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 105,5%. Aangezien deze dekkingsgraad lager was dan 110% was er geen ruimte voor enige toeslagverlening. Het bestuur heeft moeten besluiten dat er geen toeslag gegeven kon worden. Op basis van de maatstaf zou de volledige toeslag per 1 januari 2016 0,4% bedragen.

Actieve deelnemers

De opgebouwde pensioenaanspraken van actieve deelnemers worden, zolang daarvoor in het toeslagdepot de middelen aanwezig zijn, verhoogd met de algemene loonindex van Gasunie. Als het toeslagdepot leeg is wordt voorwaardelijk de prijsindex gevolgd, conform het toeslagbeleid dat geldt voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

Op 1 januari 2015 is uit het toeslagdepot voor actieve deelnemers een toeslag van 1,7% toegekend.

Op basis van de algemene loonindex van Gasunie zou de toeslagverlening per 1 januari 2016 2% moeten bedragen. Geconstateerd is dat de omvang van het toeslagdepot niet groot genoeg is om die toeslag van 2% te financieren. De definitieve toeslag per 1 januari 2016 is bepaald op 1,53%. Daarmee is het toeslagdepot per 1 januari 2016 leeg en opgeheven.

Voorwaardelijke toeslagverlening

Ten aanzien van de verlening van toeslagen geldt de volgende voorwaardelijkheidsverklaring: op de pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal de prijsontwikkeling. Het Bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. De toeslagverlening wordt uit het beleggingsrendement gefinancierd.

Niet-verleende toeslagen

Pensioengerechtigden en gewezen deelnemers

Per 1 januari 2016 bedraagt de totale cumulatieve niet-verleende toeslag, op meetkundige basis, 10,5% (2,9% uit 2009; 0,8% uit 2011; 2,5% uit 2012; 2,0% uit 2013; 1% uit 2014; 0,5% uit 2015 en 0,4% uit 2016). De niet-verleende toeslagen worden op individueel niveau bijgehouden.

Bij een dekkingsgraad hoger dan de toekomstbestendige indexatie dekkingsgraad van 122,4%⁹ kunnen de niet-verleende toeslagen alsnog worden meegenomen bij beslissingen van het Bestuur over toeslagverlening.

⁹ Dit getal is de Toekomst Bestendig Indexeren (TBI) dekkingsgraad per 01-01-2016. Per 01-01-2015 bedroeg de (TBI) dekkingsgraad 129%. Deze grens wordt jaarlijks herijkt.

Actieve deelnemers

Zoals hiervoor aangegeven was de toeslag over 2015 voor actieven 1,53%. De loonindex bedroeg 2%. De feitelijke toeslag was daarmee lager dan de loonindex maar hoger dan de prijsindex. Reglementair is bepaald dat in dat geval geen indexatieachterstand ontstaat.

Tot en met 1 januari 2016 is er bij de actieven dan ook geen sprake van gemiste toeslagen, met uitzondering van de toeslagen op de tot 2006 opgebouwde rechten uit de Regeling Vervroegde Uittreding (RVU). Deze komen overeen met de niet-verleende toeslagen voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

Volgorde inhaaltoeslagen

Ook het alsnog toekennen van niet-verleende toeslagen is altijd ter besluitvorming aan het Bestuur. Voor het bepalen van de volgorde van toekenning van inhaaltoeslag is in 2014 besloten over te stappen van een systeem van First-in-First-out (FIFO) naar Last-in-First-out (LIFO). Vanaf 2014 wordt dus niet de oudste, maar juist de meest recente gemiste indexatie als eerste ingehaald. Daarnaast is besloten een verjaringstermijn in te voeren voor de inhaaltoeslag. Indexatieachterstanden ouder dan 10 jaar worden niet meer ingehaald.

De actieve deelnemers hebben, met uitzondering van de RVU-rechten, tot nu toe nog geen achterstand opgelopen, aangezien tot en met (medio) 2013 de eindloonregeling gold en vooralsnog uit het indexatiedepot kon worden geput. Gepensioneerden en slapers hebben al wel een indexatieachterstand. Gezien dit verschil heeft het Bestuur in 2014 besloten als overgangsmaatregel de bestaande achterstanden uit de achterliggende jaren toe te kennen aan het jaar 2014. De verjaringstermijn van 10 jaar is daarmee volledig van toepassing op achterstanden die al in eerdere jaren zijn ontstaan.

3.5 Kostentransparantie

Het Bestuur onderschrijft het belang van heldere verantwoording en communicatie over de uitvoeringskosten van pensioenfonds.

Aanbevelingen Uitvoeringskosten

Het Bestuur streeft er naar om integraal te voldoen aan de meest recente versie van de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In deze publicaties benoemt de Pensioenfederatie de verschillende uitvoeringskosten en worden aanbevelingen gedaan hoe over deze kosten gecommuniceerd kan worden richting de verschillende stakeholders.

De Pensioenfederatie heeft een onderscheid gemaakt tussen de volgende drie kostensoorten:

- Kosten van pensioenbeheer: dit betreft onder andere de integrale kosten voor pensioenbeheerdienstverlening van TKP. Verder bestaan de kosten van pensioenbeheer vooral uit contributies en bijdragen, bestuurskosten, communicatiekosten, accountantskosten en actuariskosten. De pensioenuitvoeringskosten worden gerapporteerd in euro's per deelnemer, waarbij het aantal deelnemers de som is van het aantal actieve deelnemers en gepensioneerden.
- Kosten van vermogensbeheer: deze kosten betreffen de vergoeding voor de integrale vermogensbeheerdienstverlening van de vermogensbeheerders en de beheervergoeding en rendement gerelateerde vergoeding van de geselecteerde vermogensbeheerders. Ook bevatten deze kosten de overige kosten met betrekking tot het vermogensbeheer, waaronder de accountantskosten, bewaarvergoedingen, administratiekosten en juridische kosten. De kosten vermogensbeheer worden gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

- **Transactiekosten:** deze kosten betreffen de toe- en uittredingsvergoedingen van de beleggingsfondsen, de kosten van extern beheerde portefeuilles en de derivatentransacties. Omdat doorgaans de werkelijke transactiekosten niet volledig bekend zijn, zijn deze deels geschat in overleg met de betreffende vermogensbeheerder. De (geschatte) transactiekosten worden gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Met onderstaande overzichten geeft het fonds gevolg aan de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Met ingang van het verslagjaar zijn de drie kostensoorten verder verbijzonderd.

Kostensoorten	2015	2014
Kosten pensioenbeheer ¹⁰ (in € per deelnemer)	351	343
Kosten vermogensbeheer (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,19%	0,19%
Transactiekosten (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,07%	0,08%

De kosten van het vermogensbeheer van 0,19% en transactiekosten van 0,07% zijn als relatief laag te beschouwen en zijn in lijn met de passieve beleggingsstrategie van het fonds.

Verbijzondering pensioenbeheerkosten:

Het betreft hier de uitvoeringskosten voor pensioenbeheer. De facto worden de uitvoeringskosten alleen op totaal niveau bijgehouden. Een exacte toerekening van deze kosten naar vermogensbeheer en pensioenbeheer is niet mogelijk. Een tentatieve inschatting van het fonds is dat circa 30% van deze totale kosten zijn toe te rekenen aan vermogensbeheer. Bij deze schatting zijn de bestuurskosten die grotendeels uit salariskosten bestaan voor de helft toegewezen aan vermogensbeheer en de overige onderdelen van de uitvoeringskosten voor gemiddeld 20%. Er is geen sprake van kosten inzake herverzekering of kosten die door de werkgever worden gedragen. Buiten het gebruik van de eerder genoemde verdeelsleutel zitten in deze kosten geen schattingselementen. De uitvoeringskosten inclusief het effect van een stijging of daling van deze kosten op totaalniveau, zijn op hoofdlijnen als volgt uit te splitsen:

Categorie (bedragen x € 1.000)	Kosten 2015	Kosten 2014	Effect op kosten uitvoering in %
Bestuurskosten	701	749	-/- 6,4%
Kosten verantwoordingsorgaan en Visitatiecommissie	11	20	-/-45,0%
Administratiekostenvergoeding	615	511	+20,4%
Accountantskosten	52	51	+2,0%
Kosten actuaris	30	51	-/-41,1%
Adviezen, contributies en bijdragen	316	226	+39,8%
Overige	18	28	-/-35,7%
Uitvoeringskosten	1.743	1.636	+6,5%
Toewijzing aan vermogensbeheer	546	490	
Kosten pensioenbeheer	1.197	1.146¹¹	

¹⁰ Om de kosten per deelnemer te berekenen is conform de aanbeveling van de Pensioenfederatie het aantal deelnemers gedefinieerd als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers tellen dus niet mee. Dit in tegenstelling tot de methode 'normdeelnemer' waarbij elk type deelnemer een weging krijgt in het totale aantal deelnemers. Een pensioengerechtigde en gewezen deelnemer kosten immers minder dan een actieve deelnemer.

¹¹ De algemene uitvoeringskosten worden voor de kostenberekening gecorrigeerd voor een toewijzing naar vermogensbeheer. Tot en met 2014 heeft deze toewijzing alleen in het bestuursverslag en niet in de jaarrekening plaatsgevonden. Met ingang van 2015 vindt deze toewijzing ook in de jaarrekening plaats.

Uit deze opstelling blijkt dat de administratiekosten en advieskosten in 2015 beduidend zijn toegenomen. De toename van de administratiekosten hangt samen met het feit dat het pensioenfonds sinds 1 januari 2015 BTW moet betalen over de diensten van TKP. Het pensioen- fonds heeft een adviseur ingehuurd om bezwaar te maken tegen deze BTW plicht. Dit verklaart op zijn beurt weer de toegenomen advieskosten. Daartegenover staat dat de bestuurskosten zijn gedaald. Per saldo stijgen de uitvoeringskosten met 6,5%. Indien de kosten inzake de BTW toename (extra kosten administratievergoeding ad € 87 duizend alsmede adviseurskosten ad € 46 duizend om hiertegen in beroep te gaan) worden meegenomen is per saldo geen sprake meer van een duidelijke kostenstijging. Het bestuur kan zich verenigen met deze ontwikkeling gezien het feit dat er op administratief gebied ook in 2015 sprake was van een toegenomen druk op het gebied van regelgeving en rapportage.

Verbijzondering vermogensbeheerkosten:

Kosten van het vermogensbeheer kunnen in twee categorieën worden onderscheiden. De eerste categorie betreft de kosten zoals die zichtbaar in de jaarrekening zijn verwerkt. Daaronder vallen de beheervergoeding van de vermogensbeheerder(s), advieskosten alsmede bewaar- en administratiekosten. Dit betreft een bedrag van € 0,845 miljoen. Voorts is een bedrag van € 0,546 miljoen vanuit algemene kosten toegewezen aan het vermogensbeheer. De tweede categorie betreft kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn dus niet inbegrepen in de kosten van de vermogensbeheerder(s) zoals opgenomen in de jaarrekening en zijn geschat op € 1,232 miljoen. De totale kosten vermogensbeheer komen daarmee uit op € 2,623 miljoen.

Het aandeel geschatte kosten is beperkt, dit betreft voornamelijk kosten in onderliggende beleggingsstructuren. De extern beheerde mandaten zijn in hoofdlijn te karakteriseren als passief. De beheerders hebben de opdracht een benchmark te volgen, waarbij er afspraken zijn over de maximale afwijking van de benchmark. Er is geen sprake van een prestatie gerelateerde beloning. Het intern beheer betreft onder andere het afsluiten van derivaten, cashmanagement en de allocatie van middelen over de externe beheerders.

Voorts wordt een gedeelte van de vastgoedbeleggingen intern aangestuurd. Voor de goede orde zij vermeld dat het gemiddeld vermogen onder intern beheer in 2015 voor een belangrijk deel wordt gevormd door overwaarde op derivatenposities. Het is daarom niet zinvol om voor deze categorie een kostenratio te presenteren.

De vermogensbeheerkosten van 0,19% in 2014 en 2015 steken gunstig af tegen een benchmark van 0,31% (LCP Netherlands; Werk in uitvoering bij pensioenfonds 2015; vermogensbeheerkosten Ondernemingspensioenfonds over 2014).

Het bestuur is dan ook van oordeel dat er sprake is van zeer matige kosten van vermogensbeheer. Dit hangt samen met de keuze van aandelen- en obligatie beleggingen die zich richten op een bepaalde index. Dit passieve beheer brengt relatief lage beheerskosten met zich mee.

In de onderstaande tabel wordt nader ingegaan op de kosten van het vermogensbeheer in relatie tot het type vermogensbeheer.

Categorie	Gem. vermogen 2015 (€ mln.)	Uitvoeringskosten uit jaarrekening 2015 (€ 1.000)	Kosten 2015 overig (€ 1.000)	Totale kosten (€ 1.000)	Totale kosten in % gem. vermogen
Extern beheerd vermogen					
Aandelen	609	462	169	631	0,10%
Vastrentende waarden	581	197	573	770	0,13%
Commodities	74	43	0	43	0,06%
Vastgoed beleggingen	103	-15	490	475	0,46%
Intern beheer	40	0	0	0	
Overige diensten					
Valuta/collateralbeheer		46	0	46	
Administratie en rapportage		112	0	112	
Totaal excl. toewijzing	1.407	845	1.232	2.077	0,15%
Toewijzing algemene kosten		546		546	
Totaal	1.407	1.391	1.232	2.623	0,19%

Verbijzondering transactiekosten:

Transactiekosten kunnen in twee categorieën worden onderscheiden. De eerste categorie betreft de kosten zoals die zichtbaar in de jaarrekening zijn verwerkt. De tweede categorie betreft kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze categorie omvat ook de kosten voor transacties die binnen de beleggingsfondsen plaatsvinden. Omdat de werkelijke transactiekosten niet volledig bekend zijn, zijn deze deels geschat in overleg met betreffende vermogensbeheerder. Bij het beheer van de commodity portefeuille worden derivaten ingezet. Kosten die gemaakt worden in de vorm van een opslag bij een derivatentransactie worden ook als transactiekosten gerekend. Dit verklaart de relatief hoge kostenratio bij de commodities.

De transactiekosten van 0,08% in 2014 waren in lijn met een benchmark van 0,08% (LCP Netherlands; Werk in uitvoering bij pensioenfondsen 2015; gemiddelde transactiekosten Nederlandse pensioenfondsen over 2014). Over 2015 zijn deze kosten verder afgenomen.

Het bestuur beoordeelt de transactiekosten dan ook als redelijk. Het passieve beheer van aandelen en obligaties brengt relatief lage transactiekosten met zich mee.

In de onderstaande tabel wordt nader ingegaan op de transactiekosten van het vermogensbeheer in relatie tot het type vermogensbeheer.

Categorie	Gem. vermogen 2015 (€ mln.)	Uitvoeringskosten uit jaarrekening 2015 (€ 1.000)	Kosten 2015 overig (€ 1.000)	Kosten in % gem. vermogen
Extern beheerd vermogen				
Aandelen	609	56	80	0,02%
Vastrentende waarden	581	87	164	0,04%
Commodities	74	0	247	0,33%
Vastgoed beleggingen	103	0	24	0,02%
Intern beheer	40	0	239	
Overige diensten				
Valuta/collateralbeheer		0	80	
Administratie en rapportage		0	0	
Totaal beheerd vermogen	1.407	143	834	0,07%

3.6 Beleidsontwikkeling

Bestuursvergaderingen

Het bestuur is in het verslagjaar acht keer in vergadering bijeen gekomen. Ook heeft er overleg plaatsgevonden met het Verantwoordingsorgaan, de Visitatiecommissie en met de sociale partners.

Strategische discussie

In 2015 is het bestuur gestart met een strategische discussie ten aanzien van de toekomst van het fonds. In een eerste bijeenkomst is in kaart gebracht wat de externe ontwikkelingen zijn die op het fonds afkomen. Daarna heeft het bestuur in een vervolgsessie gekeken naar mogelijke kansen en bedreigingen. In 2016 zal de discussie worden vervolgd, waarna ook de diverse stakeholders zullen worden betrokken.

Nieuw Financieel Toetsingskader

Het bestuur heeft in 2015 alle op grond van het nFTK voorgeschreven acties tijdig uitgevoerd. Dit betrof onder andere het indienen van het herstelplan, het vastleggen van de risicohouding in overleg met de sociale partners en het Verantwoordingsorgaan op basis van een haalbaarheidstoets en het aanpassen van de ABTN.

Premiebeleid

Het premiebeleid van het pensioenfonds is in combinatie met de eenmalige verhoging van het risicoprofiel aangepast. De aanpassing heeft betrekking op de toets voor het vaststellen van het opbouwpercentage. De hiervoor gebruikte toets premie wordt bepaald op basis van het verwacht rendement. Voorheen werd hier een toets premie bepaald op basis van een voortschrijdend gemiddelde rente.

3.6.1 Pensioenregeling en uitvoeringsovereenkomsten

3.6.1.1 Pensioenregeling

Het pensioenfonds voert de pensioenregelingen uit voor het personeel van Gasunie en de aangesloten onderneming GasTerra. Hierin zijn ouderdomspensioen, partnerpensioen, wezenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen geregeld.

Momenteel wordt voor actieve deelnemers pensioen opgebouwd in het Pensioenreglement 2013 voor deelnemers die op of na 1 januari 1950 zijn geboren, dan wel voor deelnemers die na 30 juni 2013 in dienst zijn gekomen bij Gasunie, respectievelijk na 31 december 2013 bij GasTerra. Het betreft een voorwaardelijke middelloonregeling met CDC financiering. Per 1 januari 2015 is dit pensioenreglement aangepast aan het Witteveenkader. De pensioenopbouw is beperkt tot een pensioengevend salaris van € 100.000, het opbouwpercentage is verlaagd naar 1,875% en de franchise is gelijkgesteld aan de fiscaal minimum franchise. Tevens is in 2015 het arbeidsongeschiktheidspensioen aangepast, waardoor thans gedeeltelijk arbeidsongeschikte werknemers met een uitkering op basis van de WIA ook in aanmerking komen voor een gedeeltelijk arbeidsongeschiktheidspensioen.

Daarnaast voert het pensioenfonds een aantal regelingen uit die geen actieve deelnemers meer kennen.

Dit zijn de volgende pensioenregelingen:

- Pensioenreglement 1991 voor deelnemers geboren vóór 1 juli 1937.
- Pensioenreglementen 1994 voor deelnemers die na 30 juni 1937 en vóór 1 januari 1950 zijn geboren en tevens in dienst zijn gekomen vóór 1 januari 2006. Dit betreft het Pensioenreglement 1994, Overgangsbepalingen 1994 en het Reglement Regeling Vervroegd Uittreden.
- Pensioenreglement 2006 voor deelnemers die op of na 1 januari 1950 zijn geboren, dan wel voor deelnemers die na 31 december 2005 in dienst zijn gekomen. Voor Gasunie is de opbouw in dit pensioenreglement per 30 juni 2013 beëindigd. Voor GasTerra is dit per 31 december 2013 het geval.
- Pensioenreglement 2010 voor werknemers die op of na 1 juli 2010 zijn toegetreden tot de Raad van Bestuur van Gasunie. De opbouw in dit pensioenreglement is per 30 juni 2013 beëindigd.

3.6.1.2 Uitvoeringsovereenkomsten

Uitvoeringsovereenkomst per 1 juli 2013: Gasunie

In de zomer van 2013 is er met Gasunie een nieuwe uitvoeringsovereenkomst gesloten die van kracht is per 1 juli 2013. Sinds 1 juli 2013 heeft Gasunie een pensioenregeling in de vorm van een uitkeringsovereenkomst met een pensioenrichtleeftijd van 67 jaar. Het is een middelloonregeling met CDC-financiering. Kenmerkend voor CDC is dat de werkgever een vaste premie afdraagt aan het pensioenfonds. Het opbouwpercentage is voorwaardelijk: als de premie in enig jaar niet toereikend is, dan wordt de pensioenopbouw voor dat jaar verlaagd. In de uitvoeringsovereenkomst zijn twee depots benoemd: een toeslagdepot en een opbouwdepot.

Uitvoeringsovereenkomst per 1 januari 2014: GasTerra

In maart 2014 is met GasTerra een nieuwe uitvoeringsovereenkomst gesloten die van kracht is vanaf 1 januari 2014. In vorm en inhoud sluit de overeenkomst aan bij de overeenkomst die reeds met Gasunie was gesloten.

Aanpassing uitvoeringsovereenkomsten per 1 januari 2015

Beide uitvoeringsovereenkomsten zijn per 1 januari 2015 aangepast aan de wijzigingen in het Witteveenkader, het nFTK en de behandeling van bestemmingsdepots. Vanwege de invoering van het gedeeltelijk arbeidsongeschiktheidspensioen is de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid en premievrije voortzetting verhoogd van 1,0% naar 1,2%. Als gevolg van het Witteveenkader is het opbouwpercentage verlaagd van 2% naar 1,875% waarbij de opbouw beperkt is tot het fiscaal maximaal pensioengevend salaris van € 100.000. De door de werkgevers betaalde premie is, door het tegengestelde effect van invoering van gedeeltelijk arbeidsongeschiktheidspensioen en beperking van de pensioenopbouw, gelijk gebleven aan 22,6% van het pensioengevend salaris.

Toeslagdepot

Het pensioenfonds houdt een toeslagdepot aan dat bestemd is voor de toeslagverlening van pensioenaanspraken van actieve deelnemers aan het Pensioenreglement 2013.

In het toeslagdepot is per 1 juli 2013 een storting van € 20 miljoen door Gasunie gedaan en per 1 januari 2014 van € 2,3 miljoen door GasTerra. Het toeslagdepot is, tot het depot is uitgeput, bestemd voor onvoorwaardelijke toeslagverlening op basis van de loonindex van Gasunie van de pensioenaanspraken van actieve deelnemers aan het Pensioenreglement 2013. Deze toeslag komt volledig ten laste van het toeslagdepot en komt in de plaats van de normale toeslagverlening.

Met ingang van 2016 is het toeslagdepot leeg. Vanaf 2017 worden eventuele toeslagen op de aanspraken van de actieve deelnemers, evenals het pensioen van de pensioengerechtigden en de aanspraken van de slapers, verleend op basis van de prijsindex. Deze toeslagen zijn voorwaardelijk.

Opbouwdepot

Het pensioenfonds houdt een depot aan dat bestemd is voor aanvullende financiering van de pensioenopbouw in het Pensioenreglement 2013. Het opbouwdepot is per 1 juli 2013 gevuld met een storting door Gasunie van € 5 miljoen en per 1 januari 2014 met een storting door GasTerra van € 0,6 miljoen.

Voor het Pensioenreglement 2013 wordt een eventueel tekort van de werkelijk betaalde pensioenpremie ten opzichte van de kostendeekkende premie onttrokken uit het opbouwdepot. Een eventueel overschot van de werkelijk betaalde premie ten opzichte van de kostendeekkende premie wordt aan het opbouwdepot toegevoegd. De definitieve verrekening vindt jaarlijks achteraf plaats bij het vaststellen van de jaarrekening.

Het opbouwdepot is geen onderdeel van het vermogen van het pensioenfonds en valt buiten de dekkingsgraad. Als het pensioenfonds vanwege de financiële positie moet overgaan tot vermindering van de opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten, dan moet eerst het opbouwdepot worden aangesproken om de vermindering te verlagen of te voorkomen.

3.6.2 Beleggingsbeleid

Gedurende 2015 is het beleggingsbeleid aangepast na het uitvoeren van een ALM studie. Het Bestuur heeft gebruik gemaakt van de mogelijkheid om eenmalig het risicoprofiel te verhogen. Deze risicoverhoging was nodig om de kans op rendement te vergroten om de doelstellingen te kunnen realiseren bij de gewijzigde omstandigheden waaronder het nFTK. Het bestuur wil graag toeslagen kunnen verlenen. Die ambitie tot toeslagverlening is belangrijker geworden vanwege de achterstanden door gemiste toeslagen in de afgelopen jaren en doordat er sinds enkele jaren sprake is van een middelloonregeling in plaats van een eindloonregeling. De toeslagen worden gefinancierd uit overrendement, maar dat is alleen mogelijk als er voldoende rendement gerealiseerd kan worden. Door strengere voorschriften in het nieuwe FTK is dit moeilijker geworden.

Het risicoprofiel is verhoogd door de allocatie naar aandelen uit te breiden en de allocatie naar staatsobligaties te verlagen. De rendementen op staatsobligaties zijn zeer laag voor de risico's. De rendementen zijn laag door de lage rente. De risico's in staatsobligaties zijn de laatste tijd echter toegenomen vanwege de onzekerheden in en rond de EU (o.a. Griekenland, mogelijke uitstap Engeland, Turkije, vluchtelingen). Deze aanpassing van het beleggingsbeleid past binnen de risicohouding van het pensioenfonds.

Het bestuur heeft in reactie op vragen van DNB een nadere toelichting gegeven met onder andere bovenstaande motivatie.

De belangrijkste aanpassingen in het Beleidsplan Beleggingen zijn de opname van de Missie, Visie en Doelstellingen van het fonds, de verhoging van het risicoprofiel en de uitbreiding van de rentestaffel. Daarnaast is MSCI World de strategische regioallocatie voor de aandelen portefeuille geworden. Deze aanpassingen hebben geresulteerd in een aangepaste asset allocatie: ruwweg 10% van het vermogen additioneel naar aandelen ten koste van staatsobligaties.

Eind 2014 heeft het Bestuur uitgesproken van de mogelijkheid gebruik te willen maken om eenmalig het risicoprofiel te verhogen. In lijn daarmee is het gestegen percentage aandelen in de portefeuille dat was ontstaan zijn door de stijging van de aandelenkoersen niet gecorrigeerd, maar in afwachting van de besluiten op basis van de in 2015 te houden ALM geaccepteerd.

Begin 2015 is tactisch besloten om de renteswaps te verkopen. In de plaats daarvan zijn swaptions gekocht om een vergelijkbare renteafdekking te realiseren.

Gedurende 2015 is conform het strategisch plan vastgoed en de ALM besloten om de allocatie naar Nederlandse woningen uit te breiden door op een wachtrij te gaan staan. Dit is eveneens gedaan voor Nederlandse particuliere hypotheek. Voor zowel Nederlandse woningen als hypotheek is de verwachting dat de allocatie gedurende 2016 gerealiseerd gaat worden.

De vermogensbeheerders van het pensioenfonds worden op kwartaalbasis geëvalueerd. De uitkomsten worden besproken in de Beleggingscommissie en de rapportages worden naar het Bestuur gestuurd. Het Bestuur houdt inzicht in de performance van de beheerders. Eenmaal per jaar wordt een analyse gedaan over het functioneren in het afgelopen jaar en wordt een advies gegeven al dan niet door te gaan met de betreffende beheerder. In mei 2016 is deze analyse over 2015 verricht. In 2015 heeft deze evaluatie niet plaatsgevonden daar er besloten is het merendeel van de mandaten opnieuw aan te besteden. In 2015 zijn er aanvragen uitgegaan voor de aandelenmandaten en voor het afdekken van het renterisico. De verwachting is dat deze mandaten in de eerste helft van 2016 bekrachtigd worden.

Ten aanzien van de herbalancering van de portefeuille is gedurende 2015 besloten om hiervoor ook expliciet het schrijven van opties te gaan gebruiken als instrument. Het pensioenfonds laat de mate van afdekking van het renterisico afhangen van de rentestand en heeft hiervoor een tabel met tredes van afdekkingspercentages (10%, 20% etc.) gedefinieerd bij diverse rentestanden. Ten aanzien van deze rentestaffel is besloten om op kwartaalbasis de volgende trede in te regelen via het schrijven van swaptions. Deze werkwijze is opgenomen in het beleidsplan beleggingen 2016.

3.6.2.1 Maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB)

Het pensioenfonds is zich bewust van zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid als professionele belegger en beschikt over beleid op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. Op de website van het pensioenfonds kan hierover nadere informatie worden gevonden.

Het Bestuur is van mening dat het meewegen van informatie over milieu-, sociale- en governance (ESG) risico's een bijdrage kan leveren aan een betere besluitvorming over beleggen. Daarnaast kan het meewegen van relevante informatie het risico op reputatieschade voor het pensioenfonds verminderen. Het Bestuur heeft hierbij gekozen voor een 'gematigde opstelling'. Dit betekent dat steeds goed wordt onderzocht of aanvullende beleidsmaatregelen ten gunste van het maatschappelijk verantwoord beleggen op een efficiënte manier genomen kunnen worden binnen het huidige beleggingsbeleid. Verder geldt dat het pensioenfonds bij beleggingen in zakelijke en vastrentende waarden gebruik maakt van vermogensbeheerders. Met de verschillende vermogensbeheerders van het pensioenfonds wordt besproken in hoeverre, binnen de grenzen van de bestaande afspraken, hiermee rekening wordt gehouden. Op deze

manier wordt bijvoorbeeld gestimuleerd dat de vermogensbeheerders de algemene principes aangaande dit beleid onderschrijven.

De genomen maatregelen bij vermogensbeheerders zijn geïnventariseerd. De belangrijkste maatregelen zijn een constructieve dialoog met de bedrijven en actief stembeleid op aandeelhoudersvergaderingen. Dit geeft een positieve impuls aan het maatschappelijk verantwoord ondernemen bij de betreffende bedrijven. Mochten deze maatregelen niet werken dan kan als laatste redmiddel besloten worden tot uitsluiten. Nadrukkelijk wordt gestreefd naar het voorkomen van blootstelling aan onacceptabele ESG-risico's. Voorbeelden van voorwaarden zijn dat ondernemingen geen gebruik maken van kinderarbeid of niet betrokken zijn bij productie, handel en onderhoud van controversiële wapens. Ten aanzien van de staatsobligaties zal niet belegd worden in landen waartegen ernstige sancties zijn uitgevaardigd door de Verenigde Naties. Op de website van het pensioenfonds zijn (links naar) de belangrijkste ontwikkelingen bij actieve dialoog en stembeleid alsmede de meest recente lijst met uitsluitingen gepubliceerd. De invulling van het beleid is aan de hand van bovenstaande maatregelen ingevoerd.

Rekening houdend met de effecten voor de verschillende belanghebbenden van het pensioenfonds zal over de verdere uitwerking en de implementatie worden besloten. Nieuwe ontwikkelingen en resultaten op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen zullen steeds worden gemeld op de website van het pensioenfonds.

In 2016 neemt het bestuur het MVB-beleid opnieuw op de hand om te kijken of verdere stappen op dit terrein mogelijk zijn.

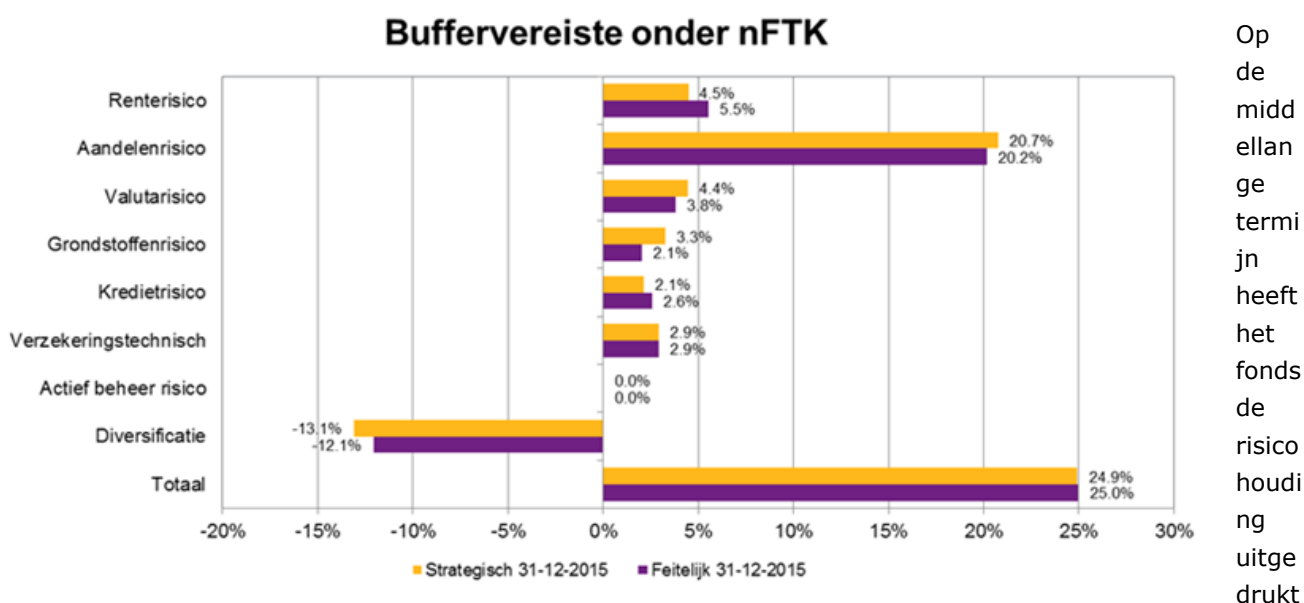
4 Integraal risicomanagement

Om invulling te geven aan de missie, visie, doelstellingen en risicohouding heeft het pensioenfonds een organisatie opgezet waarbinnen de uitvoering van de pensioenregeling en het beheer van het vermogen op een adequate en gecontroleerde manier kan plaatsvinden.

4.1 Risicobeeld pensioenfonds

Het pensioenfonds heeft de risicohouding op korte termijn uitgedrukt in solvabiliteitstermen, waarbij de solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten op basis van de hoogte van de dekkinggraad van het pensioenfonds. Hierbij is het vereist eigen vermogen en de bijhorende vereiste dekkinggraad mede van belang. De grafiek in paragraaf 3.1 geeft de ontwikkeling weer van de belangrijkste dekkinggraden van het pensioenfonds in 2015.

De onderstaande figuur toont de bijdrage van de afzonderlijke risicofactoren aan het totaal vereiste eigen vermogen.

in de haalbaarheid van de doelstellingen (zie paragraaf 2.5). Ook het herstelplan is gericht op de middellange termijn.

Indien het pensioenfonds binnen 10 jaar herstelt naar het vereist eigen vermogen is een korting op de opgebouwde aanspraken en ingegane rechten niet nodig. De dekkinggraad, van waaruit het pensioenfonds nog net kan herstellen om binnen 10 jaar op het vereist eigen vermogen (VEV) uit te komen, wordt een kritische dekkinggraad genoemd. Deze was op 31 december 2015 90% en de beleidsdekkinggraad was toen 105,5%, ruim daarboven. Er is nog een kritische dekkinggraad die de ondergrens aangeeft van waaruit het fonds nog binnen 5 jaar kan herstellen tot de dekkinggraad van het minimum vereist eigen vermogen (MVEV). Deze is 94%. De hoogste van deze twee kritische dekkinggraden is de Kritische Dekkinggraad (KDG).

Gegeven de missie, visie en strategische doelstellingen van het pensioenfonds is het noodzakelijk om risico's te nemen gegeven de huidige omstandigheden. Met behulp van een risico management systeem is het de bedoeling om verantwoord met deze risico's om te gaan binnen de door het pensioenfonds gestelde randvoorwaarden.

4.2 Risico Management Systeem

Het pensioenfonds heeft in de meest recente Risk Self Assessment (RSA) de hoofdrisico's onderscheiden aan de hand van FIRM, een toezichtsystematiek van DNB voor het prudentieel toezicht op financiële instellingen. FIRM behelst een geïntegreerde methode voor de analyse van risico's bij alle type instellingen (en dus niet specifiek voor pensioenfonds). FIRM onderscheidt de navolgende risicocategorieën en beheersingscategorieën:

Risicocategorieën		Beheersingscategorieën
Financiële risico's	Niet-financiële risico's	
Matching-/renterisico	Omgevingsrisico	Risico specifieke beheersing
Marktrisico	Operationeel risico	Organisatie
Kredietrisico	Uitbestedingsrisico	Management
Verzekeringstechnisch risico	IT-risico	Solvabiliteitsbeheer
	Integriteitsrisico	Liquiditeitsbeheer
	Juridisch risico	

Door aan de hand van FIRM de voor het pensioenfonds relevante hoofdrisico's te onderscheiden, brengt het pensioenfonds de risico's op een gestructureerde wijze in kaart en legt ze vast. De mate waarin het pensioenfonds bereid is risico's te lopen (risicobereidheid), is bepaald op basis van de missie, visie, strategische doelstellingen en de geformuleerde en met de sociale partners en het verantwoordingsorgaan afgestemde risicohouding.

Doel is het beheersen van belangrijke risico's die de doelstellingen van het pensioenfonds kunnen bedreigen. Hierbij geldt dat het pensioenfonds de meest relevante onderliggende risico's (risico-items) heeft benoemd en deze heeft gekoppeld aan de geformuleerde strategische doelstellingen. Tevens heeft het pensioenfonds voor de meest relevante risico-items een overzicht verkregen van de belangrijkste te nemen beheersmaatregelen. Het pensioenfonds heeft hierbij een rapportagelijnn vormgegeven waardoor het op een gestructureerde wijze in staat is bij besluitvorming de daarbij geldende risicoafweging te maken.

4.2.1 Governance (3 lines of defense)

Risicomanagement maakt een integraal onderdeel uit van de besluitvorming van het bestuur. Het bestuur is in haar geheel primair verantwoordelijk voor de integrale aanpak en behandeling. Het bestuur is verantwoordelijk voor het vaststellen, uitvoeren en monitoren van het risicobeleid. Hierbij wordt het bestuur ondersteund door haar adviseurs en schakelt het bestuur het bestuursbureau in. De inzet van het bestuur, de commissies en met name het bestuursbureau kan gezien worden als de eerste line of defense.

Het bestuur heeft de overall borging van het IRM-proces belegd bij de Pensioencommissie en daarnaast de monitoring van de hoofdrisico's toebedeeld aan de verschillende commissies met als taak onder andere het monitoren en rapporteren over het desbetreffende risico aan het bestuur. Hiertoe heeft het pensioenfonds per onderscheiden risico-item normen, limieten en procedures opgesteld.

Hiermee is een tweede line of defense ontstaan, waarbij de commissies en desbetreffende commissieleden ondersteund worden door externe adviseurs. Een onderdeel van deze tweede line of defense is de periodieke onafhankelijke audit (toetsing) van het bestuursbureau.

De derde line of defense wordt gevormd door de visitatiecommissie. De leden zijn onafhankelijk en laten dit tot uiting komen in het toezicht. De bevindingen van de visitatiecommissie zijn voor het bestuur van belang voor de toetsing van beleid en beleidsprocedures.

Daarnaast bestaat ook nog de controle en/of certificering, met betrekking tot het gevoerde beleid en de uitvoering, door toezichthouder en externe certificeerders. Dit zou een vierde line of defense genoemd kunnen worden.

4.2.2 Risicocultuur

De risicomanagementfunctie is niet belegd bij één bestuurslid, maar wordt door het hele bestuur gedragen. De Beleggingscommissie monitort de hoofdrisico's matching & renterisico, liquiditeitsrisico, marktrisico, kredietrisico en het uitbestedingsrisico bij het vermogensbeheer. De Pensioencommissie monitort de overige niet-financiële risico's en het verzekeringstechnisch risico, samen met de algehele borging van het IRM proces. Elke commissie bewaakt de afgesproken norm en limiet waarbinnen het toegewezen risico mag bewegen, waardoor de risicobereidheid per hoofdrisico wordt bewaakt in overeenstemming met de strategische doelstellingen en afgesproken risicohouding.

Daarnaast worden minimaal 1 keer per kwartaal de IRM (dashboard)-rapportages en terugkoppeling vanuit de commissies besproken in het Bestuur en meegenomen bij de besluitvorming.

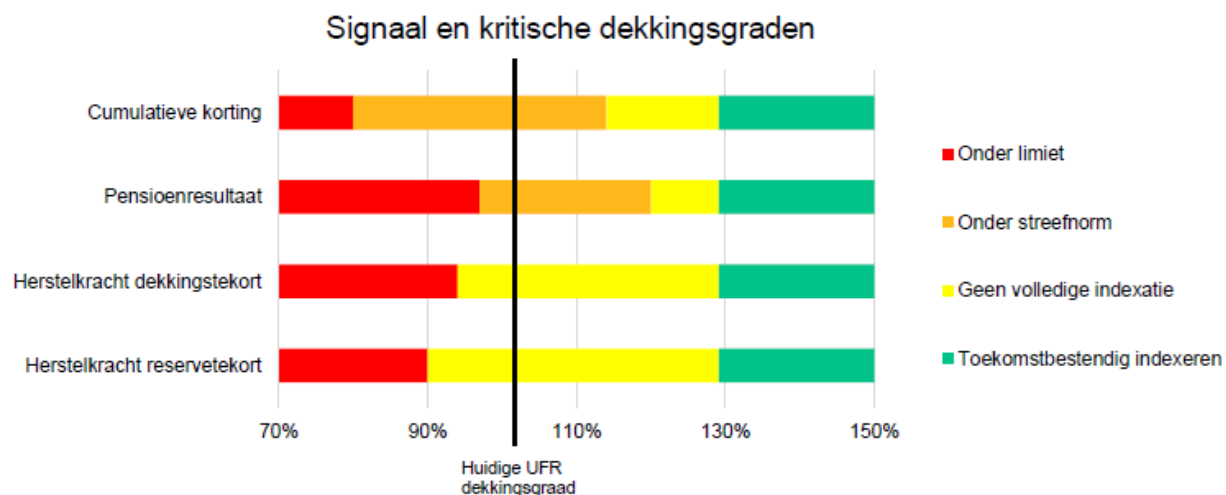
4.2.3 Monitoring en vastlegging

Elk kwartaal staat het risicomanagement op de agenda van het bestuur. Op basis van de IRM-rapportages (financieel- en niet financieel) en het IRM Dashboard wordt over de belangrijkste, door het bestuur geselecteerde risico's gerapporteerd. Het bestuur krijgt een vooraf vastgelegd overzicht aangeboden waarin de relatie tussen risico's en strategische doelstellingen wordt weergegeven. Er wordt een overzicht gegeven van de noodzakelijk te lopen risico's en de werking van de beheersmaatregelen.

Het totale IRM-proces, samen met een beschrijving van de risicocultuur en governance en risicostrategie en -beleid is vastgelegd in het handboek. Dit handboek wordt periodiek geëvalueerd en geactualiseerd. Per ultimo 2015 heeft er een volledige actualisatie plaatsgevonden.

De haalbaarheid van de doelstellingen en de mogelijkheden tot herstel worden weergegeven op basis van de Signaaldekkingsgraden voor de doelstellingen en Kritische Dekkingsgraden op basis van herstelkracht.

Eind 2015 kan deze haalbaarheid worden samengevat in onderstaand overzicht op basis van de feitelijke dekkingsgraad. Uit onderstaande figuur blijkt dat het halen van doelstelling 2 (Pensioenresultaat) het eerst bedreigd wordt. De signaaldekkingsgraad hiervoor is 94%. Zodra de actuele dekkingsgraad onder deze 94% zakt, wordt deze doelstelling niet meer gehaald. Let op, deze signaaldekkingsgraden zijn afhankelijk van het economische klimaat.

4.3 Concrete risico's

4.3.1 Risicomatrix

De tijdens de RSA gescoorde risico's zijn in onderstaande tabel in beeld gebracht, waarbij per hoofd risico de inschatting van het netto-risico (na inzetten van de beheersmaatregelen) wordt weergegeven.

Het bestuur probeert met het gevoerde risicomanagementbeleid de kans dat een ongunstige situatie zich voordoet te voorkomen of de impact daarvan door beheersmaatregelen te verkleinen. Door een RSA analyse uit te voeren krijgt het bestuur zicht op de ontwikkeling van de door haar geïdentificeerde risico's en kan op basis daarvan de te nemen beheersmaatregelen mede beoordelen, aanscherpen of nieuwe toevoegen.

Financiële risico's worden door het pensioenfonds gelopen, omdat voor het behalen van de doelstelling om een waardevast pensioen te kunnen aanbieden een hoger rendement nodig is dan de risicovrije rente. Onder meer afhankelijk van de financiële ruimte bepaalt het pensioenfonds elk kwartaal nadrukkelijk de risicoruimte.

Het bestuur beoogt de niet-financiële risico's zoveel mogelijk te beperken. De ontwikkelingen op het gebied van beheersing van de niet-financiële risico's worden verder toegelicht in de volgende paragraaf.

4.3.2 Toelichting per risico

Toelichting op de financiële hoofd risico's

Onderstaand wordt een nadere toelichting gegeven op de voornaamste risico's die door het bestuur, conform de eerder genoemde werkwijze zijn onderkend.

Matching risico(rente risico).

Het pensioenfonds dient de verplichtingen conform de Pensioenwet te waarderen op de rekenrente zoals deze wordt gepubliceerd door de toezichthouder (DNB). Hierdoor wordt standaard een renterisico voor het pensioenfonds geïntroduceerd, waarbij een stijgende rekenrente de verplichtingen in waarde laat dalen, hetgeen gunstig is voor de dekkingsgraad van het pensioenfonds en omgekeerd. Daar staat tegenover dat bezittingen slechts beperkt, namelijk alleen voor het gedeelte van vastrentende waarden, in waarde meebewegen.

De dekkingsgraad is derhalve gevoelig voor renteschommelingen en het pensioenfonds beschouwt het matchen van het renterisico als zeer belangrijk voor het nakomen van de nominale uitkeringen. Het pensioenfonds hanteert daarom een verfijnde matchingsmethodiek, de zogenaamde rentestaffel, waarbij de rente afdekking mede afhangt van de actuele rentestand. Zo is op basis van de stand van 20 jaarsrente het afdekkingsniveau op marktrentebasis vastgesteld op 30% per ultimo 2015.

Om de impact van het renterisico te beheersen wordt de impact van renteschokken op kwartaalbasis gemonitord volgens vooraf vastgestelde richtlijnen. De rente kan voor alle looptijden even snel stijgen of dalen. Dit wordt een parallelle renteschok genoemd. De rente kan ook voor de korte looptijden lager worden en voor de langere looptijden hoger. In vaktermen spreken we dan over een steiler wordende rentecurve. Omgekeerd kan de rentecurve ook vlakker worden doordat de rente op het korte stuk stijgt en op het lange eind daalt. De impact van deze rente veranderingen wordt zichtbaar gemaakt.

Het valutarisico wordt beperkt door middel van het afdekken van de belangrijkste buitenlandse valuta exposure naar euro.

Marktrisico

Marktrisico is het risico als gevolg van het blootstaan aan wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten. Voor het pensioenfonds heeft dit risico betrekking op de portefeuille zakelijke waarden.

De portefeuille zakelijke waarden bestaat uit aandelen en onroerend goed. Hierbij vinden de beleggingen in aandelen wereldwijd plaats. Door de spreiding binnen de portefeuille (diversificatie) wordt het prijsrisico gedempt en dat is daarmee één van de belangrijkste mitigerende beheersmaatregelen. Daarnaast is de reguliere (mini) ALM een belangrijk beheersingsinstrument om vast te stellen of de gekozen portefeuille met zakelijke waarden voldoet aan de gewenste risico- versus rendementsafweging. Het koersrisico van de vastrentende waarden valt onder het renterisico, met uitzondering van het koersrisico dat ontstaat bij marktfluctuaties in de kredietopslag.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat een debiteur haar verplichtingen niet nakomt. Dit betreft met name het hoofdsomrisico binnen de vastrentende waarden en het tegenpartijrisico bij derivatentransacties. Bijna 80% van de vastrentende waarden wordt belegd in euro staatsobligaties. De overige vastrentende beleggingen bestaan vooral uit bedrijfsobligaties, waarbij eisen zijn gesteld aan de kredietwaardigheid. De beheersing van het tegenpartijrisico vindt plaats door het stellen van kredietwaardigheidseisen aan de tegenpartijen waarmee transacties kunnen worden gedaan.

Verzekeringstechnisch risico

Dit is het risico dat (toekomstige) uitkeringen niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/ of beleggingsinkomsten als gevolg van verkeerd ingeschatte (technische) aannames en grondslagen. Door een jaarlijkse externe toetsing plaats te laten vinden ten aanzien van de gehanteerde fondsgrondslagen, is het bestuur in staat om de grondslagen op prudentie in te schatten.

Om de impact van deze risico's in combinatie te beheersen en te monitoren heeft het Bestuur enige stress scenario's gedefinieerd. Eén daarvan is de combinatie van rente- en aandelenrisico. De volgende tabel geeft per ultimo 2015 de gevoeligheid van de dekkingsgraad weer waarbij de rente- en aandelenrisico's zich gecombineerd voordoen. Verondersteld wordt dat de andere beleggingen onveranderd blijven. Hierbij variëren de aandelenkoersen tussen -35% en +35%. De rente varieert tussen -1,0% en +1,0%. De effecten van deze bandbreedtes op de UFR dekkingsgraad worden weergegeven.

		Aandelenschok														
		-35%	-30%	-25%	-20%	-15%	-10%	-5%	0%	5%	10%	15%	20%	25%	30%	35%
Parallele renteschok	(100)	78.0%	80.2%	82.4%	84.6%	86.8%	89.0%	91.2%	93.4%	95.6%	97.8%	100.0%	102.2%	104.4%	106.6%	108.8%
	(75)	79.5%	81.7%	84.0%	86.3%	88.6%	90.9%	93.2%	95.5%	97.8%	100.1%	102.4%	104.7%	107.0%	109.3%	111.6%
	(50)	81.2%	83.5%	85.9%	88.3%	90.7%	93.1%	95.5%	97.9%	100.3%	102.6%	105.0%	107.4%	109.8%	112.2%	114.6%
	(25)	83.0%	85.5%	88.0%	90.5%	93.0%	95.5%	97.9%	100.4%	102.9%	105.4%	107.9%	110.4%	112.9%	115.3%	117.8%
	-	85.0%	87.6%	90.2%	92.8%	95.4%	98.0%	100.6%	103.2%	105.7%	108.3%	110.9%	113.5%	116.1%	118.7%	121.3%
	25	87.1%	89.8%	92.5%	95.2%	97.9%	100.6%	103.3%	106.0%	108.7%	111.4%	114.1%	116.8%	119.5%	122.2%	124.9%
	50	89.4%	92.2%	95.0%	97.8%	100.6%	103.4%	106.2%	109.0%	111.8%	114.6%	117.4%	120.2%	123.0%	125.8%	128.6%
	75	91.8%	94.6%	97.5%	100.4%	103.3%	106.2%	109.1%	112.0%	115.0%	117.9%	120.8%	123.7%	126.6%	129.5%	132.4%
	100	94.0%	97.0%	100.0%	103.1%	106.1%	109.1%	112.2%	115.2%	118.2%	121.2%	124.3%	127.3%	130.3%	133.3%	136.4%

Vanwege de lang aanhoudende crisis en met name de extreem lage rentes heeft het fonds al meerdere schokken opgevangen. Vanaf de huidige standen kan het pensioenfonds niet alle gedefinieerde (gecombineerde) schokken meer opvangen. Dit blijkt ook uit het onderstaande overzicht. In de tabel hieronder is per type schok de dekkinggraad grens opgenomen. Als een dekkinggraad na schok onder de bijbehorende grens zakt dan is dit een signaal om extra aandacht te geven aan het beleid.

Schok	DG na schok	DG grens
Rente parallel -100 bps.	93,4%	88,1%
Rente parallel -50 bps.	97,9%	97,0%
Rente vlakker 140 bps.	99,3%	98,1%
Rente steiler 140 bps.	108,0%	108,1%
Aandelen -25%	90,2%	88,1%
Aandelen -10%	98,0%	97,0%
Creditspread +100 bps.	98,4%	98,1%
Combischok (-100 / -30%)	80,2%	78,1%
Combischok (-50 / -10%)	93,1%	97,0%
95% - VaR (1- maands)	95,0%	97,0%
95% - VaR (1 - jaars)	75,1%	73,1%

Toelichting op de niet financiële hoofdrisico's

Indien ongewenste gebeurtenissen zich voordoen binnen de niet financiële hoofdrisico's komt hierdoor voornamelijk de uitvoering van de pensioenregeling conform de gemaakte afspraken onder druk te staan. Het pensioenfonds heeft geen risicobudget aan de verschillende niet financiële hoofdrisico's toegekend, maar realiseert zich terdege dat door onder andere reputatieschade, niet integer handelen of een onjuiste uitvoering door de externe partijen schade kan ontstaan. Onderstaand worden de niet financiële hoofdrisico's toegelicht.

Uitbestedingsrisico

Het bestuur zorgt voor een zodanige vormgeving van de uitbesteding dat de aansluiting tussen de (informatie over) uitbestede processen en de overige bedrijfsprocessen gewaarborgd is en dat de verantwoordelijkheid van het bestuur voor de organisatie, uitvoering en beheersing van de uitbestede werkzaamheden en het toezicht daarop in lijn is met de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN). Het bestuur zorgt voor voldoende waarborgen om volledig in control te kunnen zijn. Deze waarborgen behelzen onder andere het schriftelijk vastleggen van alle gemaakte afspraken, het duidelijk vastleggen van exit voorwaarden en het verkrijgen van uitgebreide management informatie met een schriftelijke verantwoording over de uitvoering door de uitvoerders aan het bestuur. Deze rapportages worden zowel in het bestuur als mede tussen het bestuursbureau en de uitvoerders besproken. Het bestuur is van mening dat zij door deze opzet het uitbestedingsrisico verkleint en beheerst, waardoor het risico als laag kan worden gekwalificeerd.

IT-risico

Er is duidelijk meer focus gekomen op de IT-risico's mede ingegeven door de snelle ontwikkelingen van de afgelopen jaren op dit terrein. Daarnaast geldt dat voor het pensioenfonds informatie en communicatietechnologie essentieel is. Het Bestuur zal in 2016 de IT-risico's herevalueren.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico wordt gedefinieerd als het risico dat de integriteit van het pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere en onethische gedragingen van de organisatie/management/medewerkers.

Pensioenfondsden dienen conform het Besluit uitvoering pensioenwet een systematische analyse te maken van de risico's die samenhangen met uitbestedingen. Het gaat er hierbij om dat pensioenfondsden voorkomen dat zij betrokken raken bij handelingen die tegen de wet ingaan en/of handelingen die maatschappelijk onbetamelijk zijn.

Voor de inschatting van dit risico heeft het pensioenfonds in 2015 een integriteitsrisicoanalyse uitgevoerd. Het bestuur onderkent het belang van een goede, gedegen en systematische integriteitsanalyse.

Bovendien zijn de functioneel bij het pensioenfonds betrokken personen gehouden aan een gedragscode.

Juridisch risico

Juridisch risico hangt samen met veranderingen en naleving van wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van haar rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd worden. Het bestuur maakt onderscheid tussen het juridisch risico dat ontstaat door externe regelgeving en door eigen contracten. Het verder uitwerken en het uit elkaar halen van deze twee risico's moet volgens het bestuur leiden tot een verdere aanscherping van de al aanwezige beheersmaatregelen.

Overige niet- financiële risico's

Het omgevingsrisico wordt gemitigeerd door als pensioenfonds op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen via onder andere de Pensioenfederatie, de media en de diverse dienstverleners. Het bestuur is dan ook van mening dat het operationeel risico als laag gekwalificeerd kan worden.

5 Beleggingen

5.1 Marktentwikkelingen 2015

Algemene marktentwikkelingen

Het jaar begon voorspoedig voor aandelen en obligaties. De Europese Centrale Bank (ECB) kondigde in januari uitgebreide stimuleringsmaatregelen aan en startte daarmee in maart. De Amerikaanse macro-economische cijfers vielen weliswaar wat tegen, maar hierdoor werd tegelijkertijd duidelijk dat de Amerikaanse centrale bank (de Fed) de verwachte renteverhoging nog zou uitstellen.

Binnen Europa speelde het eerste halfjaar de Griekse crisis een belangrijke rol op de financiële markten. Toch werd de rest van de Europese periferie hier niet sterk door beïnvloed, aangezien de markt verwachtte dat de crisis tot Griekenland beperkt zou blijven. Na een eerste akkoord over een nieuw steunprogramma, begin derde kwartaal, verdween de zorg over Griekenland snel naar de achtergrond.

Al snel stak een nieuwe zorg de kop op: de afremmende Chinese economische groei. Maatregelen van de Chinese overheid om de groei te stimuleren, zorgden in de tweede helft van augustus wereldwijd voor een schokeffect op de financiële markten. De devaluatie van de Chinese renminbi leidde bijvoorbeeld tot een sterke correctie op de aandelenmarkten. Hieruit blijkt wel hoe belangrijk China de afgelopen jaren is geworden voor de wereldeconomie.

De vraag naar grondstoffen nam sterk af en de olieprijs daalde scherp door de ontwikkelingen in China. Toen de OPEC begin december een productieverhoging aankondigde in plaats van de verwachte verlaging, viel de bodem weg onder de olieprijs. Veel opkomende landen kwamen in economische problemen door hun grote afhankelijkheid van de productie en verkoop van olie en andere grondstoffen. De meeste opkomende aandelenmarkten bleven in 2015 dan ook achter bij ontwikkelde landen. Obligaties uit de opkomende landen wisten nog wel een positief rendement te behalen, vooral door de sterke eerste vier maanden van het jaar.

Hoewel de Chinese groeivertraging ook de Amerikaanse en Europese economie beïnvloedde, wisten deze regio's – en vooral de Verenigde Staten – zich te herstellen. Half december kwam de Fed dan ook met de verwachte en al ingeprijsde renteverhoging, de eerste sinds 2006. De ECB kondigde, mede door de kwetsbaarheid van het economisch herstel en de zeer lage inflatie in Europa, daarentegen juist een uitbreiding van de stimuleringsmaatregelen aan.

5.2 Resultaten beleggingsportefeuille

Algemeen

Alle beleggingen in dit hoofdstuk zijn vermeld tegen de marktwaarde per ultimo jaar en zijn inclusief te vorderen interest en dividendbelasting. Voor beurs verhandelde effecten is de marktwaarde de beurskoers. Voor beleggingen waarvoor geen of geen actuele beurskoers beschikbaar is, wordt de Net Asset Value volgens opgave van de vermogensbeheerder of een waardering volgens een algemeen geaccepteerd model als indicatie gebruikt voor de marktwaarde.

Sinds 2011 wordt er qua indeling in de feitelijke en strategische beleggingsportefeuille gewerkt met een zogeheten matching- en returnportefeuille structuur.

De **matchingportefeuille** bestaat voornamelijk uit staatsobligaties, kredietobligaties en ILB's (Inflatie gerelateerde obligaties), aangevuld met rentederivaten en heeft als doel te zorgen voor een stabiele

ontwikkeling van de financiële positie van het pensioenfonds door het nominale renterisico te beperken. De **returnportefeuille** bestaat veelal uit zakelijke waarden en heeft als doel het behalen van een hoog rendement om goede indexatiekansen voor de (gewezen) deelnemers van het pensioenfonds te creëren. Sinds 2015 is de **overlayportefeuille** verdeeld over de matching en de returnportefeuille.

Deze indeling sluit goed aan bij het beleggingsbeleid van het pensioenfonds dat enerzijds risicobewust maar anderzijds resultaatgericht is. In onderstaande tabel en toelichting wordt beschreven hoe de feitelijke en strategische indeling van het belegd vermogen gehanteerd door het pensioenfonds aansluit op RJ610 indeling in de jaarrekening.

Overzicht belegd vermogen voor risico pensioenfonds (in miljoen euro)

	Stand RJ610	Vershil	2015			2014		
	€	€	€	%	Norm	€	%	Norm
Matching								
Vastrentend / vaste coupon	603,0	-156,4	446,6	32,9	26,0	495,3	37,0	36,0
Inflation linked-bonds	-	78,3	78,3	5,7	6,5	118,4	8,9	9,0
Liquiditeiten en swaps	0,0	21,1	21,1	1,6	2,5	95,2	7,1	2,5
Overige beleggingen	7,1	-7,1	0,0					
Matching ex overlay	610,1	-64,1	546,0	40,2	35,0	708,9	53,0	47,5
Overlay bij Matching Derivaten								
Swaptions	6,6	0,0	6,6	0,5		22,6		
Totaal Overlay	6,6	0,0	6,6	0,5		22,6		
Matching incl. overlay	616,7	-64,1	552,6	40,7	35,0	731,5	100,0	100,0
Return								
Aandelen								
Vastgoedmaatschappijen	100,4	0,0	100,4	7,4	10,0	96,6	7,2	10,0
Aandelen	643,7	-	643,7	47,4	47,5	456,0	34,1	35,0
Commodities	-	63,9	63,9	4,7	7,5	76,0	5,7	7,5
Totaal Return	744,1	63,9	808,0	59,5	65,0	628,6	47,0	52,5
Overlay bij return Derivaten								
Overige derivaten	-2,1	2,1	0,0			0,0		
Valutaderivaten	-3,1	0,0	-3,1			-4,6		
Totaal Overlay	-5,2	2,1	-3,1	-0,2		-4,6		
Return (incl. overlay)	738,9	66,0	804,9	59,3	65,0	624,0		
Totaal	1.355,6	2,0	1.357,5	100,0	100,0	1.355,5	100,0	100,0

Toelichting bij de tabel

In de kolom "Verschil" wordt het verschil aangegeven tussen de standen van ultimo 2015 op basis van RJ610 indeling en de indeling zoals het pensioenfonds die gebruikt.

Categorie vastrentend: Totaal gecorrigeerd een bedrag van € 156,4 miljoen.

€ 78,3 miljoen gaat over van vastrentende waarden naar inflation-linked bonds. Dit betreft obligaties uitgegeven door Duitsland en Frankrijk met een inflatie gerelateerde coupon;

€ 65,5 miljoen aan kortlopend Amerikaans staatspapier gaat over van vastrentend naar commodities;

€ 12,6 miljoen gaat over van vastrentende waarden naar liquide middelen. Dit betreft hypothecaire obligaties met een kortlopend rentekarakter.

Categorie liquide middelen en swaps: Totaal toegevoegd een bedrag van € 21,1 miljoen.

€ 12,6 miljoen gaat over van vastrentende waarden naar liquide middelen. Dit betreft hypothecaire obligaties met een kortlopend rentekarakter;

€ 7,1 miljoen aan banksaldi wordt toegevoegd aan liquide middelen.

€ 2,0 miljoen van een deposito wordt toegevoegd aan liquide middelen.

€ 0,6 miljoen aan banksaldi gaat over van liquide middelen naar commodities.

Categorie overige beleggingen: Totaal gecorrigeerd een bedrag van € 7,1 miljoen negatief.

€ 7,1 miljoen aan banksaldi gaat over van overige beleggingen naar liquide middelen.

Categorie inflation-linked bonds: Totaal toegevoegd een bedrag van € 78,3 miljoen.

€ 78,3 miljoen is overgegaan van vastrentend naar inflation-linked bonds.

Categorie commodities: Totaal toegevoegd een bedrag van € 63,9 miljoen.

€ 65,5 miljoen aan kortlopend Amerikaans staatspapier is overgegaan van vastrentend naar de categorie commodities. Dit waardepapier dient als onderliggende waarde bij de Total return swaps;

Negatief € 2,1 miljoen aan overlopende verplichtingen is overgegaan van derivaten naar commodities.

Deze verplichting hangt samen met een commodity swap afrekening rond ultimo jaar. € 0,5 miljoen aan banksaldi is overgegaan van liquide middelen naar commodities

Categorie derivaten: De saldowaarde van deze categorie ad € 1,5 miljoen is toegewezen aan:

Negatief € 3,1 miljoen aan valuta derivaten;

€ 6,7 miljoen aan swaptions;

Negatief € 2,1 miljoen aan commodities.

Er is een verschil van € 2,0 miljoen tussen de kolomtotalen omdat een deposito is gerubriceerd onder de overige activa.

In de risicoparagraaf worden de onderliggende valuta exposures in detail weergegeven.

Evenals ultimo 2014 zijn de wegeningen ultimo 2015 op basis van de marktwaarde van de beleggingen in lijn met de strategische beleggingsmix. De wegeningen van de strategische beleggingsmix zijn in 2015 ten opzichte van 2014 gewijzigd ten faveure van de aandelen.

Aandelenfondsen

De aandelenportefeuille bestaat volledig uit indexfondsen bij een externe beheerder. Gedurende 2015 is de totale aandelenportefeuille met € 188 miljoen in waarde toegenomen tot € 644 miljoen door waardestijgingen gecombineerd met aankopen.

Regionale verdeling aandelen	Marktwaaarde aandelen in € miljoen		Marktwaaarde aandelen in % van totaal	
	Ultimo 2015	Ultimo 2014	Ultimo 2015	Ultimo 2014
Europa	182	166	28	37
Verenigde Staten	331	161	51	35
Canada	19	23	3	5
Japan	42	34	7	7
Rest Verre Oosten	17	16	3	4
Opkomende markten	53	56	8	12
Totaal	644	456	100	100

Bij de geografische spreiding voor aandelen (in %) valt de waarde toename naar de regio Verenigde Staten op. Hiermee is de strategische weging binnen de aandelenportefeuilles in lijn gebracht met de weging binnen de MSCI World benchmark index.

Vastgoedfondsen

Ultimo 2015 is er voor € 100,3 miljoen belegd in vastgoedfondsen. Dit is een toename van € 4 miljoen ten opzichte van de stand ultimo 2014. Ongeveer 66% van de vastgoedportefeuille is belegd in beursgenoteerde vastgoedfondsen en de overige 34% is belegd in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen.

Grondstoffen

Ultimo 2015 is voor € 64 miljoen belegd in grondstoffen middels zogeheten 'total return swaps'. Dit zijn onvoorwaardelijke derivaten. De bij de swaps behorende onderliggende waarden zijn US Treasury Bills met een maximale looptijd van 1 jaar.

Vastrentende waarden

Ultimo 2015 is er voor € 525 miljoen belegd in langlopende vastrentende waarden (obligaties), waarvan € 338 miljoen belegd in staatsobligaties met een vaste coupon en € 109 miljoen in kredietobligaties met een vaste coupon. Voorts is € 78 miljoen in inflation-linked bonds (ILB's) belegd. De waarde van de beleggingen in obligaties is in 2015 met bijna € 90 miljoen afgenomen ten opzichte van ultimo 2014. Deze afname is grotendeels veroorzaakt door de verkoop van vastrentende waarden ten gunste van de zakelijke waarden.

Verdeling vastrentende waarden	Marktwaaarde obligaties in € miljoen		Marktwaaarde obligaties in % van totaal	
	Ultimo 2015	Ultimo 2014	Ultimo 2015	Ultimo 2014
Reguliere (nominale) staatsobligaties	338	387	64	63
Inflation-Linked Bonds	78	118	15	19
Overige kredietobligaties	109	109	21	18
Totaal	525	614	100	100

De spreiding ultimo 2015 over staatsobligaties, ILB's en kredietobligaties is in lijn met de strategische mix die voorschrijft dat 20% van de vastrentende portefeuille belegd is in kredietobligaties en 80% in nominale- en inflatie gerelateerde staatsobligaties (ILB's).

Liquide middelen

Ultimo 2015 is door het pensioenfonds voor € 21 miljoen aangehouden als liquide middelen. Dit betekent een daling van € 4 miljoen ten opzichte van het jaar daarvoor.

Derivaten

Beleggingen in aandelen, vastgoedfondsen en grondstoffen kunnen ook buiten het eurogebied plaatsvinden. De voornaamste valutarisico's zijn in US Dollars, Japanse Yen en Britse Pond. Voor zover deze beleggingen niet in euro's luiden, wordt door middel van valutaderivaten het valutarisico grotendeels afgedekt. Eind 2014 wordt o.a. valutarisico gelopen op een aantal aandelenbeleggingen in ongeveer 20 landen in opkomende markten (ongeveer gelijk aan 4% van de totale beleggingsportefeuille). Sinds 2011 wordt vanwege liquiditeit technische redenen het valutarisico van de grondstoffenportefeuille niet meer afgedekt.

Het pensioenfonds heeft in 2015 gebruik gemaakt van rentederivaten. De rentederivaten hebben ultimo jaar een marktwaarde van € 7 miljoen en hebben een voorwaardelijk karakter (swaptions). Het doel van deze derivaten is het nominale renterisico van de verplichtingen aanvullend af te dekken bovenop de reeds bestaande renteafdekking van de portefeuille met vastrentende waarden.

	Feitelijke afdekking voor de gevolgen van extreme rentedaling in % van de TV*	Strategische afdekking voor de gevolgen van extreme rente daling in % van de TV*
Renteafdekking door obligaties en rentederivaten		
Nominale obligaties	24	24
Swaptions	4	15
Totaal	28	39

* TV staat voor Technische voorzieningen.

Staats- en kredietobligatiebeleggingen beschermen het pensioenfonds tegen de gevolgen van een rentedaling. Ultimo 2015 was op die manier ongeveer 28% van het renterisico van de verplichtingen afgedekt.

De voorwaardelijke rentederivaten (swaptions) zijn bedoeld voor bescherming tegen extreme rentedalingen. Bij een extreme rentedaling (meer dan 1% punt) was ultimo 2015 ongeveer 15% van het renterisico van de verplichtingen afgedekt. Bij een lichte rentedaling (kleiner dan 0,5%) zal de effectieve afdekking tussen 7 en 10% liggen. Dit betekent dat op balansdatum ongeveer 28% van de technische voorzieningen is afgedekt tegen de gevolgen van een lichte rentedaling en in totaal ongeveer 39% van de technische voorzieningen is afgedekt tegen de gevolgen van een extreme rentedaling. Inzet van swaptions heeft als voordeel dat een goede bescherming tegen de gevolgen van een sterke rentedaling wordt geboden, terwijl het opwaartse potentieel bij een rentestijging behouden blijft.

In 2015 was de aandelenportefeuille niet door derivaten beschermd tegen koersdalingen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het pensioenfonds overlegt regelmatig met de vermogensbeheerders in hoeverre, binnen de grenzen van de bestaande afspraken, rekening kan worden gehouden met aanvullende maatregelen op het gebied van verantwoord beleggen. De aandelenbeleggingen van het pensioenfonds verlopen geheel via indexfondsen van BlackRock. In deze aandelenfondsen zijn controversiële wapens uitgesloten.

BlackRock voert een corporate governance beleid bij haar beleggingen. De stem- en engagementrapportages van BlackRock zijn te vinden op de website van het pensioenfonds. Bij de

vastrentende waarden geldt dat bij de beleggingen in kredietobligaties sinds 2013 gebruik wordt gemaakt van een apart pensioenfonds waarin controversiële wapens en kinderarbeid zijn uitgesloten. Voor vastrentende waarden en ook voor grondstoffen is stembede- en gedrag niet relevant.

De vastgoedbeleggingen worden gehouden in beursgenoteerde- en in niet beursgenoteerde beleggingsfondsen. Van deze laatste categorie worden de aandeelhoudersvergaderingen wel actief bezocht. Door middel van dit 'actief aandeelhouderschap' worden fondsbeheerders uitgedaagd, om voor zover dat nog niet aanwezig is, te komen tot een scherp gedefinieerd duurzaamheidsbeleid en deel te nemen aan GRESB (Global Real Estate Sustainability Benchmark). GRESB is een onafhankelijke, wetenschappelijke benchmark die het duurzaamheidsbeleid van vastgoedfondsen en –portefeuilles wereldwijd beoordeelt. Voor beleidsontwikkelingen op dit terrein zie paragraaf 3.6.2.1.

Performance

Het behaalde totaalrendement op de beleggingen in 2015 bedroeg 1,1%. In 2014 was de performance 18,1%. De return portefeuille presteerde sterk. De matchingportefeuille, bestaande uit obligaties en rentederivaten, deed het minder. Het gerealiseerde rendement op de beleggingsportefeuille in 2015 was 0,6%-punt hoger dan het rendement van de benchmark index.

Om een zuivere performancemeting te bewerkstelligen in de vergelijkingsgetallen zijn de derivaten niet meegenomen.

Derivaten hebben als doel om het pensioenfonds te beschermen in het geval dat de ontwikkeling van de financiële positie van het pensioenfonds onder druk komt te staan. Tegenover de kosten van deze derivaten ontstaan alleen opbrengsten in een periode met extreme koersbewegingen (daling van de rente of aandelenkoersen).

Er zijn verschillende oorzaken voor de relatieve overperformance van 0,6% op de portefeuille.

De oorzaak hiervan ligt vooral in het feit dat deze portefeuille wordt afgezet tegen de ontwikkeling van de waarde van de pensioenverplichtingen (VPV). Bij het waarderen van de verplichtingen gaat DNB sinds 2012 uit van een rentecurve die tendeert naar een vaste forward rente. Hierdoor leidde de rentedaling gedurende 2015 tot een minder scherpe stijging van de VPV dan zou zijn gerealiseerd indien de zuivere marktrente zou zijn toegepast. Zowel in het matching gedeelte als in het return gedeelte was de realisatie beter dan de corresponderende deelbenchmark.

Tabel performance

	in % per categorie 2015		in % per categorie 2014	
	Realisatie	Benchmark	Realisatie	Benchmark
Matchingportefeuille	-0,5	0,6	24,3	20,1
Swaptions	0,0	0,0	16,8	12,9
Subtotaal Matching	-0,5	0,6	12,4	11,5
Returnportefeuille				
Aandelen	9,3	8,2	15,3	15,0
Commodities	-16,1	-16,1	-6,1	-5,5
Vastgoedfondsen	12,9	13,1	16,8	12,9
Return	7,4	5,4	12,4	11,5
Valutaderivaten	-0,7			
Subtotaal return	6,7	5,4	18,4	15,6
Swaptions			1,5	
Valutaderivaten			-1,6	
Aandelenopties			-0,2	
Subtotaal derivaten (*)			-0,3	
Totaal	1,1	0,5	18,1	

(*) In 2014 waren de derivaten ingedeeld onder een aparte categorie. In 2015 zijn deze toegewezen aan matching en aan return.

5.3 Individueel pensioensparen

Met ingang van 2001 bood het pensioenfonds zijn deelnemers de mogelijkheid tot "individueel pensioensparen" als opgenomen in het Pensioenspaarreglement. Met het door de deelnemer opgebouwde kapitaal kan op de pensioendatum aanvullend pensioen bij het pensioenfonds worden ingekocht. De beleggingsrisico's komen tijdens de opbouwfase voor rekening van de individuele deelnemers. Met ingang van 2015 is nieuwe inleg niet meer mogelijk in verband met wijzigingen in fiscale wetgeving (het Witteveenkader).

Met NN Investment Partners heeft het Bestuur een dienstverleningsovereenkomst en Service Level Agreement (SLA) gesloten voor het onderbrengen van het pensioenspaarkapitaal.

Ultimo het boekjaar hebben de deelnemers een kapitaal opgebouwd ter grootte van € 914.624 (2014: € 1.031.229).

6 Pensioenen

6.1 Pensioencommunicatie

De communicatie heeft in het verslagjaar in het teken gestaan van verdere implementatie van Deelnemer Communicatie Innovatie (DCI) per 1 januari 2016. Hierdoor wordt een aantal essentiële schriftelijke processen vervangen door online processen. Dit betekent voor het fonds een vergaande digitalisering waarmee het fonds sneller, relevanter en efficiënter kan communiceren met de (gewezen) deelnemers.

Website

Het pensioenfonds beschikt over een eigen website: www.pensioenfondsgasunie.nl. Op de website kunnen de actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden diverse documenten van het pensioenfonds raadplegen, zoals jaarverslagen, nieuwsbrieven, pensioenreglementen, herstelplannen en verschillende formulieren. Daarnaast is informatie te vinden over de ontwikkeling van de dekkingsgraad van het pensioenfonds en over het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid. Ook worden er nieuwsberichten op de website gepubliceerd, bijvoorbeeld over de toeslagverlening en eventuele reglementswijzigingen. Deelnemers kunnen inloggen op de website, waarna het persoonlijk dossier geraadpleegd kan worden. In dit dossier is het Uniform Pensioenoverzicht opgenomen en kan de pensioenplanner worden geraadpleegd. Met deze planner kunnen diverse toekomstscenario's worden doorgerekend.

Uniform Pensioenoverzicht

In 2015 is het reguliere en het slapers UPO verzonden in juli. Het pensioenoverzicht is gebaseerd op de pensioenregeling die op 1 januari 2015 gold.

Toeslagbrief aan pensioengerechtigden

Alle pensioengerechtigden hebben in februari een brief ontvangen, waarin stond dat vanwege de financiële positie van het pensioenfonds het Bestuur heeft besloten om de pensioenen per 1 januari 2015 te verhogen met 0,1%.

Digitale nieuwsbrief

In februari en december verschenen de vierde en vijfde editie van de digitale nieuwsbrief. Hierin is onder andere aandacht besteed aan de nieuwe pensioenregeling, de financiële situatie van het pensioenfonds, de nieuwe financiële spelregels en maatschappelijk verantwoord beleggen.

Communicatiebeleidsplan 2016 - 2018

Vanuit de missie en visie van Pensioenfonds Gasunie heeft de werkgroep communicatie een aantal speerpunten bepaald waarop Pensioenfonds Gasunie de komende jaren met haar pensioencommunicatie wil focussen:

- Verwachtingen
- Efficiëntie en kosten
- Pensioenbewustzijn
- Betrokkenheid

Standaardcorrespondentie

De standaardcorrespondentie van het pensioenfonds, in lijn met de voorschriften van de AFM, is aan het begin van het verslagjaar door TKP aangepast en waar mogelijk verduidelijkt.

Wet Pensioencommunicatie

Het wetsvoorstel Pensioencommunicatie is op 5 maart 2015 door een ruime meerderheid van de Tweede Kamer aangenomen. De wet heeft als doel om de communicatie met de deelnemer te verbeteren. Als gevolg van de wet moest Pensioenfonds Gasunie het communicatiebeleid herzien. De ingangsdatum voor de nieuwe wet was 1 juli 2015. Een belangrijke wijziging ten opzichte van de eerdere wetgeving is dat informatie digitaal kan worden aangeboden, tenzij een deelnemer daar bezwaar tegen heeft.

Ook is gestart met Pensioen 1-2-3. Pensioen 1-2-3 is een nieuwe manier om een deelnemer gelaagd informatie over pensioen aan te bieden. De deelnemer bepaalt zelf hoe gedetailleerd hij de informatie tot zich neemt: op hoofdlijnen (laag 1), met toelichting op de hoofdlijnen (laag 2) of gedetailleerd (laag 3). De gelaagde opzet van Pensioen 1-2-3 komt het best tot zijn recht in digitale vorm.

De nieuwe wet hanteert de normen: tijdig, correct, duidelijk en evenwichtig. De inhoud van communicatiemiddelen moet hieraan getoetst worden. Ook het aansluiten op de behoeften en kenmerken van de deelnemer en het bevorderen van inzicht in de keuzemogelijkheden van een pensioenregeling en in de gevolgen van belangrijke levensgebeurtenissen zijn als open normen in de nieuwe wetgeving opgenomen.

Communicatie naar aanleiding van eerdere wijzigingen

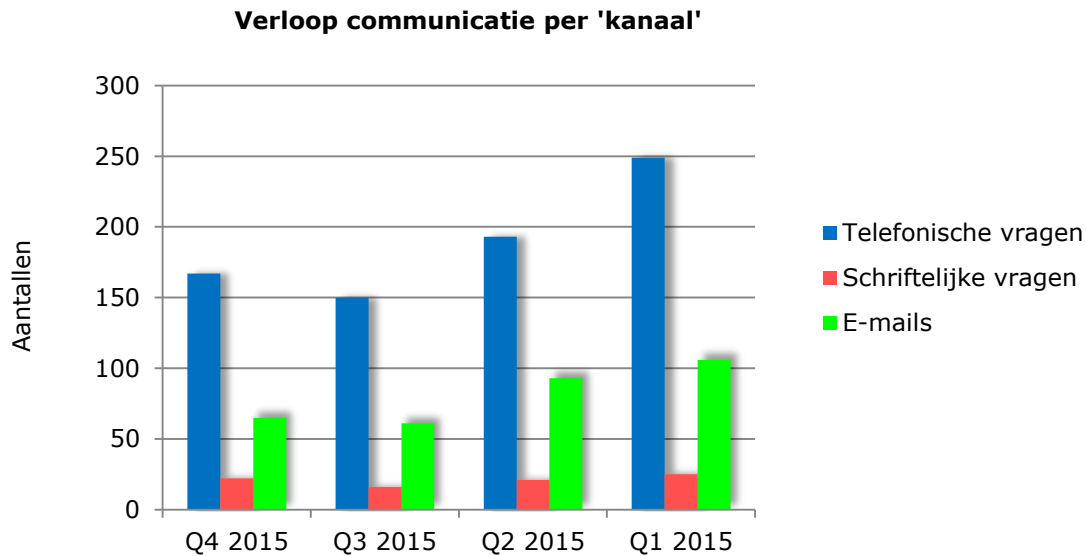
Het opzeggen van de uitvoeringsovereenkomsten in 2012 en het in samenhang daarmee wegvallen van de bijstortverplichting van de werkgevers heeft sindsdien tot onrust geleid onder een aantal pensioengerechtigden. Met de Vereniging van Pensioengerechtigde en Postactieve medewerkers van Gasunie en GasTerra (VGGasunie, de belangenvereniging van de pensioengerechtigden) is naar aanleiding van deze opzegging ook nog in 2015 gesproken over dit onderwerp.

Daarnaast is veel overleg geweest naar aanleiding van een aantal klachten over het door het bestuur gehanteerde beleid met betrekking tot inhaaltoeslagen. In 2014 heeft het Bestuur besloten om eventuele inhaaltoeslagen toe te kennen op basis van het LIFO-principe, waarbij een vervalt termijn van 10 jaar is ingesteld. De gecumuleerde eerder gemiste toeslagen zijn hierbij aangemerkt als gemiste toeslag in 2014. Het besluit met betrekking tot inhaalindexatie is in 2014 genomen op grond van kwalitatieve overwegingen. In 2015 heeft het bestuur opdracht gegeven tot een kwantitatieve analyse, om ook cijfermatig inzicht te bieden in de evenwichtigheid van de eerder genomen besluiten.

6.2 Pensioenadministratie

Deelnemersvragen

In 2015 hebben 1.168 deelnemers een vraag gesteld aan het pensioenfonds (2014: 1.392). Deelnemers stelden vooral vragen over het Uniform Pensioen Overzicht, pensioenaanvragen, echtscheidingen, indicatieve berekeningen, uitkeringen en waardeoverdrachten. Onderstaande grafiek geeft een overzicht van het aantal gestelde vragen per communicatiekanaal.

Klachten

In 2015 heeft het pensioenfonds 2 klachten van deelnemers ontvangen. Beide klachten zijn afgehandeld in het verslagjaar. Beide klachten zijn ontstaan nadat een lopende pensioenuitkering waarvan de hoogte onjuist was naar beneden is bijgesteld. De fout was bij de vorige administrateur ontstaan en is na interne controle bij de huidige administrateur ontdekt en gecorrigeerd.

7 Wet- en regelgeving en relevante ontwikkelingen

Diverse ontwikkelingen op het gebied van pensioen in het verslagjaar vormden de aanleiding voor nieuwe (voorstellen van) wetgeving.

Toekomst pensioenstelsel

Mede door demografische, economische, arbeidsmarktgerelateerde en sociaal-culturele ontwikkelingen leven er fundamentele vragen over de inrichting van het pensioenstelsel en zijn maatschappelijke houdbaarheid op langere termijn. Het is volgens het kabinet van belang dat het gesprek hierover breed wordt gevoerd. Eventuele fundamentele wijzigingen van het pensioenstelsel treffen iedereen. Parallel aan de regelgeving voor de korte en middellange termijn heeft het kabinet daarom een brede dialoog over de fundamentele van het pensioenstelsel georganiseerd: de Nationale Pensioendialoog. Wat in die dialoog is opgehaald, heeft als basis gediend voor een hoofdlijnennotitie over de toekomst van het pensioenstelsel die op 6 juli 2015 aan de Tweede Kamer is gestuurd.

In de hoofdlijnennotitie is het kabinet tot een viertal richtinggevende hoofdlijnen gekomen voor een toekomstig pensioenstelsel.

- In de eerste plaats moeten alle werkenden een toereikend aanvullend pensioen kunnen opbouwen dat wordt afgestemd op de individuele situatie. Daarbij moet een vorm van verplichtstelling voor werknemers worden gehandhaafd.
- In de tweede plaats gaat de voorlopige voorkeur van het kabinet uit naar een systematiek waarbij alle werknemers binnen een pensioenregeling dezelfde premies blijven betalen, maar daarmee een pensioenaanspraak opbouwen die afneemt met de leeftijd (degressieve opbouw).
- De derde hoofdlijn is een nieuwe pensioenovereenkomst gebaseerd op de opbouw van een persoonlijk pensioenvermogen, waarbij risicodeling mogelijk blijft. De sterke aspecten van de bestaande premie- en uitkeringsovereenkomsten worden in een dergelijke overeenkomst gecombineerd.
- In de laatste plaats dient er meer ruimte te zijn voor maatwerk en keuzemogelijkheden.

Verder is in de hoofdlijnennotitie aangegeven dat het kabinet ernaar streeft vanaf 2020 de doorsneesystematiek gefaseerd af te schaffen en de overstap te maken naar een systeem van degressieve opbouw (derde hoofdlijn). De ontwikkeling van een nieuw soort pensioenregeling inclusief de mogelijkheden voor keuzevrijheid en maatwerk (derde en vierde hoofdlijn) zou eveneens in 2020 tot resultaat moeten leiden.

Vóór de zomer van 2016 zal een uitwerkingsnota aan de Tweede Kamer worden gestuurd, waarin een aantal concrete varianten zijn uitgewerkt.

Wet pensioencommunicatie

De Wet 'Pensioencommunicatie' leidt tot aanpassing van informatievoorschriften in de Pensioenwet. Doel is de huidige bezwaren (onvoldoende begrijpelijk, onvoldoende aansluiting bij perspectief deelnemer) te ondervangen door in de wetgeving onder meer ruimte te bieden voor maatwerk door pensioenuitvoerders en gelaagdheid in informatie. De mogelijkheden tot digitale informatieverstrekking worden uitgebreid en de communicatie over koopkracht en risico's worden geüniformeerd. Ook zal het pensioenregister stapsgewijs worden uitgebreid met functionaliteiten, zodat het te verwachten pensioeninkomen in een oogopslag

inzichtelijk wordt. In paragraaf 6.1 is nadere informatie over de consequenties van deze wetswijziging opgenomen.

Algemeen pensioenfonds (APF)

Met name kleine pensioenfondsden beraden zich over hun toekomst, mede in het licht van de eisen ten aanzien van governance, risicomanagement en uitvoeringskosten. Sociale partners hebben daardoor in veel gevallen een reden de pensioenvoorziening bij een andere pensioenuitvoerder neer te leggen. Anderzijds er is veelal ook de behoefte de verbondenheid met het eigen pensioen en de solidariteit in eigen kring te behouden. Een algemeen pensioenfonds (APF) zou kunnen voorzien in deze behoefte. De vermogens die horen bij de afzonderlijke pensioenregelingen binnen een APF worden gescheiden geadministreerd (ringfencing). Een werkgever of een liquiderend pensioenfonds brengt de pensioenregeling onder bij een APF, waarbij de betrokkenheid van de belanghebbenden in een paritair model verloopt via het (centrale) bestuur en het verantwoordingsorgaan (per afzonderlijke collectiviteitkring) of in het onafhankelijke model via het belanghebbendenorgaan (per collectiviteitkring). Er is een vergunning nodig om een APF op te richten.

Voor derde partijen als uitvoeringsorganisaties en verzekeraars is het mogelijk een APF op te richten dat bij aanvang nog 'leeg' is. Werkgevers of pensioenfondsden die wensen te liquideren, kunnen zich vervolgens bij een dergelijk APF aansluiten.

De Wet APF is op 1 januari 2016 in werking getreden.

Medezeggenschap ondernemingsraad

In de Wet op de ondernemingsraden is bepaald dat de ondernemingsraad als het gaat om voorgenomen besluiten met betrekking tot de pensioenregeling een instemmingsrecht heeft. Dit instemmingsrecht verschilt al naar gelang de pensioenregeling wordt uitgevoerd door een verzekeraar, PPI of een pensioenfonds. Waar bij een verzekeraar of PPI er een instemmingsrecht is voor de ondernemingsraad bij vaststelling, wijziging of intrekking van de pensioenregeling, beperkt het instemmingsrecht bij een pensioenfonds alleen tot de vaststelling of intrekking – en dus niet de wijziging – van de pensioenregeling. Instemming van de ondernemingsraad is echter niet vereist als de pensioenregeling is geregeld in een cao of een publiekrechtelijke arbeidsvoorwaardenregeling. De ondernemingsraad heeft dus geen instemmingsrecht als cao-partijen de inhoud van de pensioenregeling bepalen, zoals bij verplichte bedrijfstakpensioenfondsden en bij veel ondernemingspensioenfondsden.

Staatssecretaris Klijnsma heeft eind december 2015 een wetsvoorstel naar de Tweede Kamer gestuurd, waarmee het instemmingsrecht wordt vereenvoudigd. De differentiatie naar het soort uitvoerder (verzekeraar/PPI, pensioenfonds) komt met het wetsvoorstel te vervallen. De werkgever heeft in dat geval – tenzij de inhoud van de pensioenregeling wordt bepaald door sociale partners – instemming van de ondernemingsraad nodig bij ieder voorgenomen besluit tot vaststelling wijziging of intrekking van een pensioenregeling.

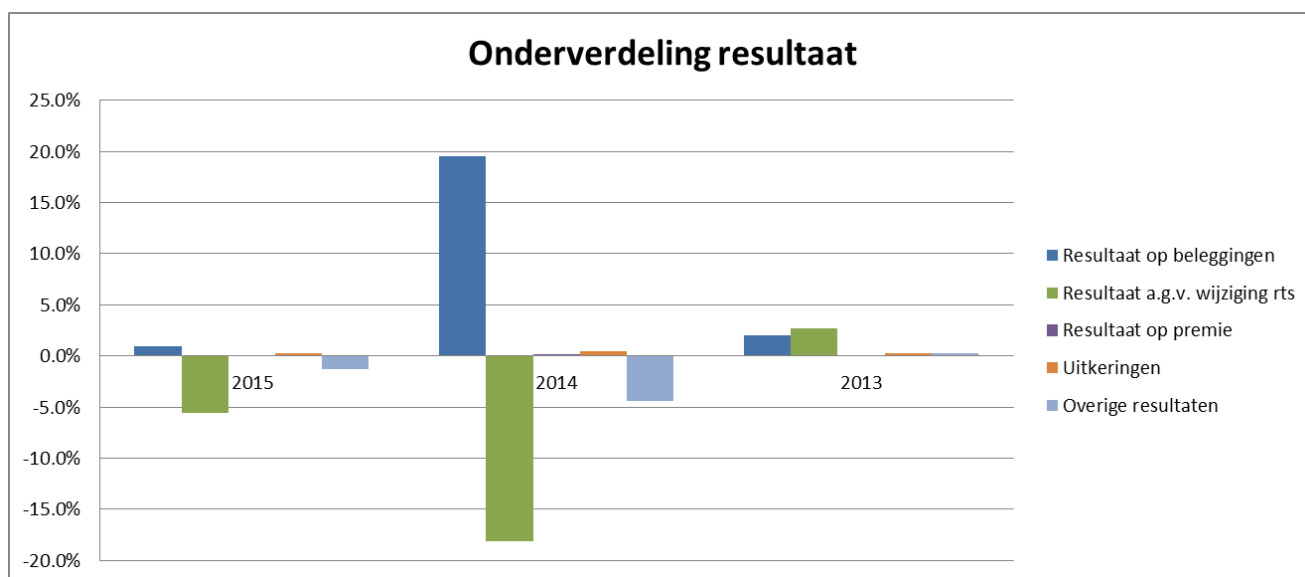
Het wetsvoorstel is in behandeling bij de Tweede Kamer. De beoogde datum van inwerkingtreding is 1 juli 2016.

8 Actuariële analyse

Analyse van het resultaat

Het pensioenfonds heeft in het verslagjaar een negatief resultaat behaald van € 69.396 duizend.

Onderstaande grafiek geeft een technische analyse van dit resultaat, waarbij het resultaat is onderverdeeld naar een aantal bronnen. Aan de hand van deze analyse kan inzicht worden verschaft in de mate waarin de verschillende bronnen hebben bijgedragen aan het resultaat (saldo van baten en lasten) in het verslagjaar. Per onderdeel is een meerjarenoverzicht opgenomen om eventuele trends in ontwikkeling te kunnen signaleren.

Resultaten op opbouw en toeslagen

De in het algemeen belangrijkste onderdelen van de resultaatsvorming van een fonds bestaan uit de mutatie van het vermogen als gevolg van beleggingsrendementen, en de mutatie van de verplichtingen als gevolg van de renteverandering in het verslagjaar.

Resultaat op wijziging renteermijnstructuur (RTS)

De mutatie van de verplichtingen voor risico pensioenfonds als gevolg van de renteverandering in het verslagjaar valt in twee onderdelen uiteen:

- de benodigde intresttoevoeging aan de technische voorzieningen. Deze wordt vastgesteld aan de hand van de eerstejaars spot rate uit de door DNB gepubliceerde RTS per jaareinde van het vorige verslagjaar.
- De mutatie van de technische voorzieningen voor risico fonds als gevolg van de overgang van de RTS zoals die per jaareinde van het vorige verslagjaar van toepassing was, naar de nieuwe RTS per einde van het verslagjaar.

Voor 2015 geldt als bijzondere omstandigheid een tweetal aanvullende wijzigingen in de constructie van de RTS-curve. Per 1 januari 2015 is de drie-maands-middeling in de curve-constructie opgeheven, en per 15 juli 2015 is een aangepaste systematiek voor vaststelling van de UFR-curve doorgevoerd. Het effect van beide wijzigingen is per 31 december 2015 vastgesteld. De afzonderlijke effecten van deze twee wijzigingen zijn als zodanig vastgesteld:

- Het resultaat op wijziging RTS als gevolg van het wegvallen van de middeling per 31 december bedraagt € 13.934 duizend;
- Het resultaat op wijziging RTS als gevolg van de gewijzigde UFR-systematiek per 31 december bedraagt €-27.507 duizend.
- Het resterende RTS-effect bedraagt €-53.671 duizend.

Per saldo is de rente in 2015 met 21 basispunten gedaald wat leidt tot een negatief resultaat.

Resultaat op beleggingen

Onder beleggingsrendementen worden verstaan:

- alle directe en indirecte beleggingsopbrengsten inclusief kosten van het vermogensbeheer
- de rentelasten over vreemd vermogen

Het resultaat op beleggingen in 2015 is positief. Voor een gedetailleerde onderbouwing van dit resultaat wordt verwezen naar de jaarrekening.

9 Besturing en toezicht

9.1 Code Pensioenfonds

De Code Pensioenfonds, opgesteld door de Stichting van de Arbeid en de Pensioenfederatie, is per 1 januari 2014 van kracht geworden. De Code omvat 84 normen, onderverdeeld in 19 thema's, over het functioneren van de verschillende organen binnen een pensioenfonds. Doel van de Code is om een goede uitvoering van de 3 bestuurlijke kernfuncties te stimuleren:

- besturen
- toezicht houden
- verantwoording afleggen over wat het pensioenfonds heeft gepland en gerealiseerd.

De Code is verankerd in artikel 11 van het Besluit uitvoering Pensioenwet en laat ruimte voor eigen verantwoordelijkheid van het bestuur in zijn (beleids)keuzes. De Code dient te worden nageleefd volgens het beginsel 'pas toe of leg uit'. Dat betekent dat er ruimte is om af te wijken van de normen, mits dit weloverwogen gebeurt.

Bij het inrichten van de governance, het dagelijks functioneren en de daaruit voortvloeiende besluitvorming heeft het bestuur sinds 2014 de intenties van de Code Pensioenfonds nageleefd. De punten waarop het bestuur is afgeweken van de Code of deze niet volledig heeft toegepast, worden hierna toegelicht:

Artikel 67 van de Code luidt: In het bestuur, het VO of het BO zitten ten minste één man en één vrouw. Het bestuur van het fonds realiseert zich dat het verantwoordingsorgaan momenteel bestaat uit drie mannen. Bij toekomstige vacatures in dit orgaan zal aan de voordragende partijen kenbaar worden gemaakt dat de voorkeur uit gaat naar een vrouw.

9.2 Geschiktheidsstoets

Zelfevaluatie en geschiktheidsplan

De DNB Beleidsregel 'Geschiktheid' is in 2014 door de Pensioenfederatie uitgewerkt in een Handreiking welke de geschiktheidseisen voor pensioenfonds en hun beleidsbepalers uiteenzet. DNB verlangt van pensioenfonds dat zij een actueel geschiktheidsplan hebben en dat besturen hun functioneren, ook als het gaat om geschiktheid, periodiek evalueren. Daarnaast is in de Code Pensioenfonds afgesproken dat besturen een plan voor Permanente Educatie opstellen. Binnen dit kader is in 2014 door het Bestuur samen met SPO een plan van aanpak ontwikkeld om:

- A. Het huidige niveau van geschiktheid vast te stellen;
- B. Activiteiten te bepalen welke het vereiste/gewenste niveau van geschiktheid doen bereiken;
- C. Op het gebied van bestuurlijke competenties een bestuursevaluatie te doen plaatsvinden.

Daartoe zijn twee instrumenten ingezet. Een competentiereflector waarmee het beheersingsniveau van de vereiste bestuurlijke competenties voor ieder individu alsmede voor het gehele Bestuur gemeten werd. Het tweede instrument betrof intakegesprekken aan de hand waarvan het aanwezige niveau van geschiktheid op individueel niveau kon worden vastgesteld.

De resultaten van bovenstaande instrumenten zijn de input geweest voor de zelfevaluatie tijdens de bestuursvergadering in januari 2015 en zijn vervolgens verwerkt in het geschiktheidsplan en in individuele

opleidingsplannen. Vastgesteld is dat het Bestuur voldoet aan de wettelijke eis dat op alle kennisgebieden minimaal twee bestuursleden beschikken over deskundigheidsniveau 2.

In 2016 vindt een reguliere zelfevaluatie plaats. Daarbij wordt naast het geschiktheidsplan tevens het rooster van aftreden betrokken. Ook de uitkomsten van een sterkte en zwakte analyse, uitgevoerd in het kader van een lopende discussie met betrekking tot de toekomst van het fonds, worden bij de zelfevaluatie betrokken.

In het kader van de zelfevaluatie heeft het Bestuur iedere bestuursvergadering afgesloten met een evaluatie van die desbetreffende vergadering waarin ruimte is geboden om over en weer feedback te geven.

9.3 Gedragscode

Het pensioenfonds beschikt over een gedragscode die is gebaseerd op de modelgedragscode van de Pensioenfederatie. De code is van toepassing op alle aan het pensioenfonds verbonden personen en op insiders. De insiderregeling is van kracht voor de medewerkers van het bestuursbureau. In 2015 is de gedragscode, mede aan de hand van input van de compliance officer, besproken en herzien.

Compliance

In het eerste halfjaar van 2016 hebben alle verbonden personen en insiders van het pensioenfonds de verklaring naleving gedragscode ondertekend.

Daarnaast heeft de jaarlijkse inventarisatie van de nevenfuncties van de verbonden personen plaatsgevonden. Hier is niet vastgesteld dat sprake zou zijn van conflicterende belangen.

9.4 Onderhoud fondsdocumenten

Statuten

De statuten hebben in 2015 geen wijziging ondergaan.

Pensioen- en pensioenspaarreglementen

Eind 2014 zijn door de sociale partners afspraken gemaakt over de inhoud van de pensioenregeling per 1 januari 2015. Het bijbehorend reglement is in maart 2015 door het Bestuur vastgesteld.

Door de verdere versoering van de fiscale kaders is per 1 januari 2015 het niet meer mogelijk premie in te leggen in de pensioenspaarregelingen.

Actuariële en bedrijfstechnische nota

In de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) is een aantal wijzigingen doorgevoerd. Deze wijzigingen hangen samen met de aanpassingen in de pensioenregeling per 1 januari 2015, de invoering van het nFTK, de voorschriften rondom de haalbaarheidstoets en risicohouding en de voorschriften over de behandeling van bestemmingsdepots. Het crisisplan maakt onderdeel uit van de ABTN.

Integrale risicoanalyse

In de integrale risicoanalyse staan alle risico's beschreven waaraan het pensioenfonds is blootgesteld en de maatregelen die het pensioenfonds heeft genomen om, indien noodzakelijk, deze risico's te beheersen. De risicoanalyse is gebaseerd op de analysemethode die door DNB wordt gebruikt. Het Bestuur heeft de integrale risicoanalyse eind 2009 vastgesteld.

In de periode vanaf 2009 zijn veel stappen gezet om het risicobeleid te verbeteren, zoals het actualiseren en uitvoeren van diverse risicoanalyses, het implementeren van het nieuwe strategische risicobeleid met bijbehorende risicomonitor, het integrale risicomanagement, het vastleggen van uitbestedingstrajecten van het vermogensbeheer, de uitbesteding van de compliance functie en het vastleggen van procedures in het handboek bestuursbureau. De integrale risicoanalyse wordt aan de hand van kwartaalrapportages op regelmatige basis door het Bestuur beoordeeld en bijgestuurd.

Handboek bestuursbureau

Het Bestuur heeft een Handboek bestuursbureau vastgesteld. Hierin zijn de afspraken vastgelegd met betrekking tot de organisatie en de werkwijze van het bestuursbureau. In het Handboek zijn de verantwoordelijkheden, procedures en processen beschreven zoals deze onder normale omstandigheden gelden. In overleg met het Bestuur kan hiervan worden afgeweken. Het Handboek wordt jaarlijks door het Bestuur beoordeeld en indien nodig aangepast. Dit is voor het laatst gebeurd in de eerste helft van 2016.

Communicatie

In 2015 heeft het Bestuur een jaarplan en een meerjarenplan vastgesteld. In 2014 is in samenwerking met TKP onder de betrokkenen een enquête gehouden op het gebied van communicatie. Dit heeft input gegeven voor het meerjarenplan.

9.5 Intern toezicht en verantwoording

Intern toezicht en Visitatiecommissie

Het Bestuur heeft het interne toezicht ingevuld door middel van een Visitatiecommissie. De werkwijze van de Visitatiecommissie is vastgelegd in een reglement. De commissie bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen.

De Visitatiecommissie beoordeelt de beleidsprocedures en -processen alsmede de 'checks and balances' binnen het pensioenfonds, de wijze waarop het pensioenfonds wordt aangestuurd en de wijze waarop het Bestuur omgaat met de risico's op de langere termijn. Het bestuur heeft de Visitatiecommissie verzocht bij de visitatie over het jaar 2015 aandacht te besteden aan de implementatie van het nFTK

In mei 2016 heeft de Visitatiecommissie gerapporteerd over het jaar 2015. De visitatie wordt jaarlijks uitgevoerd.

De bevindingen van de Visitatiecommissie en de reactie van het Bestuur hierop zijn in hoofdstuk 10 van dit jaarverslag opgenomen.

Verantwoordingsorgaan

De belangrijkste bevoegdheden van het Verantwoordingsorgaan zijn het adviseren van het Bestuur en het oordelen over het handelen van het Bestuur in het jaar, over het gevoerde beleid en over de beleidskeuzes die voor de toekomst worden gemaakt. Dit oordeel wordt gevormd aan de hand van formele jaarstukken en andere informatie van het pensioenfonds.

In het reglement van het Verantwoordingsorgaan is vastgelegd dat het Verantwoordingsorgaan jaarlijks zijn oordeel afgeeft zoals hierboven omschreven. Het oordeel over 2015 is, evenals de reactie van het Bestuur daarop, opgenomen in hoofdstuk 11 van dit jaarverslag.

In 2015 heeft het Verantwoordingsorgaan positief geadviseerd over de gewijzigde uitvoeringsovereenkomst, de vergoeding voor gepensioneerde bestuursleden, het communicatiebeleid 2016-2018 en de benoeming van een nieuw lid van de visitatiecommissie. Bij de adviezen uitgebrachte aanbevelingen zijn door het bestuur overgenomen. Daarnaast heeft het Bestuur met het Verantwoordingsorgaan overleg gevoerd over de nieuwe haalbaarheidstoets en de risicohouding ten aanzien van de uitkomsten van deze haalbaarheidstoets. Het Verantwoordingsorgaan heeft positief advies gegeven over de voorgestelde risicogrenzen.

9.6 Extern toezicht

Compliance

Het Bestuur heeft de compliance functie uitbesteed aan het Nederlands Compliance Instituut (NCI). Het doel van de functie is het toezicht houden op de naleving van alle wet- en regelgeving met betrekking tot compliance die van toepassing is op het pensioenfonds. De compliance officer draagt daarnaast zorg voor de beheersing van compliance risico's en draagt bij tot het verankeren van compliance in bedrijfsprocessen door het creëren van bewustzijn bij de bestuursleden en de leden die zitting hebben in de andere (uitvoerings)organen van het pensioenfonds. De compliance officer rapporteert jaarlijks aan het pensioenfonds.

Themaonderzoeken DNB

De Nederlandsche Bank (DNB) houdt toezicht op pensioenfondsen. Jaarlijks geeft DNB aan welke thema's het navolgende kalenderjaar extra aandacht krijgen bij de uitoefening van de toezichtstaak. De nadruk lag in het verslagjaar op de volgende thema's: Risicobeheersing (met name renterisico en marktrisico), gevolgen van de aanhoudend lage rente voor het beleid, de werking van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen, de implementatie van het nieuwe financieel toetsingskader en ten slotte evenwichtige belangenafweging bij de premievaststelling. In dit kader is ook Pensioenfonds Gasunie in het verslagjaar door DNB benaderd om medewerking te verlenen aan een aantal specifieke onderzoeken. Dit betrof 'Beheersing van risico's op het gebied van belangenverstrengeling', 'Effectiviteit van intern toezicht in de vorm van visitatie', systematische integriteitsrisicoanalyse' en 'Evenwichtige belangenafweging bij besluit tot vaststelling pensioenpremie'.

10 Verslag Visitatiecommissie

Deze rapportage bevat de bevindingen van de Visitatiecommissie (hierna VC) naar aanleiding van het onderzoek naar het functioneren van het bestuur van Stichting Pensioenfonds Gasunie (hierna het fonds) over het jaar 2015.

- Het jaar 2015 stond in het teken van de invoering van het gewijzigde Financieel Toezichtkader (FTK). De diverse onderwerpen zijn alle tijdig en goed behandeld, voorzien van adequate advisering om tot weloverwogen besluitvorming te komen. De VC heeft geconstateerd dat het bestuur de overgang zorgvuldig heeft voorbereid en gecontroleerd heeft geïmplementeerd.
- Het Verantwoordingsorgaan (VO) zou in zijn algemeenheid beter en eerder in het besluitvormingsproces kunnen worden betrokken.
- Het streven naar consensus bij de besluitvorming is een groot goed en kan het bestuur behoeden voor het nemen van onverantwoorde besluiten.
- Het beleid ten aanzien van inhaalindexatie was al herzien in 2014 en is niet opnieuw behandeld in het licht van het gewijzigde FTK. In 2015 is door individuele en gegroepeerde gewezen deelnemers en gepensioneerden bezwaar gemaakt tegen de besluiten uit 2014.
- De communicatie van het fonds met de belanghebbenden is toegankelijk en duidelijk. Alle betrokkenen kunnen zich voldoende op de hoogte stellen van de aard en de inhoud van de pensioenregelingen en de risico's die daaraan verbonden zijn.
- Het bestuur heeft zich in 2015 gebogen over de toekomst van het fonds maar dat heeft niet geleid tot een concrete en vastgelegde toekomstvisie. In 2016 wordt dit volgens het bestuur verder uitgewerkt.
- De VC heeft een positief oordeel over de inzet, het functioneren en de betrokkenheid van het bestuur. De bestuurlijke processen en de invulling daarvan zijn in balans met de aanwezige deskundigheid, ambitie en risico's. Het bestuur is voldoende in control, mede door de ondersteuning van het kleine maar gedreven bestuursbureau. Het beheersen van het risico van belangenverstrengeling zal verder worden ontwikkeld.

De VC concludeert dat sprake is van goed functionerende en transparante bestuurlijke procedures en processen en dat er voldoende 'checks and balances' aanwezig zijn om tot zorgvuldige besluit- en beleidsvorming te komen. Het risicomanagement is goed ingevuld maar het risicobewustzijn in alle geledingen van het fonds zou een voortdurend aandachtspunt van het bestuur moeten zijn. De VC heeft vertrouwen in de opvolging door het bestuur van de aanbevelingen en ziet uit naar verdere samenwerking met het bestuur.

Reactie van het Bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het oordeel van de Visitatiecommissie over het functioneren over het jaar 2015. Het bestuur spreekt haar waardering uit over de getoonde inzet. Het nieuwe lid en tevens voorzitter van de commissie, mevrouw Homan, heeft ondanks een korte inwerktijd haar rol snel en professioneel opgepakt.

Het jaar 2015 stond inderdaad in het teken van het zorgvuldig voorbereiden en tijdig implementeren van het gewijzigde Financieel Toetsingskader. Daarnaast is veel aandacht besteed aan de communicatie met belanghebbenden. Het bestuur is verheugd dat ook de Visitatiecommissie van mening is dat de communicatie duidelijk en toegankelijk is.

Betrokkenheid Verantwoordingsorgaan

Sinds medio 2014 zijn de bevoegdheden van het Verantwoordingsorgaan uitgebreid. Waar sprake was van adviesplichtige besluiten gedurende het verslagjaar, is het Verantwoordingsorgaan voorafgaand aan definitieve besluitvorming verzocht advies uit te brengen. Voor wat betreft overige besluitvormingstrajecten is het zoeken naar een juiste balans tussen betrokkenheid enerzijds en zuiverheid van rollen anderzijds. Het bestuur zal hier in dialoog met het Verantwoordingsorgaan invulling aan geven.

Streven naar consensus

Ook het bestuur is van mening dat streven naar consensus een groot goed is. Een bestaande procedure die voorschrijft hoe te handelen als geen sprake is van unanimiteit borgt dit streven en de noodzakelijke zorgvuldigheid bij besluitvorming. Deze procedure is, waar van toepassing, gevolgd, waardoor het bestuur steeds in staat is om genomen besluiten te verantwoorden.

Beleid inhaalindexatie

Het beleid omtrent inhaalindexatie is na de besluitvorming in het najaar van 2014, mede naar aanleiding van de genoemde bezwaren, meermalen besproken. Daarnaast heeft het bestuur in december 2014 besproken of, in het licht van het gewijzigde FTK, nadere maatregelen mogelijk en verantwoord waren. Het bestuur heeft na uitvoerige overwegingen besloten niet tot nadere maatregelen of herziening van het beleid over te gaan.

Risicobewustzijn

Het bestuur is met de Visitatiecommissie van mening dat risicobewustzijn in brede zin, waaronder het risico op het vlak van belangenverstrengeling, continu aandacht behoeft.

11 Verslag verantwoordingsorgaan

Procesgang

In het jaar 2015 heeft het verantwoordingsorgaan op diverse momenten haar wettelijk adviesrecht gebruikt:

- Wijziging van de uitvoeringsovereenkomsten per 1 januari 2015 met Gasunie en GasTerra. Deze aanpassingen waren noodzakelijk vanwege de wijzigingen in de pensioentoezegging als gevolg van het Witteveenkader en de invoering van het nFTK.
- Wijziging van de uitvoeringsovereenkomsten per 1 januari 2015 met Gasunie en GasTerra nav gepubliceerde richtlijnen van DNB met betrekking tot bestemmingsdepots. Het opbouw- en toeslagdepot vallen volgens deze richtlijnen buiten de dekkingsgraad maar zullen wel moeten worden aangewend indien het fonds moet overgaan tot het verminderen van opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten. Hiermee komen de depots, die bestemd zijn voor de actieven, ook ten goede aan de gepensioneerden en de gewezen deelnemers.
- Wijziging van de vergoeding voor gepensioneerde bestuursleden. De vergoeding van gepensioneerde bestuursleden zal worden verhoogd naar aanleiding van de toegenomen inspanning van de bestuursleden.
- Risicohouding/haalbaarheidstoets. Als gevolg van wetgeving dient het pensioenfonds per 1 oktober 2015 een risicohouding vast te stellen waartegen de eveneens verplichte haalbaarheidstoets kan worden beoordeeld.
- Vaststellen nieuw communicatiebeleid. Op 1 juli 2015 is de nieuwe Wet Pensioencommunicatie van kracht geworden. Het nieuwe beleid is erop gericht te voldoen aan deze wetgeving.

Alle adviezen zijn in onderstaande tabel opgesomd.

Titel	Datum	Adviezen
VO 15.0001 Advies gewijzigde uitvoerings-overeenkomsten Gasunie en GasTerra	12 mei 2015	1. De timing van dergelijke trajecten moet worden verbeterd. Voorkom in de toekomst het met terugwerkende kracht implementeren van beleid. 2. Geef een toelichting op de verhoging van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid en premievrije voortzetting van de pensioenopbouw met 0,2% in het jaarverslag van 2015 en/of een eerstvolgende nieuwsbrief.
VO 15.0003 Advies ten aanzien van gewijzigde uitvoeringsovereenkomsten n.a.v. richtlijnen DNB	10 juni 2015	1. Bespreek de gevolgen van de richtlijnen van de DNB voor de depots met de sponsors en zoek een oplossing voor het scenario waarbij de depots tevens worden aangewend voor de gepensioneerden en de gewezen deelnemers.

Titel	Datum	Adviezen
VO 15.0004 Advies gewijzigde vergoeding gepensioneerde bestuursleden	8 juli 2015	1. Evalueer de hoogte van de vergoedingen minimaal 1x per 3 jaar; hou hierbij rekening met de verwachte inspanning voor de komende jaren en vergelijk de vergoedingen met andere ondernemingspensioenfonds (peers).
VO 15.0005 Advies Risicohouding/ haalbaarheidstoets	17 september 2015	1. Communiceer de risicohouding en de uitkomsten van de haalbaarheidstoets begrijpelijk en transparant. 2. Voer minimaal jaarlijks opnieuw de haalbaarheidstoets uit met de meest recente dataset van DNB, reken tevens gelijktijdig de ALM opnieuw door.
VO 15.0006 Advies Communicatiebeleid	4 december 2015	1. Communicatie naar de gewezen deelnemers nadrukkelijker opnemen in het beleidsplan. 2. Het beleidsplan is niet duidelijk over het kostenniveau dat het fonds passend acht.

Het bestuur heeft op 19 mei 2016 verantwoording afgelegd aan het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid en de gemaakte beleidskeuzes voor de toekomst in het jaar 2015. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan de volgende bronnen geraadpleegd:

Bron	2015
Jaarverslag incl. jaarrekening	concept versie; 20 april 2016
Verslag Visitatiecommissie incl. reactie bestuur	definitieve versie; 8 april 2016
Notulen Bestuursvergaderingen	definitieve versies (zonder bijlagen)
Management Letter van de Accountant	niet beoordeeld; pas beschikbaar met het verschijnen van het definitieve jaarverslag
Certificeringsrapport van de Actuaris	concept versie; 4 mei 2016
(Formeel) overleg met het bestuur	16 september 2015 13 oktober 2015 19 mei 2016
Overleg met de Visitatiecommissie	3 november 2015 24 maart 2016

Bij het vormen van het oordeel over het jaar 2015 is specifiek aandacht besteed aan:

- implementatie van veranderende wet- en regelgeving
- (kosten) transparantie
- opvolging en borging van adviezen

Samenstelling

De samenstelling van het verantwoordingsorgaan is hieronder weergegeven:

Vertegenwoordiger namens	Naam	Aanvang	Einde
Werkgever	A.F. Elzinga	1 oktober 2011	1 juli 2018 ¹²
Werknemers	J. Hooghiem	28 januari 2015	28 januari 2019
Gepensioneerden	A.E.C. Faas	28 januari 2015	28 januari 2019

De zittingsduur voor leden van het verantwoordingsorgaan is vastgesteld op 4 jaar. De leden kunnen worden herbenoemd voor een volgende termijn.

De leden van het verantwoordingsorgaan hebben van het bestuur de mogelijkheid gekregen om in een periode van ongeveer drie jaar hun Deskundigheidsniveau A te behalen om zodoende een goede gesprekspartner te blijven van het bestuur in een continu veranderende wereld van pensioenen. Daarnaast nemen de leden van het verantwoordingsorgaan regelmatig deel aan bijeenkomsten van bijvoorbeeld de Pensioenfederatie of DNB.

Evaluatie oordeel 2013 & 2014

Het verantwoordingsorgaan heeft, na overleg met de visitatiecommissie, geconstateerd dat het verslag van de visitatiecommissie zoals dat in de jaarverslagen van 2013 en 2014 is opgenomen niet het volledige verslag betreft. Derhalve heeft het verantwoordingsorgaan niet de beschikking gehad over volledige informatie bij het vormen van haar oordeel over deze periode.

Het verantwoordingsorgaan heeft het volledige verslag alsnog beoordeeld en komt tot de conclusie dat het besluit over de wijziging van het systeem voor inhaalindexatie (FIFO → LIFO) niet in consensus is genomen en dat er geen noodzaak was om het besluit op dat moment te nemen.

Klachten

Er spelen reeds langere tijd een aantal klachten van gepensioneerde leden en inactieven. De lange doorlooptijd van afhandeling baart het verantwoordingsorgaan zorgen. Het verantwoordingsorgaan kent onvoldoende detail om te beoordelen welk (financieel) risico het fonds loopt indien bepaalde besluiten moeten worden herzien en/of teruggedraaid.

Daarnaast is het verantwoordingsorgaan verrast te lezen dat het besluit over de inhaalindexatie (FIFO → LIFO) voornamelijk kwalitatief is onderbouwd. Nu er klachten lopen over onder andere dit besluit, worden kwantitatieve analyses gemaakt. Het verantwoordingsorgaan is van mening dat dergelijke besluiten reeds bij de besluitvorming kwantitatief moeten worden beoordeeld.

Kostendekkende premie

De afgesproken premie moet voldoende zijn om in de volledige opbouw van de actieven te kunnen voorzien. Nu er gekozen is voor een gedempte premie met verwacht rendement, waar tevens component(en) in opgenomen zijn welke niet ten goede komen aan pensioenopbouw, vraagt het verantwoordingsorgaan zich af of deze premie toereikend is. Uit de beoordeelde stukken blijkt dat de feitelijke en de gedempte premie lager zijn dan de kostendekkende premie. De ambities van het fonds werden al een aantal jaren niet gehaald en met een te lage premie in combinatie met teleurstellende resultaten lijkt de ambitie niet meer reëel.

¹² Herbenoemd per 1 juli 2014 voor een nieuwe termijn van 4 jaar.

Transparantie

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur aanzienlijk transparanter is naar de organen en de deelnemers. Ook de website bevat meer informatie en is actueler. Een verbeterpunt is het tijdig publiceren van de herstelplannen.

Er zijn in het afgelopen jaar vele adviezen uitgebracht. Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur niet ten allen tijde formeel en tijdig reageert. Ook is het voor het verantwoordingsorgaan niet duidelijk hoe het bestuur de aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan als actie borgt en terugkoppelt.

Het verantwoordingsorgaan constateert dat er beperkt is gecommuniceerd over de uitkomsten van de haarbaarheidstoets en de bijbehorende parameters van de risicohouding. Dit was wel de intentie tijdens het adviestraject (VO 15.0005).

Het fonds heeft gebruik gemaakt van een mogelijkheid om de risicohouding en het beleggingsbeleid van het fonds aan te passen in situatie van onderdekking. Het bestuur heeft besloten meer risico te nemen om de kans op het realiseren van de indexatieambitie te vergroten. Het verantwoordingsorgaan is van mening dat de risicobereidheid bij de deelnemers had moeten worden getoetst alvorens dit besluit genomen had kunnen worden.

Kosten

De totale kosten zijn afgelopen jaar met bijna 15,8% gestegen ten opzichte van 2014. Het jaarverslag spreekt echter over een stijging van uitsluitend de uitvoeringskosten 6,5%. Het verantwoordingsorgaan kan de totale stijging niet verklaren. Daarnaast is het verantwoordingsorgaan van mening dat de kosten kritisch moeten worden gemanaged.

Eindoordeel

Het verantwoordingsorgaan ziet een positieve omslag bij het bestuur en ziet de samenwerking tussen het bestuur en het verantwoordingsorgaan steeds verder verbeteren. Daarnaast is het verantwoordingsorgaan positief over de inzet en betrokkenheid van het bestuur voor het fonds. Het is een roerige periode met grote uitdagingen. Het verantwoordingsorgaan heeft er vertrouwen in dat het bestuur hierin de juiste koers weet te kiezen. Daarnaast wenst het verantwoordingsorgaan het bestuur veel wijsheid bij de strategische heroverwegingen die momenteel plaatsvinden.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het beleid en de resultaten daarvan over 2015. In deze reactie gaat het bestuur kort in op een aantal onderwerpen die het verantwoordingsorgaan in zijn oordeel heeft betrokken.

Kwantitatieve beoordeling besluiten

Het beleidsbesluit om ten aanzien van inhaalindexatie LIFO toe te passen is genomen op grond van kwalitatieve overwegingen. In diverse berichtgevingen zijn deze overwegingen toegelicht. De kwantitatieve gevolgen in de zin van effecten voor de diverse belanghebbenden waren, ook zonder exacte doorrekeningen, voorzienbaar en bekend. Op verzoek van een aantal belanghebbenden heeft het bestuur alsnog de exacte doorrekeningen uit laten voeren. Naar de mening van het bestuur heeft het daarmee kunnen aantonen dat de met de besluitvorming beoogde effecten ook daadwerkelijk worden bereikt.

Kostendekkende premie

Het verantwoordingsorgaan vraagt zich af, nu de feitelijke en gedempte premie lager zijn dan de kostendekkende premie, of de premie die het fonds ontvangt nog wel toereikend is. Gezien het CDC-karakter is de premie die het fonds ontvangt een gegeven gedurende de looptijd van de pensioenovereenkomst, dus tot 1 januari 2018. Door de keuze voor een gedempte premie op basis van verwacht rendement, in samenhang met de beschikbare middelen in het opbouwdepot, is het de verwachting dat de opbouw ook in 2017 nog kan worden toegekend. De ambitie qua pensioenopbouw lijkt nog steeds reëel, maar het opbouwdepot raakt snel leeg. Voor wat betreft de periode vanaf 2018 staat, in geval van een aanhoudende lage rente, deze ambitie inderdaad onder druk.

Het bestuur zal kritisch toetsen of de premie die sociale partners voornemens zijn met ingang van 2018 toe te kennen, voldoende is om de ambitie voor de daaropvolgende contractperiode waar te kunnen maken.

Transparantie

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur transparanter dan eerder is naar de organen en de deelnemers, dat de website meer informatie bevat en actueler is. Transparantie en heldere en duidelijke communicatie acht het bestuur inderdaad van groot belang. Gedurende het verslagjaar is daar veel tijd en aandacht aan besteed. Het bestuur is verheugd te vernemen dat de effecten daarvan zichtbaar zijn. Ook naar de toekomst zal hier blijvende aandacht aan worden besteed.

Inzicht in de risicobereidheid onder de deelnemers heeft het bestuur onder andere door de dialoog met de sociale partners en met de leden van het verantwoordingsorgaan. Om dit inzicht verder te vergroten wordt dit onderwerp ook besproken met medewerkers en gepensioneerden tijdens een tweetal bijeenkomsten die worden gehouden in de zomer van 2016.

Het bestuur zal de procesgang rondom adviezen van het verantwoordingsorgaan, inclusief de opvolging van aanbevelingen, volgen via de bestuursvergaderingen. Op die manier vindt borging plaats en wordt beter inzicht gegeven in de uitkomsten via de verslaglegging van het bestuur.

Kosten

Het verantwoordingsorgaan signaleert dat de totale kosten met 15,8% zijn gestegen ten opzichte van 2014. Dit betreft de optelsom van vermogensbeheerkosten en algemene/pensioenbeheerkosten. De stijging van de vermogensbeheerkosten is toe te rekenen aan een uitbreiding van de aandelenportefeuille in 2015. Aandelenbeheer is duurder dan obligatiebeheer en door de aanpassing is sprake van een toename van de transactiekosten. De algemene/pensioenbeheerkosten (uitvoeringskosten) zijn gestegen met 6,5%. Deze stijging is volledig toe te rekenen aan het vervallen van de koepelvrijstelling met ingang van 2015 als gevolg waarvan BTW moet worden betaald over de pensioenuitvoering. Het fonds heeft daartegen bezwaar gemaakt. Ook de advieskosten die samenhangen met deze bezwaarprocedure zijn meegenomen in deze kostenstijging. Als deze "BTW-kosten" buiten beschouwing worden gelaten dan is feitelijk sprake van een lichte kostendaling ten opzichte van 2014. In paragraaf 3.5 van het jaarverslag is voorgaande nader toegelicht.

Het bestuur spreekt tot slot haar waardering uit voor de getoonde inzet van het verantwoordingsorgaan over het afgelopen verslagjaar.

12 Vooruitblik

Het jaar 2016 is gestart met historisch lage rentestanden en nog steeds onstabiele financiële markten. Met als gevolg een dalende beleidsdekkingsgraad. Het bestuur heeft kenbaar gemaakt dat ook voor ons pensioenfonds kortingen niet uit te sluiten zijn. Het toeslagdepot voor de indexatie van actieve deelnemers is, na toekenning van de toeslag per 1 januari 2016, leeg. Met ingang van 2017 zal eventuele toeslag, net als voor gewezen deelnemers, voor actieve deelnemers voorwaardelijk op basis van de prijsindex plaatsvinden. Ook actieve deelnemers kunnen dan indexatieachterstand oplopen. Door de lage rente is de nieuwe pensioenopbouw duurder geworden waardoor uit het opbouwdepot geput moet worden om deze toe te kunnen kennen. Het opbouwdepot raakt daardoor snel uitgeput. Het herstelplan dat in maart 2016 is vastgesteld geeft aan dat herstel mogelijk is zonder gebruik te maken van aanvullende maatregelen. Er worden op dit moment dan ook geen extra maatregelen genomen.

Voorgaande vraagt, meer nog dan voorheen, zorgvuldige communicatie. Het bestuur is voornemens om, naast de reguliere communicatieuitingen, medio 2016 een aantal sessies met deelnemers en gepensioneerden te organiseren. Naast informeren zal het doel tevens het aangaan van de dialoog met betrekking tot de risicohouding zijn. Na het vernieuwen van de website vorig jaar vindt in 2016 een verdergaande digitalisering van de informatievoorziening en de processen plaats. In eerste instantie gericht op de actieve deelnemers, daarna volgen de gewezen deelnemers.

Ook in 2016 zal een haalbaarheidstoets worden uitgevoerd. Afhankelijk van de uitkomst zal opnieuw de dialoog met de sociale partners worden aangegaan.

In 2015 is gestart met de voorbereiding van uitbestedingstrajecten op het gebied van enerzijds aandelenbeheer en anderzijds vastrentende waarden. In 2016 zullen deze uitbestedingen worden afgerond.

Het bestuur zal in 2016 het beleid op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen tegen het licht houden om te kijken of verdere stappen mogelijk en verantwoord zijn.

Zoals hiervoor al aangegeven is de in 2015 gestarte strategische discussie voor wat betreft de toekomst van het fonds nog gaande. Afhankelijk van de uitkomst hiervan zal vervolgens de dialoog met de diverse stakeholders hierover worden gezocht.

Groningen, 8 juni 2016

A.J. den Herder

Mw. J. Hermes

Mw. A. de Jong-Nonner

P.L. Kwast (secretaris)

I.M. Oudejans

C.S. Pisuisse (voorzitter)

R. Snijder

M.W.J. de Wilde

Jaarrekening

13 Jaarrekening

13.1 Balans per 31 december 2015

bedragen x € 1.000

		31-12-2015	31-12-2014
		€	€
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	(1)		
Vastgoedbeleggingen		100.468	96.618
Aandelen		643.740	455.990
Vastrentende waarden		602.973	716.614
Derivaten		6.806	88.164
Overige beleggingen		7.056	3.569
		<u>1.361.043</u>	<u>1.360.955</u>
Beleggingen voor risico deelnemers	(2)	915	1.031
Vorderingen en overlopende activa	(3)	259	315
Overige activa	(4)	4.146	441
TOTAAL ACTIVA		<u><u>1.366.363</u></u>	<u><u>1.362.743</u></u>
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(5)		
Stichtingskapitaal		0	0
Algemene reserve		42.318	92.377
Toeslagdepot		0	9.186
Opbouwdepot		0	10.151
		<u>42.318</u>	<u>111.714</u>
Technische voorzieningen	(6)	1.308.789	1.243.262
Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers	(7)	915	1.031
Derivaten	(8)	5.378	5.493
Overige schulden en overlopende passiva	(9)	8.963	1.242
TOTAAL PASSIVA		<u><u>1.366.363</u></u>	<u><u>1.362.743</u></u>

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 77.

13.2 Staat van baten en lasten

bedragen x € 1.000

		2015		2014	
		€	€	€	€
BATEN					
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds	(10)		28.849		26.814
Premiebijdragen risico deelnemers	(11)		0		10
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(12)		13.156		207.403
Beleggingsresultaten risico deelnemers	(13)		-11		193
Overige baten	(14)		16		2.986
TOTAAL BATEN			<u>42.010</u>		<u>237.406</u>
LASTEN					
Pensioenuitkeringen	(15)		37.899		38.293
Pensioenuitvoeringskosten	(16)		1.197		1.636
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	(17)				
- Pensioenopbouw		25.396		21.602	
- Toeslagverlening		9.245		17.972	
- Rentetoevoeging		2.226		3.922	
- Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten		-38.052		-39.034	
- Wijziging marktrente		67.244		200.959	
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		3.986		3.744	
- Aanpassing sterftekansen		0		-1.235	
- Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		-4.460		-1.654	
			<u>65.585</u>		<u>206.275</u>
Mutatie overige technische voorzieningen	(18)		-58		1.618
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	(19)		-116		91
Saldo overdracht van derden	(20)		-3.346		-3.774
Overige lasten	(21)		10.245		31
TOTAAL LASTEN			<u>111.406</u>		<u>244.171</u>
SALDO VAN BATEN EN LASTEN			<u>-69.396</u>		<u>-6.765</u>

		2015		2014	
		€	€	€	€
Bestemming van het saldo van baten en lasten					
Algemene reserve			-69.396		135
Toeslagdepot			0		-11.246
Opbouwdepot			0		4.346
			<u>-69.396</u>		<u>-6.765</u>

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 100.

13.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

bedragen x € 1.000

	2015		2014	
	€	€	€	€
Kasstroom uit pensioenactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen premies	26.533		26.641	
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	3.525		6.139	
Overig	108		2.958	
		30.166		35.738
Uitgaven				
Betaalde pensioenuitkeringen	-37.920		-38.350	
Betaald in verband met overdracht van rechten	-179		-2.345	
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-1.744		-1.688	
Overige kosten	-118		-31	
		-39.961		-42.414
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten		-9.795		-6.676
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	6.661		8.859	
Verkopen en aflossingen van beleggingen	436.464		134.039	
Overig	449		0	
		443.574		142.898
Uitgaven				
Aankopen beleggingen	-425.742		-135.259	
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-845		-723	
		-426.587		-135.982
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten		16.987		6.916
Netto kasstroom		7.192		240
Mutatie liquide middelen		7.192		240
Samenstelling geldmiddelen		2015		2014
	€		€	
Liquide middelen primo boekjaar		4.010		3.770
Liquide middelen ultimo boekjaar		11.202		4.010
Waarvan:				
Voor risico pensioenfonds		11.202		4.010
Voor risico deelnemers		0		0

13.4 Toelichting op de jaarrekening

13.4.1 Algemeen

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds Gasunie ('het pensioenfonds'), is statutair gevestigd te Groningen en is opgericht op 15 september 1965. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41009373.

Het doel van het pensioenfonds is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregelingen van de N.V. Nederlandse Gasunie en de aangesloten onderneming GasTerra B.V..

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfonds. Het bestuur heeft op 8 juni 2016 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

13.4.2 Grondslagen

13.4.2.1 Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in Euro's x 1.000, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Valutatermijntransacties worden gewaardeerd tegen de termijnkoers die op de balansdatum geldt voor termijntransacties met een looptijd die gelijk is aan de resterende looptijd van het aangegane termijncontract. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Stelselwijziging

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingswijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

In 2015 zijn twee schattingswijzigingen verwerkt. Beide hangen samen met wijzigingen in de door DNB voorgeschreven rekenrente waartegen de voorziening voor pensioenverplichtingen contant wordt gemaakt.

Op 1 januari 2015 heeft DNB de rekenrente (RTS) aangepast waarbij deze niet meer gebaseerd is op een driemaandsmiddeling. Het laatste kwartaal van 2014 daalde de rente. Door de middeling, zoals die 31 december 2014 nog van toepassing was, werd deze daling, en daarmee de toename van de verplichtingen, gedempt. De aanpassing van de rentemethodiek leidde per 1 januari 2015 daardoor tot een toename van de pensioenvoorziening met ongeveer € 52,5 miljoen. Dit is in de jaarrekening 2014 ook als gebeurtenis na balansdatum toegelicht. De schattingswijziging (vervallen driemaandsmiddeling) is in de jaarrekening 2015 per ultimo boekjaar genomen. Dit heeft tot gevolg dat het effect afwijkt van het effect zoals opgenomen in de jaarrekening 2014. Ultimo boekjaar is het effect van het afschaffen van de driemaandsmiddeling niet negatief geweest, maar juist positief ten opzichte van de situatie dat de driemaandsmiddeling niet was afgeschaft. Dat komt omdat de rente gedurende de laatste maanden van 2015 licht is gestegen en daardoor juist tot een afname van de pensioenverplichting heeft geleid. Het effect van het afschaffen van de middeling per 31 december 2015 bedraagt circa € 13,9 miljoen positief (1,2%-punt positief op de dekkingsgraad).

Daarnaast heeft DNB op 15 juli 2015 de rentecurve (UFR) aangepast. Deze is voor verplichtingen met een looptijd van meer dan 20 jaar naar beneden bijgesteld. Per 31 december 2015 heeft deze aanpassing er toe geleid dat de voorziening voor pensioenverplichtingen met € 27,5 miljoen is toegenomen (2,4%-punt negatief op de dekkingsgraad).

Beide effecten zijn in de resultatenrekening verwerkt als onderdeel van de mutatie voorziening voor pensioenverplichtingen en hebben het resultaat duidelijk beïnvloed, per saldo met 13,6 miljoen euro negatief. Het gezamenlijke, effect op de actuele dekkingsgraad is ongeveer 1,2%-punt negatief. Het effect van deze schattingswijziging voor toekomstige jaren is niet in te schatten, want deze is afhankelijk van de toekomstige ontwikkeling van rentecurves.

Inclusief voorstaande effecten is de RTS (rekenrente) in 2015 fors gedaald. Het totale effect van de renteontwikkeling op de actuele dekkingsgraad is een daling van 5,6 procent.

Dekkingsgraden

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans. Hierbij worden zowel de beleggingen voor risico deelnemer als de voorzieningen voor risico deelnemer buiten beschouwing gelaten.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden.

De reële dekkingsgraad conform definitie FTK is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie.

Foutenherstel

Indien een materiële fout na de vaststelling van de jaarrekening wordt geconstateerd, wordt deze middels een retrospectieve verwerking hersteld. Dit houdt in dat het eigen vermogen aan het einde van het voorafgaande boekjaar wordt herrekend alsof de fout niet heeft plaatsgevonden. Het verschil tussen het eigen vermogen aan het eind van het voorafgaande boekjaar voor en na herrekening, wordt vervolgens verwerkt als een rechtstreekse mutatie van het eigen vermogen aan het begin van het huidige boekjaar.

De bate of last als gevolg van een eventueel herstel van een niet-materiële fout wordt verwerkt in de winst-en-verliesrekening van het huidige boekjaar.

Het pensioenfonds heeft in de jaarrekening van het huidige boekjaar geen foutenherstel toegepast.

13.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van actuele waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen actuele waarde.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers of afgegeven intrinsieke waarde. De marktwaarde van niet-beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde vastgoedbelegging per balansdatum.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum of afgegeven intrinsieke waarde.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum of afgegeven intrinsieke waarde.

De lopende interest op vastrentende waarden wordt gepresenteerd als onderdeel van de marktwaarde van de vastrentende waarden.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op actuele waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Indien een derivatenpositie negatief is wordt het bedrag onder de schulden verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Beleggingen voor risico deelnemers

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen voor risico van het pensioenfonds worden aangehouden.

Securities lending

Het pensioenfonds is betrokken bij één of meer securities-lendingprogramma's, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities-lendingcontract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor deze beleggingen.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op actuele waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Vorderingen en overlopende activa worden onderscheiden van vorderingen in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.208. Conform RJ 610.208 mogen overige vorderingen en schulden inzake vastgoedbeleggingen, aandelen en vastrentende waarden betreffende te vorderen respectievelijk te betalen posities of tijdelijke banksaldi in verband met beleggingstransacties onder de beleggingsrubrieken vastgoedbeleggingen, aandelen en vastrentende waarden worden geclassificeerd indien deze door het pensioenfonds niet kunnen worden aangewend voor andere doelen dan beleggingstransacties. In deze jaarrekening worden, conform RJ 610.213, de beleggingsvorderingen naar aard en omvang gepresenteerd onder de overige beleggingen.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

De pensioenregeling is per 1 juli 2013 gewijzigd in een middelloonregeling met "Collective Defined Contribution" (CDC)-als financiering. Omdat deze wijziging een overdracht van risico's van de werkgever naar de deelnemer met zich meebrengt, hebben de werkgevers N.V. Nederlandse Gasunie en GasTerra B.V. een toeslagdepot en een opbouwdepot gevormd om de overdracht van risico's van de werkgever naar de deelnemer te compenseren.

Het toeslagdepot is bedoeld ter financiering van de toeslag van de actieven. Het opbouwdepot is bedoeld ter financiering van de pensioenopbouw. Zowel het opbouwdepot als het toeslagdepot wordt jaarlijks vermeerderd met het fondsrendement. Voor het opbouwdepot geldt verder dat indien de feitelijke premie ter financiering van de opbouw hoger is dan de actuarieel benodigde premie, het meerdere gedoteerd wordt aan het opbouwdepot.

Per 1 januari heeft DNB de regelgeving aangepast voor wat betreft posten die meetellen voor de bepaling van de dekkingsgraad. Om hierbij, voor wat betreft de vermogenspositie van het pensioenfonds, aan te sluiten heeft een presentatiewijziging in de jaarrekening plaatsgevonden.

Zowel het toeslagdepot als het opbouwdepot maken per 1 januari 2015 niet langer deel uit van de bestemmingsreserves zoals in voorgaand boekjaar.

Het opbouwdepot is per 1 januari 2015 gepresenteerd onder de overlopende passiva. Doordat bestemmingsdepots buiten de dekkingsgraad vallen heeft het pensioenfonds gebruik gemaakt van de mogelijkheid om het opbouwdepot te presenteren als overlopend passief in plaats van als een bestemmingsreserve.

Het toeslagdepot is per 1 januari 2015 gepresenteerd onder de technische voorzieningen als gevolg van een bestuursbesluit en aanpassing van de ABTN waarna het toeslagdepot een onvoorwaardelijk karakter heeft gekregen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen en voldoen aan de criteria voor opname onder pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds. Voor het toeslagdepot geldt verder dat aan de actieve deelnemers een toeslag in 2015 is verleend van 1,53% waarmee het toeslagdepot volledig is uitgenut.

In tegenstelling tot voorgaand boekjaar maakt per 1 januari 2015 alleen het toeslagdepot deel uit van het vermogen dat wordt gehanteerd bij de berekening van de dekkingsgraad en worden de technische voorzieningen vermeerderd met de tegenwaarde van het toeslagdepot.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex-ante- condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- De gehanteerde marktrente die gebaseerd is op de rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB, rekening houdend met een looptijd van de uitkeringen. Ultimo 2015 is het contant maken met deze rentetermijnstructuur vergelijkbaar met het contant maken met een vaste rente van 1,7% over de hele looptijd (ultimo 2014: 1,9%).
- Overlevingstafels, te weten de AG-prognosetafels 2014 met ervaringssterfte op basis van ervaringscorrectiefactoren Towers Watson, fondsspecifieke leeftijds- en geslachtsafhankelijke correctiefactor.
- Actieve deelnemers worden verondersteld een partner te hebben op de pensioendatum. Voor gewezen deelnemers wordt, afhankelijk van het van toepassing zijnde reglement, uitgegaan van bovenstaande onderstelling dan wel de werkelijke burgerlijke staat. Er wordt verondersteld dat alle mannen 3 jaar ouder zijn dan de vrouwelijke verzekerden. Voor pensioengerechtigden wordt uitgegaan van de werkelijke burgerlijke staat.
- Er is geen rekening gehouden met toekomstige toeslagen op pensioenaanspraken.
- Kostenopslag ter grootte van 2,2% van de voorziening voor pensioenverplichtingen in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Overige technische voorzieningen

De voorziening voor arbeidsongeschiktheid is bestemd voor eventuele toekomstige premievrijstelling van per de balansdatum zieke deelnemers. De voorziening is per de balansdatum gelijk aan het totaal van de verwachte toekomstige schadelasten voor de zieke deelnemers.

Deze voorziening wordt post voor post berekend waarbij deelnemers met een ziekteperiode van 42 weken of langer geacht worden arbeidsongeschikt te worden. Van deelnemers met een ziekteperiode van minder dan 42 weken wordt verwacht dat zij zullen reactiveren voor ingang van arbeidsongeschiktheid.

Voorzieningen voor risico van deelnemers

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op actuele waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

13.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van saldo van baten en lasten

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in de staat van baten en lasten.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Extra stortingen en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds*Indirecte beleggingsopbrengsten*

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Beleggingsresultaten risico deelnemers

De grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico pensioenfonds.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds*Pensioenopbouw*

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Indexering en overige toeslagen

Het bestuur streeft naar waardevastheid van de ingegane en premievrije pensioenaanspraken door middel van het verlenen van een jaarlijkse toeslag (indexatie). Maatstaf voor de toeslag verlening is de gemiddelde stijging van de consumentenprijsindex (CPI) voor alle huishoudens (afgeleid) over de maanden augustus, september en oktober zoals gepubliceerd door het CBS, en de hiervoor beschikbare financiële middelen.

Ten aanzien van de verlening van toeslagen geldt de volgende voorwaardelijkheidsverklaring: op de pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal de

prijswontwikkeling. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is met ingang van boekjaar 2013 een reserve gevormd. De toeslagverlening met betrekking tot de actieven die deelnemen aan de middelloonregeling met Collective Defined Contribution" (CDC) wordt hieruit gefinancierd.

De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagen bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald. Met ingang van 2015 heeft de toeslagverlening op de rechten van actieve deelnemers een onvoorwaardelijk karakter gekregen voorzover het toeslagdepot daarvoor toereikend was en is ultimo 2015 een toeslag van 1,53% verleend waardoor het toeslagdepot volledig is uitgenut.

Het pensioenfonds streeft ernaar de pensioenen jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. Deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,181% (2014:0,379%), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

In 2015 hebben, naast de reguliere rentemutatie, twee aanvullende wijzigingen plaatsgevonden. De driemaandsmiddeling is per 1 januari 2015 komen te vervallen. Daarnaast is de UFR in juli 2015 gewijzigd. De UFR wijziging heeft met name gevolgen voor de rentetermijnstructuur vanaf 20 jaar.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorziening voor risico deelnemers.

Pensioenspaarreglement

Sinds 2001 biedt het pensioenfonds zijn deelnemers de mogelijkheid tot "individueel pensioensparen" via het Pensioenspaarreglement. Met het door de deelnemer opgebouwde kapitaal op de pensioendatum kan aanvullend pensioen bij het pensioenfonds worden ingekocht. De individuele pensioenspaarmodule van het pensioenfonds heeft, ondanks de vereiste solidariteitskenmerken, een ander karakter dan de collectieve pensioenregeling. Met name de financiële risico's, waaronder de beleggingsrisico's, komen tijdens de opbouwfase voor rekening van de individuele deelnemers. Door de verdere versoering van de fiscale grenzen is vanaf 1 januari 2015 het niet meer mogelijk om nieuw geld in te leggen. De pensioenspaarregeling is een gesloten regeling geworden.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

13.4.2.4 Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

13.5 Toelichting op de balans per 31 december 2015**ACTIVA****1. Beleggingen voor risico pensioenfonds**

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2015	96.618	455.990	716.614	82.671	3.569	1.355.462
Aankopen	0	159.000	194.571	72.124	0	425.695
Verkopen	-5.757	-14.009	-314.949	-105.386	0	-440.101
Herwaardering	9.614	42.760	6.744	-45.400	449	14.167
Overige mutaties	-7	0	-8	-2.581	3.037	442
Stand per 31 december 2015	100.468	643.740	602.973	1.428	7.056	1.355.665

Schuldpositie derivaten (credit)						5.378
						1.361.043

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2014	89.584	395.433	616.608	49.726	2.708	1.154.059
Aankopen	68	39	135.152	28.208	0	163.467
Verkopen	-5.532	0	-147.508	-2.231	0	-155.270
Herwaardering	12.649	60.518	112.333	13.895	-193	199.201
Overige mutaties	-151	0	28	-6.927	1.054	-5.995
Stand per 31 december 2014	96.618	455.990	716.614	82.671	3.569	1.355.462

Schuldpositie derivaten (credit)						5.493
						1.360.955

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Vastgoedbeleggingen		
Indirecte vastgoedbeleggingen, zijn de participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed	100.365	96.509
Vorderingen	103	109
	<u>100.468</u>	<u>96.618</u>

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2015		2014	
	€	%	€	%
SSGA Europe ex UK index Real Estate Fund	66.758	66,5	57.325	59,3
Altera Vastgoed	24.367	24,3	23.518	24,3
Bouwfonds US Residential	944	0,8	5.902	6,2
CBRE Fund	7.836	7,8	7.506	7,8
	<u>99.905</u>	<u>99,4</u>	<u>94.251</u>	<u>97,6</u>

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Aandelen		
Beursgenoteerde en niet beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	<u>643.740</u>	<u>455.990</u>

Alle aandelenbeleggingen vinden eveneens als in voorgaand boekjaar plaats in het BlackRock Fund.

Vastrentende waarden

Obligaties	590.418	695.317
Hypotheken	12.555	14.297
Deposito's en dergelijke	0	7.000
	<u>602.973</u>	<u>716.614</u>

Binnen twee fondsen wordt in obligaties belegd. Ultimo boekjaar bedragen deze fondsen meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2015		2014	
	€	%	€	%
US staatsobligaties	65.505	10,9	81.584	11,4
Lombard Odier Bond Funds	524.913	87,0	613.733	85,6
	<u>590.418</u>	<u>97,9</u>	<u>695.317</u>	<u>97,0</u>

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Derivaten		
Valutaderivaten	2.234	921
Rentederivaten	6.671	92.884
Grondstofderivaten	-2.099	-5.641
	<u>6.806</u>	<u>88.164</u>

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2015:

2015 Type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten 14-01-2016<>14-03-2016		401.311	-3.143	2.234	5.377
Rentederivaten 15-01-2018<>02-06-2047		180.000	6.671	6.671	0
Grondstofderivaten		0	-2.099	-2.099	0
		<u>581.311</u>	<u>1.429</u>	<u>6.806</u>	<u>5.377</u>

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2014:

2014 Type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten 14-01-2015<>12-03-2015		261.147	-4.572	921	5.493
Rentederivaten 02-07-2015<>08-01-2024		272.946	92.884	92.884	0
Grondstofderivaten		0	-5.641	-5.641	0
		<u>534.093</u>	<u>82.671</u>	<u>88.164</u>	<u>5.493</u>

Ultimo 2015 heeft het pensioenfonds geen swaps uitstaan. Ultimo 2014 waren er nog zekerheden ontvangen voor de swaps voor een bedrag van € 62,1 miljoen. Voor de overige derivaten zijn zekerheden door derden gesteld ten bedrage van € 12,2 miljoen (2014: € 18,2 miljoen) en zijn door het pensioenfonds zekerheden gesteld ten bedrage van € 3,2 miljoen (2014: € 3,5 miljoen).

Alle gestelde zekerheden zijn ultimo 2015 verricht in de vorm van staatsleningen. Het pensioenfonds beschikt ultimo 2015 niet meer over kasgeld dat als onderpand/collateral is ontvangen van de zijde van BNP Paribas (2014: € 660 duizend).

Het onder grondstofderivaten gepresenteerde bedrag ad € -2.099 duizend heeft betrekking op de nog af te wikkelen schuldpositie.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Overige beleggingen		
Liquide middelen (op beleggingsrekeningen)	<u>7.056</u>	<u>3.569</u>

Securities lending

Het fonds is betrokken bij securities-lendingprogramma's, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. De beheerders hanteren hiervoor strikte richtlijnen die er onder andere op gericht zijn dat er voldoende onderpand wordt gesteld en dat het stemrecht kan worden uitgeoefend. Beleggingen die in het kader van een securities-lendingcontract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor deze beleggingen.

Het fonds leent zelf op bijna permanente basis staatsobligaties in vanuit het EMU staatsleningenfonds dat wordt beheerd door Lombard Odier. Deze ingeleende effecten worden gebruikt bij het stellen van onderpand door het fonds bij andere marktpartijen.

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen marktwaarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de marktwaarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de marktwaarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de marktwaarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingssystemen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

	<u>Genoteerde marktprijzen</u>	<u>Onafhankelijke taxaties</u>	<u>NCW berekening</u>	<u>Andere methode</u>	<u>Totaal</u>
Per 31 december 2015					
Vastgoedbeleggingen	66.758	33.710	0	0	100.468
Aandelen	643.740	0	0	0	643.740
Vastrentende waarden	602.973	0	0	0	602.973
Derivaten	0	0	1.428	0	1.428
Overige beleggingen	0	0	0	7.056	7.056
	<u>1.313.471</u>	<u>33.710</u>	<u>1.428</u>	<u>7.056</u>	<u>1.355.665</u>

	<u>Genoteerde marktprijzen</u>	<u>Onafhankelijke taxaties</u>	<u>NCW berekening</u>	<u>Andere methode</u>	<u>Totaal</u>
Per 31 december 2014					
Vastgoedbeleggingen	57.325	39.293	0	0	96.618
Aandelen	455.990	0	0	0	455.990
Vastrentende waarden	716.614	0	0	0	716.614
Derivaten	0	0	82.671	0	82.671
Overige beleggingen	0	0	0	3.569	3.569
	<u>1.229.929</u>	<u>39.293</u>	<u>82.671</u>	<u>3.569</u>	<u>1.355.462</u>

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Aandelen	336	351
Vastrentende waarden	579	680
	<u>915</u>	<u>1.031</u>

3. Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen op de werkgever(s)	77	192
Vorderingen op deelnemers van het pensioenfonds	165	0
Overige vorderingen en overlopende activa	17	123
	<u>259</u>	<u>315</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

De vordering op de werkgever(s) betreft een correctie op de voorschot premie naar aanleiding van de voorlopige premieafrekening.

De vorderingen op de deelnemers van het pensioenfonds bestaat uit in het verleden teveel uitgekeerde pensioenen die worden teruggevorderd.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
4. Overige activa		
Liquide middelen op niet-beleggingsrekeningen	<u>4.146</u>	<u>441</u>

De tegoeden bij banken staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

Per ultimo boekjaar staat tijdelijk € 2,0 miljoen beleggingsliquiditeiten op de bankrekening van het pensioenfonds als onderdeel van het totale tegoed.

PASSIVA

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
5. Stichtingskapitaal en reserves		
Algemene reserve	42.318	92.377
Toeslagdepot	0	9.186
Opbouwdepot	0	10.151
	<u>42.318</u>	<u>111.714</u>

De pensioenregeling is per 1 juli 2013 gewijzigd in een middelloonregeling met "Collective Defined Contribution" (CDC)-als financiering. Omdat deze wijziging een overdracht van risico's van de werkgever naar de deelnemer met zich meebrengt, hebben de werkgevers N.V. Nederlandse Gasunie en GasTerra B.V. een toeslagdepot en een opbouwdepot gevormd om de overdracht van risico's van de werkgever naar de deelnemer te compenseren.

Het toeslagdepot is bedoeld ter financiering van de toeslag van de actieven. Het opbouwdepot is bedoeld ter financiering van de pensioenopbouw. Zowel het opbouwdepot als het toeslagdepot wordt jaarlijks vermeerderd met het fondsrendement. Voor het opbouwdepot geldt verder dat indien de feitelijke premie ter financiering van de opbouw hoger is dan de actuariel benodigde premie, het meerdere gedoteerd wordt aan het opbouwdepot.

Per 1 januari heeft DNB de regelgeving aangepast voor wat betreft posten die meetellen voor de bepaling van de dekkingsgraad. Om hierbij, voor wat betreft de vermogenspositie van het pensioenfonds, aan te sluiten heeft een presentatiewijziging in de jaarrekening plaatsgevonden. Zowel het toeslagdepot als het opbouwdepot maken per 1 januari 2015 niet langer deel uit van de bestemmingsreserves zoals in voorgaand boekjaar.

Het opbouwdepot is per 1 januari 2015 gepresenteerd onder de overlopende passiva. Doordat bestemmingsdepots buiten de dekkingsgraad vallen heeft het pensioenfonds gebruik gemaakt van de mogelijkheid om het opbouwdepot te presenteren als overlopend passief in plaats van als een bestemmingsreserve.

Het toeslagdepot is per 1 januari 2015 gepresenteerd onder de technische voorzieningen als gevolg van een bestuursbesluit en aanpassing van de ABTN waarna het toeslagdepot een onvoorwaardelijk karakter heeft gekregen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen en voldoen aan de criteria voor opname onder pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds. Voor het toeslagdepot geldt verder dat aan de actieve deelnemers een toeslag in 2015 is verleend van 1,53% waarmee het toeslagdepot volledig is uitgenut.

In tegenstelling tot voorgaand boekjaar maakt per 1 januari 2015 alleen het toeslagdepot deel uit van het vermogen dat wordt gehanteerd bij de berekening van de dekkingsgraad en worden de technische voorzieningen vermeerderd met de tegenwaarde van het toeslagdepot.

	Algemene reserve	Toeslagdepot	Opbouwdepot	Totaal
Stand per 1 januari 2014	92.242	20.432	5.805	118.479
Bestemming van saldo baten en lasten	135	-11.246	4.346	-6.765
Stand per 1 januari 2015	92.377	9.186	10.151	111.714
Presentatiewijziging	19.337	-9.186	-10.151	0
Bestemming van saldo baten en lasten	-69.396	0	0	-69.396
Stand per 31 december 2015	42.318	0	0	42.318

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

	2015	2014
	%	%
De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:		
Nominale dekkingsgraad	103,2	109,0
Reële dekkingsgraad	86,2	-
Beleidsdekkingsgraad	105,5	-

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan worden gekarakteriseerd als een reservetekort daar de beleidsdekkingsgraad per ultimo boekjaar van 105,5% lager is dan de dekkingsgraad behorende bij het VEV van 124,9% (2014: 114,9%). Er is geen sprake van een dekkingstekort daar de beleidsdekkingsgraad per ultimo boekjaar 105,5% hoger is dan de dekkingsgraad behorende bij het MVEV van 104,2% (2014: 104,2%).

Het pensioenfonds heeft gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot eenmalige vergroting van het risicoprofiel. Dit heeft geleid tot een stijging van het VEV met circa 10%-punten in combinatie met hogere risicoparameters bij het nFTK. Er is gekozen voor het verhogen van het risicoprofiel omdat bij het nieuwe strategische beleggingsbeleid een hoger rendement wordt verwacht bij een aanvaardbaar risico waardoor beter aan de doelstellingen van het fonds kan worden voldaan.

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

De reële dekkingsgraad conform definitie FTK is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de meest recente inschatting van (nominale) dekkingsgraden over de laatste 12 maanden.

Het vereist vermogen is te beschouwen als de wettelijk vereiste solvabiliteitsmarge. De algemene reserve van het pensioenfonds is lager dan het vereist eigen vermogen en het minimaal vereist vermogen.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist vermogen op 31 december:

	2015	2014
	€	€
Stichtingskapitaal en reserves	42.318	111.714
Minimaal vereist eigen vermogen	55.046	52.217
Vereist eigen vermogen	325.888	184.875

Herstelplan

Als gevolg van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader en de financiële positie van het pensioenfonds, heeft het pensioenfonds een nieuw herstelplan per juli 2015 bij de toezichthouder DNB ingediend. Deze heeft het herstelplan goedgekeurd.

Uit het herstelplan blijkt dat, gegeven de wettelijk voorgeschreven manier van berekenen, het pensioenfonds binnen vijf jaar een beleidsdekkingsgraad heeft die tenminste gelijk is aan de vereiste dekkingsgraad.

Op grond van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een (aanvangs)haalbaarheidstoets uitvoeren en moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid reëel en haalbaar is, als ook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft vanuit het niveau van het minimaal vereiste dekkingsgraad.

In september 2015 is de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. De uitkomsten van deze toets zijn getoetst aan de risicohouding op lange termijn. De door het pensioenfonds vastgestelde beleidsgrenzen voldoen aan de uitkomsten van de aanvangshaalbaarheidstoets.

In april 2016 is een nieuw herstelplan opgesteld en bij DNB ingediend welke het herstelplan heeft goedgekeurd.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
6. Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	1.306.970	1.241.385
Overige technische voorzieningen	1.819	1.877
	<u>1.308.789</u>	<u>1.243.262</u>

	2015	2014
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		
Stand per begin boekjaar	1.241.385	1.035.109
Pensioenopbouw	25.396	21.602
Toeslagverlening	9.245	17.972
Rentetoevoeging	2.226	3.922
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-38.052	-39.034
Wijziging rentetermijnstructuur	67.244	200.959
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	3.986	3.744
Aanpassing sterftekansen	0	-1.235
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-4.460	-1.654
	<u>1.306.970</u>	<u>1.241.384</u>

Ultimo boekjaar bedraagt de gemiddelde discontovoet 1,7% (2014: 1,9%).

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

Per 1 januari heeft een presentatiewijziging in de jaarrekening plaatsgevonden. Het toeslagdepot maakt per 1 januari 2015 niet langer deel uit van de bestemmingsreserves zoals in voorgaand boekjaar.

Het toeslagdepot is per 1 januari 2015 gepresenteerd onder de technische voorzieningen als gevolg van een bestuursbesluit en aanpassing van de ABTN waarna het toeslagdepot een onvoorwaardelijk karakter heeft gekregen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen en voldoen aan de criteria voor opname onder pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds.

Per 1 januari bedroeg het toeslagdepot € 9.186 duizend. In 2015 is het toeslagdepot opgerent met het fondsrendement. Ultimo boekjaar is aan de actieve deelnemers een toeslag verleend van 1,53% waarmee het toeslagdepot volledig is uitgenut.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,181% (2014: 0,379%), op basis van de éénjaarsrente op de interbancaire swapmarkt aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuair berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuair berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging rentetermijnstructuur

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. De rentetermijnstructuur eind 2015 is lager (1,7% i.p.v. 1,9%) dan die van eind 2014. In 2015 hebben, naast de reguliere rentemutatie, twee aanvullende wijzigingen plaatsgevonden. De driemaandsmiddeling is per 1 januari 2015 komen te vervallen. Daarnaast is de UFR in juli 2015 gewijzigd. De UFR wijziging heeft met name gevolgen voor de rentetermijnstructuur vanaf 20 jaar. Per saldo hebben deze effecten geleid tot een stijging van de technische voorzieningen, en daarmee een negatief effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 van 5,6%-punt.

	<u>Rentepercentage per 31 december</u>
2013	2,8
2014	1,9
2015	1,7

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Toevoeging aan de technische voorzieningen	4.172	6.238
Ottrekking aan de technische voorzieningen	-186	-2.494
	<u>3.986</u>	<u>3.744</u>

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Resultaat op sterfte	-4.852	239
Voorziening voor arbeidsongeschiktheid	-947	-1.115
Mutaties	1.339	26
Overige verzekeringstechnische grondslagen	0	-804
	<u>-4.460</u>	<u>-1.654</u>

Uit hoofde van de afwikkeling van de conversie van de pensioenadministratie welke in 2013 heeft plaatsgevonden is de voorziening in 2014 geactualiseerd op basis van wijzigingen in de pensioenadministratie. Deze afwikkeling resulteerde in een vrijval van de voorziening van 0,8 miljoen, welke betrekking heeft op het partnerpensioen.

De voorziening voor pensioenverplichtingen exclusief de overige technische voorziening is naar categorieën als volgt samengesteld:

	2015		2014	
	€	Aantallen	€	Aantallen
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	620.619	1.753	561.283	1.708
Gepensioneerden	602.431	1.655	600.233	1.631
Slapers	55.786	560	53.147	578
	<u>1.278.836</u>	<u>3.968</u>	<u>1.214.663</u>	<u>3.917</u>
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	28.134	-	26.722	-
Voorziening voor pensioenverplichtingen	<u>1.306.970</u>	<u>3.968</u>	<u>1.241.385</u>	<u>3.917</u>

Korte beschrijving pensioenregeling

Het fonds voert voor meerdere doelgroepen pensioenregelingen uit. Hierin zijn ouderdomspensioen, partnerpensioen, wezenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen geregeld.

Deze zijn vastgelegd in de volgende regelingen:

- Pensioenreglement voor deelnemers geboren vóór 1 juli 1937. Alle deelnemers aan deze regeling zijn inmiddels met pensioen.
- Pensioenreglementen 1994 voor deelnemers die na 30 juni 1937 en vóór 1 januari 1950 zijn geboren en tevens in dienst zijn gekomen vóór 1 januari 2006. Dit betreft het Pensioenreglement 1994, Overgangsbepalingen 1994 en het Reglement Regeling Vervroegd Uittreden.
- Pensioenreglement 2006 voor deelnemers die op of na 1 januari 1950 zijn geboren, dan wel voor deelnemers die na 31 december 2005 in dienst zijn gekomen. Voor Gasunie is deze pensioenreglement per 30 juni 2013 beëindigd. Voor GasTerra is het reglement per 31 december 2013 beëindigd.
- Pensioenreglement 2010 voor werknemers die op of na 1 juli 2010 zijn toegetreden tot de Raad van Bestuur van Gasunie. Dit pensioenreglement is per 30 juni 2013 beëindigd.
- Pensioenreglement 2013 voor deelnemers die op of na 1 januari 1950 zijn geboren, dan wel voor deelnemers die na 30 juni 2013 in dienst zijn gekomen bij Gasunie, respectievelijk na 31 december 2013 bij GasTerra.

Bovengenoemde regelingen zijn uitkeringsovereenkomsten. Met uitzondering van de Pensioenreglementen 2010 en 2013 (middelloonregelingen, waarvan het pensioenreglement 2013 een strikt CDC-karakter heeft) betreft dit eindloonregelingen. Bij de Pensioenreglementen 1994, 2006, 2010 en 2013 behoren pensioenspaarreglementen, waaraan de deelname vrijwillig is.

Per 1 januari 2015 is de pensioenregeling aangepast aan de fiscale vereisten. Dat wil zeggen dat het opbouwpercentage voor het jaarlijks op te bouwen ouderdomspensioen vanaf 67 jaar is verlaagd naar 1,875%. Daarnaast is het maximum salaris voor de pensioenopbouw in het fonds verlaagd naar € 100 duizend.

Toeslagverlening

De financiële positie van het pensioenfonds heeft gevolgen voor de toekenning van toeslagen. Het Bestuur streeft naar waardevastheid van de ingegane pensioenen en premievrije pensioenaanspraken door middel van het verlenen van een jaarlijkse toeslag (indexatie).

Maatstaf voor de toeslagverlening is de gemiddelde stijging van de consumentenprijsindex (CPI) voor alle huishoudens (afgeleid) over de maanden augustus, september en oktober zoals gepubliceerd door het CBS, en de hiervoor beschikbare financiële middelen. Voor de toeslagverlening wordt als regel geen reservering aangehouden.

Vanuit het toeslagdepot worden toeslagen gefinancierd voor actieve deelnemers aan de middelloonregeling met CDC, voor zover het toeslagdepot toereikend is. Per 2015 is het toeslagdepot gepresenteerd onder de technische voorzieningen en is het depot per ultimo boekjaar volledig uitgenut doordat een toeslag is verleend aan actieve deelnemers van 1,53%.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% is geïndexeerd. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een dekkingsgraad boven een bepaald niveau vereist. Gezien de huidige stand van de dekkingsgraad zijn inhaaltoeslagen daarom niet op korte termijn te verwachten. Het bestuur van het pensioenfonds geeft in haar jaarrekening elk jaar een specificatie van het verschil tussen de volledige en de werkelijk toegekende toeslagen.

De toeslagverlening 2016 zal primo 2017 worden vastgesteld en is derhalve nog niet bekend.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Vershil	Cumulatief verschil
	%	%	%	%
Toeslagverlening inactieve deelnemers				
2011	2,50	-	2,50	6,30
2012	2,00	-	2,00	8,40
2013	1,20	0,20	1,00	9,50
2014	0,60	0,10	0,50	10,10
2015	0,40	-	0,40	10,50

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil
	%	%	%	%
Toeslagverlening actieve deelnemers				
2011	-	-	-	-
2012	-	-	-	-
2013	1,80	1,80	-	-
2014	1,70	1,70	-	-
2015	2,00	1,53	0,47	0,47

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Overige technische voorzieningen		
Voorziening voor arbeidsongeschiktheid	1.819	1.877

	2015	2014
	€	€
Voorziening voor arbeidsongeschiktheid		
Stand per begin boekjaar	1.877	259
Dotatie/onttrekking aan de voorziening	-58	1.618
	1.819	1.877

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€

7. Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers

Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers	915	1.031
Stand per begin boekjaar	1.031	940
Inleg en stortingen	0	10
Uitkeringen en onttrekkingen	-105	-112
Beleggingsresultaten risico deelnemers	-11	193
	915	1.031

Pensioenspaarreglement

Met ingang van 2001 biedt het fonds zijn deelnemers de mogelijkheid tot "individueel pensioensparen" via het Pensioenspaarreglement. Met het door de deelnemer opgebouwde kapitaal op de pensioendatum kan aanvullend pensioen bij het fonds worden ingekocht. De individuele pensioenspaarmodule van het pensioenfonds heeft, ondanks de vereiste solidariteitskenmerken, een ander karakter dan de collectieve pensioenregeling. Met name de financiële risico's, waaronder de beleggingsrisico's, komen tijdens de opbouwfase voor rekening van de individuele deelnemers.

Door de verdere versoering van de fiscale grenzen is vanaf 1 januari 2015 het niet meer mogelijk om nieuw geld in te leggen. De pensioenspaarregeling is daarmee een gesloten regeling geworden.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
8. Derivaten		
Derivaten	5.378	5.493

De derivaten bestaan uit valuta derivaten die een negatieve waarde kennen.

9. Overige schulden en overlopende passiva

Pensioenuitkeringen	7	28
Opbouwdepot	7.815	0
Belastingen en premies sociale verzekeringen	915	972
Crediteuren	15	16
Overige schulden en overlopende passiva	211	226
	<u>8.963</u>	<u>1.242</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Opbouwdepot

Opbouwdepot	10.151	0
Onttrekking	-2.431	0
Beleggingsrendement	95	0
	<u>7.815</u>	<u>0</u>

Als gevolg van een presentatiewijziging is per 1 januari 2015 het opbouwdepot gepresenteerd onder de overlopende passiva (2014: bestemmingsreserve).

Het opbouwdepot is bedoeld ter financiering van de pensioenopbouw. Jaarlijks rendeert het opbouwdepot met het fondsrendement. Voor het opbouwdepot geldt verder dat indien de feitelijke premie ter financiering van de opbouw hoger is dan de actuariael benodigde premie, het meerdere gedoteerd wordt aan het opbouwdepot en visa versa.

13.6 Risicobeheer

Risicobeheer

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het solvabiliteitsrisico is daarmee het belangrijkste risico voor het fonds.

In 2012 heeft het bestuur een uitgebreide risicoanalyse uitgevoerd. In 2014 heeft er een IRM analyse plaatsgevonden die in 2015 verder is uitgewerkt. De uitkomsten hiervan vormen mede de basis voor het beleid van het fonds en toelichting hierna. Dit beleid is verwoord in de ABTN van het fonds. Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van de risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen met name:

- Beleggingsbeleid;
- Premiebeleid;
- Uitbestedingsbeleid;
- Toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruik gemaakt van de uitkomsten van de Asset Liability Management-studie (ALM-Studie) die in 2015 is uitgevoerd. Op kwartaalbasis vindt op dit gebied een toetsing plaats aan de hand van de risico-monitor, die eigenlijk als een soort mini-ALM-Studie fungeert. Ook het crisisplan dat door het pensioenfonds is opgesteld is verwerkt in onderstaande toelichting op de risico's, het risicobeleid en de ingezette beheersmaatregelen/afdekkinginstrumenten.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerders moet plaatsvinden. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in mandaatovereenkomsten met de vermogensbeheerders. De mandaten zijn gericht op actief/passief vermogensbeheer.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen.

De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Een belangrijke maatstaf hiervoor is het aanwezige eigen vermogen. Wettelijk is door DNB een gestandaardiseerde methode vastgelegd op te kunnen toetsen of het aanwezig eigen vermogen voldoende is om een aantal specifieke risico's op te kunnen vangen (het standaardmodel).

Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2015	2014
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	109,0	111,4
Premie	-	0,2
Uitkering	0,3	0,4
Toeslagverlening	-0,8	-1,9
Wijziging RTS vervallen middeling	1,2	-
Beleggingsrendementen	0,9	19,5
Renteafdekking	-	-
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-4,4	-18,1
Aanpassing levensverwachting	-	0,1
Overige oorzaken	-0,6	-2,6
Wijziging Ultimate Forward Rate voorziening pensioenverplichtingen	-2,4	-
Dekkingsgraad per 31 december	103,2	109,0

Vanaf juli 2015 is de toeslagverlening uit het toeslagdepot onvoorwaardelijk geworden. Vanwege het onvoorwaardelijke karakter is het toeslagdepot onderdeel geworden van zowel het vermogen als de verplichtingen van het pensioenfonds. Dit heeft een eenmalige impact op de dekkingsgraad van 0,8%-punt negatief en is onder het effect toeslagverlening verantwoord. Per ultimo boekjaar is een toeslag van 1,53% aan de actieve deelnemers verleend waardoor het toeslagdepot per ultimo boekjaar volledig is uitgenut.

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2015	2014
	%	%
S1 Renterisico	4,5	2,8
S2 Risico zakelijke waarden	20,7	12,3
S3 Valutarisico	4,4	3,4
S4 Grondstoffenrisico	3,3	2,6
S5 Kredietrisico	2,1	0,2
S6 Verzekeringstechnisch risico	2,9	2,9
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	-	-
Diversificatie-effect	-13,0	-9,3
Totaal	24,9	14,9

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van:

$$S1^2 + S2^2 + (0,5 \times S1 \times S2) + S3^2 + S4^2 + S5^2 + S6^2 + S10^2.$$

	2015	2014
	€	€
Vereist pensioenvermogen	1.634.677	1.428.138
Voorziening pensioenverplichting	1.308.789	1.243.262
Vereist eigen vermogen	325.888	184.875
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	42.318	111.714
Tekort	-283.570	-73.161

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode waarbij voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de feitelijke beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces.

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogeneten manager- en custody risico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, welke in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktposities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de markttrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duratie. De duratie is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duratie van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duratie van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde 'duratie-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele markttrentestructuur); waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het fonds is erop gericht om de 'duratie-mismatch' te verkleinen door het renterisico op strategische basis voor 40% af te dekken (2014: 60%). Het fonds realiseert dit door meer langlopende obligaties te kopen in plaats van aandelen (aandelen hebben per definitie een duratie van nul), binnen de portefeuille kortlopende obligaties vervangen door langlopende obligaties of door middel van renteswaps of swaptions. Bij een renteswap wordt een vaste lange rente geruild tegen een variabele korte rente. Het pensioenfonds ontvangt in dit geval een lange rente, vergelijkbaar met de kasstroom van een langlopende obligatie en betaalt daarvoor een variabele korte rente (bijvoorbeeld Euribor). Daarnaast kan het fonds het renterisico op de vastrentende waarden afdekken (het eigen vermogen is ongevoelig voor de renteveranderingen, maar de dekkingsgraad niet) of de dekkingsgraad afdekken.

Het rentebeheer ten behoeve van de renteafdekking wordt door het fonds zelf uitgevoerd.

De duratie en het effect van de renteafdekking kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	Duratie	€	Duratie
Vastrentende waarden (vóór derivaten)	602.973	10,1	716.614	10,1
Vastrentende waarden (na derivaten)	606.501	12,2	804.926	15,6

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	65.505	10,9	88.584	12,4
Resterende looptijd < 10 jaar	187.351	31,1	227.623	31,8
Resterende looptijd > 10 jaar	350.117	58,0	400.407	55,8
	<u>602.973</u>	<u>100,0</u>	<u>716.614</u>	<u>100,0</u>

De onderverdeling van de vastrentende waarden in bovenstaande looptijden illustreert het lange termijn karakter van de beleggingen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid. Ter vergelijking zijn de looptijden van de verplichtingen in onderstaand overzicht weergegeven.

De resterende looptijd van de verplichtingen kan als volgt worden weergegeven:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 5 jaar	204.137	15,6	200.899	16,2
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	208.049	15,9	201.663	16,2
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	396.425	30,3	384.789	31,0
Resterende looptijd > 20 jaar	500.178	38,2	455.911	36,6
	<u>1.308.789</u>	<u>100,0</u>	<u>1.243.262</u>	<u>100,0</u>

Risico zakelijke waarden (S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen en vastgoed) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is.

De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

De pensioenverplichtingen luiden in euro's, de mogelijke risico's als gevolg van valutakoersontwikkelingen kunnen bij de beleggingen tot uitdrukking komen. Zonder afdekking van valutarisico loopt het fonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. De posities in vreemde valuta waren ultimo 2015 voor een belangrijk deel afgedekt door middel van valutatermijntransacties, waardoor het resterende valutarisico relatief beperkt is. Het valutarisico van de grondstoffenportefeuille wordt niet afgedekt. Per einde boekjaar bedraagt het totale valutarisico in relatie tot het belegd vermogen 17,3% (2014: 16,5%) en is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten € 400.272 (2014: € 233.378).

Het exposure van overige valuta's betreft voornamelijk exposure naar AUD, CAD, SEK, CHF en valuta van ontwikkelde landen. Er is voor gekozen om het valuta exposure over de grondstoffenportefeuille niet af te dekken.

De valutapositie per 31 december 2015 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2015		
	Totaal voor afdekking	Valuta-derivaten afdekking	Netto positie na afdekking
	€	€	€
EUR	716.218	397.188	1.113.406
GPB	54.956	-45.197	9.759
JPY	41.510	-38.349	3.160
USD	404.793	-248.354	156.439
Overig	141.331	-68.431	72.901
	<u>1.358.808</u>	<u>-3.143</u>	<u>1.355.665</u>

De valutapositie per 31 december 2014 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2014		
	Totaal voor afdekking	Valuta-derivaten afdekking	Netto positie na afdekking
	€	€	€
EUR	885.660	261.147	1.146.807
GPB	52.963	-42.356	10.607
JPY	34.002	-34.845	-843
USD	244.975	-122.567	122.408
Overig	142.434	-65.951	76.483
	<u>1.360.034</u>	<u>-4.572</u>	<u>1.355.462</u>

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Het prijrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het fonds. In aanvulling hierop maakt het fonds voor afdekking van het prijrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het fonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen gesteld aan het maximaal percentage dat namens het fonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd. Naleving van deze richtlijnen vindt plaats door de beleggingscommissie op basis van onafhankelijke rapportages van custodian Kasbank.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	784.623	57,9	853.055	62,9
Europa (niet-EU)	37.711	2,8	38.152	2,8
Noord-Amerika	416.699	30,7	276.426	20,4
Zuid-Amerika	7.129	0,5	6.897	0,5
Zuid-Oost Azie	35.067	2,6	36.984	2,7
Pacific	60.506	4,5	52.306	3,9
Overig	5.446	0,4	5.402	0,4
Derivaten	1.428	0,1	82.671	6,1
Overige beleggingen	7.056	0,5	3.569	0,3
Totaal	<u>1.355.665</u>	<u>100,0</u>	<u>1.355.462</u>	<u>100,0</u>

Een nadere detaillering van de segmentatie van de vastgoedbeleggingen naar aard van het vastgoed is als volgt:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Winkels	7.783	7,8	8.014	8,3
Woningen	25.466	25,4	28.913	29,9
Participaties in vastgoed beleggingsfondsen	66.758	66,5	57.325	59,3
Overige	461	0,3	2.366	2,5
Totaal	100.468	100,0	96.618	100,0

Grondstoffenrisico (S4)

Het fonds belegt in grondstoffen en loopt dus het risico dat de waarde van deze belegging daalt. Ultimo 2015 is voor € 63,9 miljoen belegd in grondstoffen (2014: € 76,0 miljoen).

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing van dit risico door het fonds vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en het uitlenen van effecten. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd via markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar regio's kan als volgt worden samengevat:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	522.411	86,6	619.950	86,5
Europa (niet-EU)	5.702	1,0	5.711	0,8
Noord-Amerika	72.919	12,1	89.009	12,4
Overige	1.941	0,3	1.944	0,3
Totaal	602.973	100,0	716.614	100,0

De kredietwaardigheid van veel marktpartijen wordt ook door rating agencies beoordeeld. De samenvatting van de vastrentende waarden op basis van de ratings zoals eind 2015 gepubliceerd door de rating agencies (Standard & Poor's/Moody's/Fitch) is als volgt:

	2015		2014	
	€	%	€	%
AAA	227.935	37,8	275.198	38,4
AA	277.527	46,0	330.624	46,1
A	21.740	3,6	21.774	3,0
BBB	34.027	5,6	34.081	4,8
Lager dan BBB	0	-	7.001	1,0
Geen rating	41.744	7,0	47.936	6,7
Totaal	602.973	100,0	716.614	100,0

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortleven), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het langlevensrisico is niet herverzekerd.

Het overlijdensrisico houdt in dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk eerder dan verwacht een nabestaandenpensioen moet toekennen, waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is niet herverzekerd.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities.

Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het fonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posten kunnen een post van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Ultimo 2015 zijn de volgende beleggingscategorieën met meer dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	%	€	%
Vastgoed				
SSGA Europe ex UK index Real Estate Fund	66.759	4,9	57.326	4,2
Aandelen				
Blackrock beleggingsfondsen	643.740	47,1	416.787	30,6
Vastrentende waarden				
US Staatsobligaties	65.505	4,8	81.584	6,0
Lombard Odier Bond Funds	524.913	38,4	613.733	45,0
totaal	1.300.917	95,2	1.169.430	85,8

De bezittingen aan aandelen zijn gespreid over meerdere regio's wereldwijd.

Bij beleggingen in vastrentende waarden belegt het fonds middels obligatie-fondsen die samengesteld zijn uit obligaties uitgegeven door (lagere) overheden en ondernemingen. Dit beperkt het concentratie risico. De voornaamste concentraties vallen binnen de categorie staatsobligaties (Frankrijk, Duitsland), aangezien er slechts een beperkt aanbod van landen binnen de eurozone met een AA- of een AAA-rating van Standard & Poor's dan wel een AA- of AAA-rating van Moody's beschikbaar is.

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij Vermogensbeheerder Lombard Odier (39% van de portefeuille), Vermogensbeheerder BlackRock (47%), Vermogensbeheerder Fundlogic (5%) en Vermogensbeheer SSGA (5%).

Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level overeenkomsten gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken bij deze beheerders is ondergebracht bij onafhankelijke Custodians.

De vermogensadministratie is uitbesteed aan Kas Bank NV. Met Kas Bank is een uitbestedingsovereenkomst en een servicelevel overeenkomst (SLA) gesloten.

De pensioenadministratie is uitbesteed aan pensioenadministrateur TKP. Met TKP is een uitbestedingsovereenkomst en een service level overeenkomsten (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders, Kas Bank en TKP door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Actief risico (S10)

Een actief beleggingsrisico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën afgeweken wordt van het beleid volgens de benchmark. Een maatstaf van de mate waarin actief wordt belegd is de zogenaamde 'tracking error'. De tracking error geeft aan hoe groot de afwijkingen van het rendement kunnen zijn ten opzichte van het benchmarkrendement. Hoe hoger de tracking error, hoe hoger het actief risico.

Bij het pensioenfonds geldt dat met de meeste vermogensbeheerders afspraken zijn gemaakt over de tracking error en dat een grotendeels passief beleggingsbeleid wordt gevoerd. De afwijkingen ten opzichte van de benchmark zijn doorgaans beperkt. Op fondsniveau wordt de tracking error niet berekend. Er is verondersteld dat het actief risico niet samenhangt met de andere risicofactoren.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen.

Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

Derivaten

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van financiële derivaten. Hoofregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken.

Derivaten hebben als voornaamste risico het kredietrisico. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand.

Gebruik kan worden gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- Futures: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd. Futures worden gebruikt voor het tactische beleggingsbeleid. Tactisch beleggingsbeleid is slechts zeer beperkt mogelijk binnen de grenzen van het strategische beleggingsbeleid.
- Opties op aandelen: dit betreft al dan niet beursgenoteerde opties waarmee het pensioenfonds het neerwaartse koersrisico van de aandelenportefeuille kan beperken. Voor deze opties wordt bij de verwerving een premie betaald die onder meer afhankelijk is van het actuele koersniveau van de onderliggende index, de looptijd van de opties en de uitoefenprijs van de opties.
- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- Swaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.
- Een swaption kan worden vergeleken met een verzekering tegen rentedalingen, waarbij een premie moet worden betaald. Voor het selecteren van de tegenpartijen worden criteria gehanteerd. De marktwaarde wordt dagelijks bepaald.

13.7 Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingsovereenkomst afgesloten met een TKP Pensioen B.V. voor een periode van vijf jaar, ingaande 1 januari 2013. De vergoeding bedraagt circa € 0,5 miljoen per jaar.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

De relatie die het pensioenfonds heeft met haar sponsor (aangesloten ondernemingen en bestuurders) is er één van verbonden partijen.

Transacties met (voormalige) bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de toelichting op de pensioenuitvoeringskosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

13.8 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2015

	2015	2014
	€	€
10. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds		
Werkgeversdeel	28.701	26.380
Werknemersdeel	147	435
	<u>28.848</u>	<u>26.815</u>

De premiebijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd

Reguliere pensioenpremie werkgevers	26.047	26.142
Onttrekking opbouwdepot	2.431	0
Overig	147	434
Premie ANW	224	193
Inkoopsommen	0	45
	<u>28.849</u>	<u>26.814</u>

De premie wordt getoetst aan de hand van de voorschriften van het oude FTK. Deze gedempte kostendekkende premie is € 21.619 duizenden en dat is lager dan de feitelijke premie van € 26.194 duizend. Dit bedrag is exclusief de onttrekking van € 2.431 uit het opbouwdepot. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de wettelijke vereisten. De kostendekkende premie is hoger dan de feitelijke premie. Dit heeft tot gevolg dat een bedrag van € 2.431 wordt onttrokken aan het opbouwdepot.

Kostendekkende premie	30.556	25.523
Feitelijke premie	26.194	26.621
Gedempte premie	21.619	21.028

	2015	2014
	€	€
<i>Kostendekkende premie</i>		
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	25.848	21.483
Toeslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	3.851	3.244
Toeslag voor uitvoeringskosten	857	796
Totaal kostendekkende premie	<u>30.556</u>	<u>25.523</u>
<i>Feitelijke premie</i>		
Reguliere opbouw	23.575	19.617
Risicopremie overlijden	860	687
Risicopremie AO	1.413	1.179
Opslag voor uitvoeringskosten	857	796
Solvabiliteitsopslag	1.920	4.280
Onttrekking opbouwdepot	-2.431	0
FVP bijdrage	0	45
Koopsom Nordstream	0	17
Totaal feitelijke premie	<u>26.194</u>	<u>26.621</u>
<i>Gedempte premie</i>		
Reguliere opbouw	15.995	15.809
Risicopremie overlijden	661	590
Risicopremie AO	1.413	1.179
Opslag voor uitvoeringskosten	857	796
Solvabiliteitsopslag	2.693	2.654
Totaal gedempte premie	<u>21.619</u>	<u>21.028</u>

Om conform de Pensioenwet te toetsen in hoeverre de feitelijke premie voldoet aan de wettelijke eisen, hanteert het pensioenfonds de gedempte kostendeekkende premie.

11. Premiebijdragen risico deelnemers

Werknemersdeel 0 10

Door de verdere versoering van de fiscale grenzen is vanaf 1 januari 2015 het niet meer mogelijk om nieuw geld in te leggen. De pensioenspaarregeling is een gesloten regeling geworden.

12. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

2015	Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	2.737	9.614	15	0	12.366
Aandelen	47	42.760	-462	-56	42.289
Vastrentende waarden	20	6.744	-197	-87	6.480
Overige beleggingen	-8	449	-158	0	283
Derivaten	-2.273	-45.400	-43	0	-47.716
(overige) Kosten van vermogensbeheer			-546		-546
	<u>523</u>	<u>14.167</u>	<u>-1.391</u>	<u>-143</u>	<u>13.156</u>

2014	Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Totaal
	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	1.997	12.649	-21	14.624
Aandelen	40	60.518	-345	60.213
Vastrentende waarden	305	112.333	-185	112.453
Overige beleggingen	-3	0	-141	-144
Derivaten	6.586	13.702	-31	20.256
(overige) Kosten van vermogensbeheer			0	0
	<u>8.926</u>	<u>199.201</u>	<u>-723</u>	<u>207.403</u>

Met ingang van 2015 worden de algemene pensioenuitvoeringskosten die zijn toe te wijzen aan vermogensbeheerkosten ad € 546 duizend (2014: € 490 duizend) onder de (overige) kosten van vermogensbeheer weergegeven.

13. Beleggingsresultaten risico deelnemers

Vermogensresultaten

2015	2014
€	€
-11	193

14. Overige baten
 Interest waardeoverdrachten
 Stortingen werkgever
 Interest overig
 Andere baten

16	84
0	2.900
0	1
0	1
16	2.986

De pensioenregeling is per 1 juli 2013 gewijzigd in een middelloonregeling met "Collective Defined Contribution" (CDC)-als financiering. Omdat deze wijziging een overdracht van risico's van de werkgever naar de deelnemer met zich meebrengt, hebben de werkgevers N.V. Nederlandse Gasunie en GasTerra B.V. een opbouwdepot gevormd om de overdracht van risico's van de werkgever naar de deelnemer te compenseren.

In 2014 heeft de werkgever GasTerra eenmalig twee bedragen van € 2,3 miljoen en € 0,6 miljoen gestort ten behoeve van het toeslag- en opbouwdepot.

15. Pensioenuitkeringen
 Ouderdomspensioenen
 Prepensioenen
 Partnerpensioenen
 Wezenpensioenen
 Arbeidsongeschiktheidspensioenen
 Anw-aanvulling
 Afkoop pensioenen en premierestitutie
 Overige uitkeringen

2015	2014
€	€
28.364	27.105
2.812	4.461
6.053	6.036
130	120
197	174
381	312
13	22
-51	63
37.899	38.293

16. Pensioenuitvoeringskosten
 Bestuurskosten
 Kosten verantwoordingsorgaan en visitatiecommissie
 Administratiekostenvergoeding
 Accountantskosten
 Certificerend actuaire
 Adviserend actuaire
 Overige advieskosten
 Contributies en bijdragen
 Dwangsommen en boetes
 Overige
 Algemene kosten aan kosten vermogensbeheer toegewezen

701	749
11	20
615	511
52	51
30	51
122	134
101	10
93	82
0	0
18	28
-546	0
1.197	1.636

Met ingang van 2015 worden de algemene pensioenuitvoeringskosten die zijn toe te wijzen aan vermogensbeheerkosten ad € 546 duizend (2014: € 490 duizend) onder de (overige) kosten van vermogensbeheer weergegeven.

Accountantshonoraria

De honoraria van de onafhankelijke externe accountant(s) zijn als volgt:

	2015			2014		
	Accountant	Overig netwerk	Totaal	Accountant	Overig netwerk	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Controle van de jaarrekening	47	0	47	37	0	37
Andere controleopdrachten	5	0	5	14	0	14
	<u>52</u>	<u>0</u>	<u>52</u>	<u>51</u>	<u>0</u>	<u>51</u>

Aantal personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van Gasunie.

	2015	2014
	€	€
17. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		
Pensioenopbouw	25.396	21.602
Toeslagverlening	9.245	17.972
Rentetoevoeging	2.226	3.922
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-38.052	-39.034
Wijziging rentetermijnstructuur	67.244	200.959
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	3.986	3.744
Aanpassing sterftekans	0	-1.235
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-4.460	-1.654
Toeslagverlening	0	-1
	<u>65.585</u>	<u>206.275</u>
18. Mutatie overige technische voorzieningen		
Mutatie overige technische voorzieningen	<u>-58</u>	<u>1.618</u>
19. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	<u>-116</u>	<u>91</u>
20. Saldo overdracht van derden		
Inkomende waardeoverdrachten	-3.525	-6.139
Uitgaande waardeoverdrachten	179	2.365
	<u>-3.346</u>	<u>-3.774</u>
21. Overige lasten		
Interest waardeoverdrachten	3	31
Opbouwdepot	10.242	0
	<u>10.245</u>	<u>31</u>

De overige lasten bestaan voornamelijk uit de vorming van het opbouwdepot in samenhang met de presentatiewijziging als gevolg van gewijzigde DNB richtlijnen. Het opbouwdepot is per 2015 onder de overlopende passiva gepresenteerd (2014: bestemmingsreserve).

Groningen, 8 juni 2016

Overige gegevens

14 Overige gegevens

14.1 Resultaatverdeling

Het negatieve saldo van de staat van baten en lasten van € 69.396 over 2015 is onttrokken aan de algemene reserve.

14.2 Gebeurtenissen na balansdatum

DNB heeft begin januari 2016 de aanwijzingen rapportagekader pensioenfonds gepubliceerd. Uit deze aanwijzingen blijkt dat DNB vanaf 2016 (op grond van een aanpassing in de Pensioenwet die al op 1 januari 2015 is ingegaan) een aangepaste definitie hanteert voor de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad. In 2015 werd de dekkingsgraad berekend op basis van de technische voorzieningen voor risico fonds. Vanaf 2016 dient deze berekening te worden uitgevoerd op basis van het totaal van de technische voorzieningen ofwel inclusief de technische voorzieningen voor risico deelnemer. Voor de bepaling van de dekkingsgraad worden aan de activazijde ook de beleggingen voor risico deelnemers meegenomen. Deze nieuwe berekeningswijze van de dekkingsgraad zal al wel toegepast worden in de jaarstaten conform de aanwijzingen. Indien de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2015 zou worden berekend conform de nieuwe berekeningsmethodiek dan bedraagt de beleidsdekkingsgraad eveneens 105,5%.

14.3 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Gasunie te Groningen is aan Towers Watson Nederland B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2015.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Gasunie, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de fondsmiddelen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op 6.700.000.

Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven 300.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- De technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van de artikelen 131 en 132 PW.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Gasunie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Apeldoorn, 8 juni 2016

R. Kruijff AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

14.4 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Gasunie

Verklaring over de jaarrekening 2015

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds Gasunie te Groningen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Gasunie op 31 december 2015 en van het resultaat over 2015 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW);

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2015;
- de staat van baten en lasten over 2015;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Gasunie (hierna: de stichting) zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

€ 6.760.000	
Materialiteit	Materialiteit
Toegepaste benchmark	De materialiteit is gebaseerd op 0,50% van het pensioenvermogen, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en de voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers en de algemene reserve.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Aangezien het fonds in een situatie van een reservetekort zit, waarbij de beleidsdekkingsgraad dichtbij de grens van de minimaal vereiste dekkingsgraad uitkomt hebben wij een percentage van 0,5% gehanteerd.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 300 duizend rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In deze paragraaf beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
Ontwikkeling van de (beleids-)dekkingsgraad	
De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto)activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. In 2015 is de beleidsdekkingsgraad geïntroduceerd. Dit is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling. De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft.	De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2015 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaire gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuair rapport van de certificerend actuaire en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.
In het kader van onze jaarrekeningcontrole is in aanmerking genomen het risico dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.	Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden.
Per 31 december 2015 bedraagt de beleidsdekkingsgraad van de stichting 105,5%, de vereiste dekkingsgraad bedraagt 124,9%. Dit betekent dat de stichting ultimo 2015 in situatie van reservetekort bevindt.	- Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandtoerekening van zogenaamde 'key items' vastgesteld. Dit jaar betroffen key items: de verwerking van de aanpassing in de UFR methode en het vervallen van de driemaandsmiddeling. - In aanvulling hierop hebben wij op basis van een deelwaarneming de berekening van de beleidsdekkingsgraad getoetst.
De financiële positie per 31 december 2015 van de stichting en de belangrijkste maatregelen zoals opgenomen in het herstelplan zijn beschreven in Toelichting 5.	

Risico	Onze controleaanpak
	• Daarnaast heeft de certificerend actuaire een plausibiliteitstoets uitgevoerd op ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaire.
Waardering en toelichting van niet-beursgenoteerde beleggingen	
De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen), maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, netto-contante-waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet(-beurs)genoteerde fondsen. De waarderingonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto-contante-waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit de posities in derivaten welke op basis van modellen en assumpties worden gewaardeerd. De posities in niet-beursgenoteerde fondsen met name vastgoedfondsen kennen eveneens inherent relatief veel waarderingonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen en marktontwikkelingen tot aan balansdatum. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven op pagina 70 tot 71 en een nadere toelichting opgenomen in toelichting Beleggingen voor risico fonds. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2015 € 100 miljoen is belegd in vastgoed en dat € 6,8 miljoen is belegd in derivaten. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet(-beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn	Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2015. • Voor de posities in niet(-beurs)genoteerde vastgoedfondsen hebben wij door middel van een deelwaarneming de aansluiting vastgesteld met de meeste recente (niet gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum, alsmede de back-testing (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht. • Voor de posities in derivaten hebben wij de interne beheersmaatregelen van het waarderingproces onderzocht en met gebruikmaking van onze waarderingsexperts voor een selectie van derivaten de waardering en de daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst. Wij hebben de in de waardering van deze derivaten gehanteerde veronderstellingen zoals rentecurves beoordeeld aan de hand van marktgegevens.

Risico**Onze controle-aanpak****Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen**

De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen, betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag; namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Actuariële Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.

De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven op pagina 72 tot 73 en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 6. Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden met betrekking tot de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur door het vervallen van de driemaandsmiddeling per 1 januari 2015 en aanpassing van de UFR in juli 2015.

Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire van de stichting. De certificerend actuaire onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaire heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaire onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2015. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de effecten van de wijzigingen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

- Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2015. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij eigen actuariële specialisten betrokken. Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen, alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de stichting en de certificerend actuaire.

Risico	Onze controleaanpak
de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor € 13,6 miljoen hoger uitgekomen. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.	• Wij hebben het intern actuariële rapport zoals opgesteld door de stichting en het certificeringsrapport zoals opgesteld door de certificerend actuaaris beoordeeld. • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaaris, gelet op: de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn.
Uitvoering van vermogensbeheer-en pensioenbeheerprocessen bij de uitvoeringsorganisatie	
De stichting heeft de pensioenuitvoering en het vermogensbeheer uitbesteed aan derde partijen. Het bestuur blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. De financiële informatie die ontvangen wordt van deze partijen is opgenomen in de jaarrekening van de stichting. De stichting heeft dit toegelicht in paragraaf "Risicobeheer" van de jaarrekening. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de uitbestede processen niet goed worden beheerst en dat de ontvangen financiële informatie van de uitbestedingspartijen niet betrouwbaar is.	Voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening, hebben wij de juiste werking van interne beheersmaatregelen bij de uitvoeringsorganisaties beoordeeld op basis van de ontvangen ISAE 3402 of soortgelijke rapportages. Verder hebben wij gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd zoals cijferanalyses en deelwaarnemingen gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening en voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet-of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Verklaring betreffende overige door wet-of regelgeving gestelde vereisten

Verklaring betreffende het bestuursverslag en de overige gegevens

Wij vermelden op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW (betreffende onze verantwoordelijkheid om te rapporteren over het bestuursverslag en de overige gegevens):

- dat wij geen tekortkomingen hebben geconstateerd naar aanleiding van het onderzoek of het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, overeenkomstig Titel 9 Boek 2 BW is opgesteld, en of de door Titel 9 Boek 2 BW vereiste overige gegevens zijn toegevoegd;
- dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Benoeming

Wij zijn door het bestuur benoemd als accountant van de stichting. Ondergetekende treedt op als externe accountant sinds de controle van het boekjaar 2015.

Zwolle, 8 juni 2016

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. A. Snaak RA

Bijlagen

Begrippenlijst

Aangesloten onderneming

Een rechtspersoon die krachtens de statuten tot het pensioenfonds is toegelaten.

Aanspraken (opgebouwde)

Recht op toekomstige uitkering van pensioen.

ABTN

Afkorting voor Actuariële en Bedrijfstechnische Nota. In de ABTN zet het Bestuur van het pensioenfonds uiteen welke actuariële en bedrijfstechnische opzet ten grondslag ligt aan het pensioenfonds. De ABTN (ook wel bedrijfsplan) gaat nader in op de organisatie van het pensioenfonds, de inhoud van de pensioenregeling, de financiële opzet (waaronder grondslagen), het beleidskader (toeslag- en beleggingsbeleid), de sturingsmiddelen, de hoofdlijnen van het interne risicobeheersingssysteem alsmede de hoofdlijnen van de uitvoeringsovereenkomst.

Actuariële risico's

Risico's in verband met sterfte en arbeidsongeschiktheid waardoor het pensioenfonds meer of minder moet uitbetalen dan hetgeen de actuaris heeft berekend bij de bepaling van de Technische voorzieningen.

Adviserend actuaris

Een actuaris combineert economische en wiskundige technieken ten behoeve van de vaststelling van de benodigde koopsommen of premies en de verplichtingen van het pensioenfonds (vaststelling Technische voorzieningen). Tevens verricht de adviserend actuaris risicoanalyses en studies met betrekking tot het afstemmen van verplichtingen en beleggingen.

AG Prognosetafel

Statistisch overzicht met betrekking de overlevings- en sterftekansen per leeftijd van een groep personen (bijvoorbeeld alle mannen van de bevolking van Nederland). De prognosetafels geven inzicht in de mogelijke toekomstige sterfteontwikkeling van de huidige generatie tot en met 2184. Deze worden vastgesteld door het Actuarieel Genootschap (AG).

Asset Liability Managementstudie (ALM-studie)

Studie die inzicht geeft in de toekomstige ontwikkelingen van een pensioenfonds en die het pensioenfondsbestuur de mogelijkheid biedt om de diverse beleidsvariabelen (zoals beleggingsbeleid, premiebeleid en toeslagbeleid) in hun onderlinge samenhang te evalueren.

Autoriteit Financiële markten (AFM)

Een bij wet ingesteld toezichthoudend orgaan dat toezicht houdt op het gedrag van de gehele financiële marktsector.

Beleggingscommissie

De Beleggingscommissie wordt gevormd door minimaaldrie leden uit het Bestuur van het pensioenfonds en minimaal twee externe adviseurs. Zij adviseert het Bestuur over het strategische beleggingsbeleid en bepaalt het korte termijn beleggingsbeleid.

Beleidsdekkingsgraad

Het gemiddelde van de over de afgelopen 12 maanden gepubliceerde dekkingsgraden, gebaseerd op de door DNB gepubliceerde RenteTermijnStructuur met UFR-methodiek.

Benchmark

Een maatstaf voor de beoordeling en vergelijking van de performance van beleggers onderling.

Certificerend actuaaris

De waarmerkend actuaaris die belast is met de beoordeling van de financiële positie van het pensioenfonds. Hij geeft jaarlijks een actuariële verklaring af, waarmerkt de actuariële verslagstaten en stelt een rapport op ter onderbouwing van zijn oordeel.

Collateral

Een zekerheid (onderpand) in de vorm van geld, goederen of rechten, waarop iemand zich kan verhalen als de tegenpartij niet aan zijn verplichtingen voldoet.

Collective Defined Contribution (CDC)

De financiering van de pensioenregeling waarbij de werkgever jaarlijks een vaste premie beschikbaar stelt voor alle deelnemers.

Commodities

Een belegging in grondstoffen of bulkgoederen die op termijn via standaardcontracten wordt verhandeld.

Compliance officer

De interne toezichthouder van het pensioenfonds. Verantwoordelijk voor de integriteitshandhaving en ziet erop toe dat het pensioenfonds, de bestuurders en de andere betrokken personen de wet- en regelgeving handhaven.

Contante waarde (van de pensioenverplichtingen)

De waarde die op dit moment aanwezig moet zijn om, rekening houdend met renteaangroei (rekenrente) en eventuele andere actuariële grondslagen, toekomstige pensioenbetalingen te kunnen verrichten.

Continuïteitsanalyse

Met een continuïteitsanalyse wordt beoordeeld of de financiële risico's voor een pensioenfonds zich, met inachtneming van een realistische schatting van de toekomstige ontwikkeling van de economie, op lange termijn binnen aanvaardbare grenzen bevinden. Daarbij wordt de kracht van de verschillende beleidsinstrumenten en de ontwikkeling daarvan in kaart gebracht en wordt de consistentie in de toezegging, financiering en communicatie ten aanzien van toekomstige toeslagverleningen getoetst.

De continuïteitsanalyse bestrijkt een toetsingshorizon van 15 jaar. Per 1 januari 2015 wordt de continuïteitsanalyse vervangen door de haalbaarheidstoets.

Countervailing power

De onderhandelingskracht van het pensioenfonds ten opzichte van tegenpartijen of dienstverleners.

Crisisplan

Dit financiële plan beschrijft de maatregelen die het Bestuur kan inzetten als de doelstelling van het pensioenfonds in gevaar komt. Dat is het geval als de dekkingsgraad van het pensioenfonds zich bevindt op of beweegt richting kritische waarden.

Deelnemer

De werknemer met een arbeidsovereenkomst bij Gasunie of GasTerra die deelneemt aan het Pensioenreglement en pensioenaanspraken verwerft jegens het pensioenfonds overeenkomstig de bepalingen van dit Pensioenreglement.

Dekkingsgraad

De waarde van het totaal aanwezige vermogen van het pensioenfonds uitgedrukt in een percentage van de Technische Voorzieningen.

Dekkingstekort

Er is sprake van een dekkingstekort (ook wel onderdekking) wanneer een pensioenfonds minder eigen vermogen heeft dan het minimaal vereist eigen vermogen.

De Nederlandsche Bank (DNB)

Bij wet ingesteld toezichthoudend orgaan, dat onder andere de navolging van de Pensioenwet bewaakt.

Deposito

Uitgeleend geld voor een vaste periode tegen een vooraf overeengekomen vaste rentevergoeding.

De-risking beleid

Het eind 2012 ingezette beleid om het beleggingsrisico aanmerkelijk te verlagen door staatsobligaties aan te kopen ten laste van de aandelenportefeuille.

Derivaten

Afgeleide financiële instrumenten, dat wil zeggen financiële contracten, waarvan de waarde wordt afgeleid van een onderliggende waarde (bijv. een aandeel), een referentieprijis of een index (bijv. de AEX-index). De hoofdvormen zijn opties, futures contracten en forward contracten. Ook valutatermijncontracten worden als derivaten aangemerkt.

Duratie

De gemiddelde (met de contante waarde gewogen) looptijd van de cashflows van een obligatielening, een obligatieportefeuille of verplichtingen. Een maatstaf voor de rentegevoeligheid van die lening, portefeuille of verplichtingen. Hierbij geldt: hoe hoger de duratie, hoe rentegevoeliger de lening, portefeuille of verplichtingen.

Ervaringssterfte

De fonds specifieke ervaringssterfte op basis van het Towers Watson Ervaringssterftemodel 2012.

FIFO

(First In First Out) Een systeem waarbij de oudste gemiste indexatie als eerste wordt ingehaald.

Financieel Toetsingskader (FTK) en nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK)

De door DNB uitgevoerde methodiek voor de toetsing van de financiële opzet en toestand van pensioenfondsden die vanaf 1 januari 2007 verplicht is. Met ingang van 1 januari 2015 is het FTK aangepast en de tenaamstelling gewijzigd in nFTK.

Financiering Voortzetting Pensioenverzekering (FVP)

Bij werkloosheid zal de opbouw van de pensioenverzekering in beginsel stoppen. Er bestaat echter een wettelijke regeling die een tijdelijke voortzetting van de opbouw mogelijk maakt: de FVP-regeling.

Gedragscode

In de gedragscode staan voorschriften voor bestuurders en andere betrokken personen bij het pensioenfonds, ter voorkoming van belangenconflicten en van misbruik en oneigenlijk gebruik van de bij het pensioenfonds aanwezige, vertrouwelijke informatie.

Gerealiseerd resultaat

Resultaat na verkoop van de beleggingen.

Gewezen deelnemers

Personen (nog niet pensioengerechtigd) die bij het pensioenfonds opgebouwde aanspraken hebben uit het verleden maar die geen extra aanspraken meer opbouwen zoals deelnemers dat nog wel doen. Voorbeeld zijn ex-werknemers van Gasunie die hun opgebouwde rechten niet hebben overgedragen aan het pensioenfonds van de nieuwe werkgever.

Haalbaarheidstoets

Door middel van deze toets worden normen gesteld aan de hoogte van het verwachte pensioenresultaat en de mate waarin dat op voorhand mag afwijken van hetgeen aan de deelnemers van het pensioen beloofd is. Met de haalbaarheidstoets moet een pensioenfonds (bij aanvang van een pensioencontract of bij significante wijziging door middel van een aanvangshaalbaarheidstoets, maar daarnaast ook jaarlijks in de vorm van de jaarlijkse haalbaarheidstoets) aantonen dat met de gekozen financiële opzet het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau aansluit bij de geformuleerde risicohouding.

Herstelplan

Plan van aanpak gericht op het herstel van het dekkingstekort of het reservetekort bij een pensioenfonds.

Inflation Linked Bonds (ILB)

Obligaties waarvan het rendement afhankelijk is van een inflatiemaatstaf.

Kritische dekkingsgraad

De dekkingsgraad waarbij naar verwachting zonder aanvullende dotaties door de werkgevers of het korten van rechten binnen de resterende looptijd voor het herstelplan nog herstel optreedt tot de (minimaal) vereiste dekkingsgraad.

Kruiseffecten

De bepaling van de procentuele effecten van de diverse resultaatbronnen op de dekkingsgraad zijn conform de richtlijnen van DNB alle uitgedrukt ten opzichte van de primo dekkingsgraad. Dit zorgt ervoor dat de optelling van primo dekkingsgraad plus alle afzonderlijke procentuele effecten niet leidt tot de ultimo dekkingsgraad. Het verschil tussen deze twee wordt verantwoord onder de noemer kruiseffecten; in het algemeen geldt dat deze post groter wordt naarmate de uitschieters in de afzonderlijke resultaatscomponenten groter wordt.

LifeCycle Mix

De gespreide portefeuille met beleggingsfondsen waarin het spaarkapitaal wordt belegd binnen de pensioenspaarregeling. In overeenstemming met het persoonlijke risicoprofiel, leeftijd en pensioendatum van de deelnemer wordt een passende LifeCycle Mix gekozen.

LIFO

(Last In First Out) Een systeem waarbij de meest recente gemiste indexatie als eerste wordt ingehaald.

Liquide middelen

Vermogensbestanddelen die onmiddellijk en met beperkte kosten te gelde kunnen worden gemaakt (bijvoorbeeld bankrekeningen).

Marktwaarde

De waarde van een belegging op basis van de actuele marktnotering.

Matchingportefeuille

De matchingportefeuille heeft als doel op de korte termijn te zorgen voor een stabiele ontwikkeling van de financiële positie van het pensioenfonds door het nominale renterisico van het pensioenfonds te beperken.

Mediaan

De mediaan is het middelste getal in de waarnemingen als die op volgorde worden gezet.

Minimaal vereist eigen vermogen

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt 104,2% van de Technische Voorzieningen voor eigen rekening.

Obligatie

Schuld papier van een onderneming/staat met een vaste of variabele rente en een vaste looptijd waarna de schuld zal worden afgelost.

Onderdekking

Er is sprake van onderdekking (ook wel dekkingstekort) wanneer een pensioenfonds minder eigen vermogen heeft dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Ongerealiseerd resultaat

Herwaardering van de beleggingen ultimo jaar. Deze opbrengst wordt gerealiseerd na verkoop van de beleggingen.

Onvoorwaardelijke derivaten

Een onvoorwaardelijk derivaat is een type derivaat waarbij alle betrokken partijen verplicht zijn op een bepaald tijdstip een afgeleid financieel instrument toe te passen, ongeacht de prijsontwikkeling van de onderliggende waarde. Dit zijn gewone termijncontracten, futures, valutaswaps, renteswaps, total return swaps op aandelen of commodities, etc.

Opbouwdepot

Een bestemmingsreserve voor een aanvullende financiering, indien de premie ontoereikend is, van de pensioenopbouw in het Pensioenreglement 2013.

Overrente

Het positieve verschil tussen het beleggingsrendement van het pensioenfonds en de rekenrente.

Pensioencommissie

De Pensioencommissie adviseert het Bestuur over het pensioenbeleid, de communicatie en het beheer en de uitvoering van de pensioenregelingen. De Pensioencommissie wordt gevormd door minimaal drie leden uit het Bestuur van het pensioenfonds.

Pensioenresultaat

De ontwikkeling van het pensioenresultaat geeft de koopkracht van het pensioen in tijd weer.

Pensioenspaarkapitaal

Het kapitaal dat wordt opgebouwd bij deelname aan de pensioenspaarregeling. Het kapitaal bestaat uit de stortingen door de deelnemer en de beleggingsopbrengsten op het kapitaal. Met het pensioenspaarkapitaal kan pensioen worden ingekocht bij het pensioenfonds.

Performance

Het totale rendement over het jaar verkregen uit de beleggingen.

Premievrije aanspraken

Indien het deelnemerschap aan een pensioenregeling eindigt, anders dan door overlijden of het bereiken van de pensioenleeftijd, verkrijgt de gewezen deelnemer een premievrije aanspraak op ouderdomspensioen, partner- en wezenpensioen.

Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur (Pension Fund Governance)

De manier waarop het pensioenfonds is georganiseerd en de verantwoordelijkheden worden uitgevoerd. De Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur zijn verankerd in de Pensioenwet en hebben betrekking op zorgvuldig Bestuur, transparantie, openheid en communicatie, deskundigheid en functioneren van het Bestuur, verantwoording alsmede intern toezicht.

Prudentieel toezicht

Prudentieel toezicht richt zich op de soliditeit van financiële ondernemingen, waaronder pensioenfonds, en draagt bij aan de stabiliteit van de financiële sector. Dit toezicht berust bij De Nederlandsche Bank.

Rekenrente

De rekenrente is het fictieve percentage dat het belegde vermogen wordt geacht op te brengen in de toekomst. Deze wordt gebruikt bij de berekening van de contante waarde van de Technische voorzieningen en wordt doorgaans afgeleid van de rentetermijnstructuur.

Rentehedge

Het pensioenfonds dekt met behulp van obligaties, voorwaardelijke en onvoorwaardelijke derivaten gedeeltelijk de gevolgen voor de financiële positie van het pensioenfonds van een extreme daling van de rente af.

Rentetermijnstructuur

De rentetermijnstructuur (of yield curve) is een grafiek die het verband weergeeft tussen de looptijd van een vastrentende belegging enerzijds en de daarop te ontvangen marktrente anderzijds. Een normale rentetermijnstructuur heeft een stijgend verloop: als iemand zijn geld voor een langere periode uitleent, eist hij normaliter een hogere vergoeding dan bij een lening over een korte termijn.

Reservetekort

Er is sprake van een reservetekort bij pensioenfondsden als het aanwezige eigen vermogen kleiner is dan het vereist eigen vermogen, maar groter is dan het minimaal vereist eigen vermogen. Bij een dergelijk tekort dient de financiële positie binnen maximaal vijftien jaar te worden hersteld, waarbij het herstelpad een gestaag verloop kent. Hierdoor wordt voorkomen dat het herstel van een groot reservetekort naar achteren wordt verschoven. Indien sprake is van een reservetekort dient het pensioenfonds een herstelplan op te stellen.

Resultaat arbeidsongeschiktheid

Positief of negatief effect op de Technische voorzieningen ontstaat door een afwijking tussen de werkelijke arbeidsongeschiktheid en de geraamde arbeidsongeschiktheid gedurende het jaar.

Resultaat sterfte

Positief of negatief effect op de Technische voorzieningen ontstaat door een afwijking tussen de werkelijke sterfte en de geraamde sterfte gedurende het jaar.

Returnportefeuille

Het doel van de returnportefeuille is het behalen van een hoog rendement om op de lange termijn goede kans op toeslagverlening te creëren. Dit zal vooral worden gedaan door te beleggen in risicovolle beleggingscategorieën, zoals aandelen, onroerend goed en grondstoffen.

RJ 610

RJ 610 is een richtlijn van de Raad voor de Jaarverslaggeving die aansluit op wetgeving. In deze richtlijn zijn ook instructies opgenomen voor pensioenfondsden. Deze geven onder andere aan hoe posten op de balans moeten worden ingedeeld.

Securities lending

Het tijdelijk uitlenen van waardepapieren aan een derde partij.

Solvabiliteit

Het vermogen om (nu en op termijn) aan de financiële verplichtingen te kunnen voldoen.

Swaps (rente)

Transactie tussen twee partijen waarbij de vaste en variabele interestverplichtingen over een hoofdsom worden uitgewisseld gedurende een vooraf overeengekomen periode. De hoofdsommen worden hierbij niet uitgewisseld.

Swaps (total return)

Beleggingsconstructie waarbij het pensioenfonds met een tegenpartij voor een bepaalde periode overeenkomt dat, tegen vergoeding van een rente, het pensioenfonds het rendement van een index (aandelen of commodities) ontvangt (indien positief) of betaalt (indien negatief).

Swaptions

Een voorwaardelijk derivaat waarbij de koper het recht heeft, maar niet de plicht, om binnen een bepaalde periode een (rente) swap af te sluiten onder vooraf vastgestelde voorwaarden.

Technische voorzieningen (TV)

De actuarieel berekende waarde van de opgebouwde pensioenaanspraken.

Termijnkoers

Koers waartegen op een vast tijdstip in de toekomst verschillende vermogensbestanddelen tegen elkaar worden uitgewisseld.

Toeslagen (op uitgekeerde pensioenen)

Dit betreft toeslagen op de pensioenen in verband met gestegen kosten van levensonderhoud (voorheen: indexatie).

Toeslagdepot

Een bestemmingsreserve voor de toeslagverlening van de pensioenaanspraken van actieve deelnemers aan het Pensioenreglement 2013.

Total return

Het positieve of negatieve totale resultaat dat wordt behaald op een belegging.

Uitvoeringsovereenkomst

Overeenkomst tussen de werkgevers en het pensioenfonds omtrent de uitvoering en financiering van de pensioenovereenkomst bij het pensioenfonds. Dit begrip is opgenomen in de Pensioenwet. De uitvoeringsovereenkomst is in de plaats gekomen van de financieringsovereenkomst.

Ultimate Forward Rate (UFR)

Een kunstmatige aanpassing van de rentetermijnstructuur zodat de rente gaat bewegen naar een vaste waarde bij een lange looptijd

Uniform pensioenoverzicht (UPO)

Een pensioenoverzicht waarin de uitkeringen bij pensionering, overlijden en arbeidsongeschiktheid eenduidig worden gepresenteerd. Alle pensioenuitvoerders hanteren eenzelfde format (opgesteld door de pensioenkoepels). Hierdoor zijn de pensioenoverzichten eenvoudig naast elkaar te leggen en is het streven om de (gewezen) deelnemers een duidelijk beeld van de financiële situatie bij pensionering te geven. Vanaf 1 januari 2008 is het hanteren van een UPO voor alle pensioenuitvoerders verplicht.

Valutahedge

Het pensioenfonds dekt met behulp van onvoorwaardelijke derivaten gedeeltelijk de gevolgen voor de financiële positie van het pensioenfonds van een wijziging in een vreemde valutakoers af.

Valutarisico

Het risico dat de waarde van een financieel instrument fluctueert als gevolg van veranderingen in valutawisselkoersen.

Valutatermijntransactie

Transactie waarbij op een vast tijdstip in de toekomst (op termijn) verschillende valuta tegen elkaar worden omgeruild tegen een vastgestelde prijs bij het aangaan van de transactie.

Vastrentende waarden

Belegging in obligaties of leningen op schuldbekentenis waarbij periodiek een vaste rente wordt vergoed door de uitgever van de obligatie.

Verantwoordingsorgaan (VO)

Orgaan waaraan het Bestuur van het pensioenfonds jaarlijks verantwoording moet afleggen. De drie leden worden benoemd door het Bestuur en vertegenwoordigen de werkgever, de deelnemers en de pensioengerechtigden.

Vereist eigen vermogen (VEV)

Het vereist eigen vermogen bedraagt een percentage van de Technische voorzieningen voor eigen rekening.

Vermogensresultaten

Alle al dan niet gerealiseerde valuta- en effectenkoers verschillen ten opzichte van de aanschafwaarde (of waarde aan het begin van een jaar).

Visitatiecommissie

Een commissie die jaarlijks het functioneren van het Bestuur beoordeelt. Deze commissie wordt benoemd door het Bestuur en bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen.

Volatiliteit

De beweeglijkheid van beurskoersen.

Voorwaardelijke derivaten

Een voorwaardelijk derivaat is een type derivaat waarbij één van de partijen (de koper) het recht heeft, maar niet de plicht, om binnen een bepaalde periode dan wel op een bepaald tijdstip een vooraf vastgesteld afgeleid financieel instrument toe te passen. Dit zijn putopties, callopties, renteopties, etc.

Waardeoverdracht

Wanneer bij verandering van werkgever het pensioenfonds de contante waarde van de pensioenaanspraken uit het vorige dienstverband inneemt en daarvoor fictieve dienstjaren geeft, is er sprake van waardeoverdracht.

WIA

Wet Werk en inkomen naar arbeidsvermogen. Deze wet is in werking getreden op 29 december 2005 en is de opvolger van de Wet op de ArbeidsOngeschiktheid (WAO). De wet is van toepassing op personen die op of na 1 januari 2004 arbeidsongeschikt zijn geworden.

Witteveenkader

Een term bij de belastingheffing die aangeeft hoeveel er jaarlijks voor de opbouw van een pensioen maximaal mag worden afgetrokken. Op die manier bouwt men een pensioen op zonder dat men daar bij de inleg van de premie al belasting over heeft betaald. De ingelegde pensioenpremie, het pensioenvermogen, is gedurende de hele periode van inleg vrijgesteld van rendementsheffing en kan zo belastingvrij aangroeien. Het betalen van inkomstenbelasting vindt plaats als er pensioen wordt uitgekeerd.

Zakelijke waarden

Beleggingen in vastgoedfondsen en aandelen.